

STATISZTIKAI SZEMLE

A KÖZPONTI
STATISZTIKAI HIVATAL
FOLYÓIRATA

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG:

DR. ANDORKA RUDOLF, DR. BALOGH MIKLÓS, DR. BESENYEI LAJOS,
DR. HARCSA ISTVÁN, DR. KATONA TAMÁS (a Szerkesztőbizottság elnöke),
DR. KLINGER ANDRÁS, DR. MUNDRUCZÓ GYÖRGY, NYITRAI FERENCNÉ DR., DR. PUKLI PÉTER
DR. SIPOS BÉLA, DR. SZILÁGYI GYÖRGY, VÉGVÁRI JENŐ, DR. VÉRTES ANDRÁS,
VISI LAKATOS MÁRIA (főszerkesztő), DR. VUKOVICH GYÖRGY

75. ÉVFOLYAM 1. SZÁM

1997. JANUÁR

E SZÁM SZERZŐI:

Bugerné Gimes Anna, a közgazdaság-tudomány doktora, a József Attila Tudományegyetem egyetemi tanára; *Dr. Ékes Ildikó* kandidátus, a Szakszervezetek Gazdaság- és Társadalomkutató Intézetének igazgatója; *Faluvégi Albert*, a KSH főtanácsosa; *Dr. Hoós János*, a közgazdaság-tudomány doktora, a Budapesti Közgazdaság-tudományi Egyetem egyetemi tanára; *Muszély György*, a Pénzügyminisztérium főtanácsosa; *Dr. Szívós Péter*, a KSH tanácsadója; *Dr. Zádor Márta* kandidátus, a Külügyminisztérium munkatársa.

*

Fóti János, a KSH ny. fősztályvezető-helyettese; *Lakatos Judit*, a KSH fősztályvezetője; *Marton Ádám* kandidátus, a KSH osztályvezetője; *Melega Tiborné*, a Budapesti Közgazdaság-tudományi Egyetem docense; *Reisz László*, a KSH titkára; *Tűű Lászlóné*, a KSH ny. osztályvezetője.

ISSN 0039 0690

Megjelenik havonta egyszer
Főszerkesztő: Visi Lakatos Mária
Kiadja: a Központi Statisztikai Hivatal
A kiadásért felelős: dr. Katona Tamás
781 – Akadémiai Nyomda
Martonvásár, 1996
Felelős vezető: Freier László

Szerkesztő: Lázár Katalin
Tördelőszerkesztők: Bálinthné Bartha Éva (szerkesztőségi titkár), Simonné Káli Ágnes
Munkatárs: Gyenes J. Katalin

Szerkesztőség: Budapest II., Keleti Károly utca 5–7. Postacím: Budapest, 1525. Postafiók 51. Telefon: 345–6528
Kiadóhivatal: Központi Statisztikai Hivatal, Budapest II., Keleti Károly utca 5–7.
Postacím: Postafiók 51. Budapest, 1525. Telefon: 345–6212
E-mail: statszemle@ksh.x400gw.itb.hu
Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Rt. Előfizethető bármely hírlapkézbesítő postahivatalnál,
és a Hírlapüzletági Igazgatóság Hírlapelőfizetési Irodájánál, (Budapest VIII., Orczy tér 1., Telefax: 303–3440)
közvetlenül vagy postautalványon, valamint átutalással Postabank Rt. 219–98636, 021–42795 pénzforgalmi jelzőszámra.
Előfizetési díj: fél évre 2100 Ft, egy évre 4200 Ft
Beszerezhető a KSH Könyvesboltban. Budapest II., Keleti Károly u. 10. Telefon: 212–4348

TARTALOM

MÓDSZERTANI TANULMÁNYOK

Az uniós területi osztályozás és a regionális támogatási rendszer. – <i>Faluvégi Albert</i>	5
A társadalomstatistika néhány területe és az EU-konformitás. – <i>Dr.</i> <i>Szivós Péter</i>	17
A mezőgazdasági föld vételára és bérlete. – <i>Burgerné Gimes Anna</i> ...	28

STATISZTIKAI ELEMZÉSEK

Adózás, 1988–1996. – <i>Dr. Ékes Ildikó</i>	45
Az Európai Unió és a MERCOSUL közötti együttműködés. – <i>Dr.</i> <i>Zádor Márta</i>	58

SZEMLE

Beszámoló a Magyar Statisztikai Társaság konferenciájáról	72
OECD-konferencia a gazdasági ciklusok fordulópontjainak jelzőszámairól. – <i>Dr. Hoós János – Muszély György</i>	78

STATISZTIKAI HÍRADÓ

Személyi hírek	81
Szervezeti hírek – Közlemények	81

STATISZTIKAI IRODALMI FIGYELŐ

Külföldi statisztikai irodalom

Bai, H. – Sentance, A.: Kína könnyű antiinflációs sikere. (<i>Tűz</i> <i>Lászlóné</i>)	83
Balk, B. M.: Axiomatikus árindexelmélet. (<i>Marton Ádám</i>)	84

Charnovitz, S.: A nemzetközi foglalkoztatási rendszer erősítése. (Lakatos Judit)	86
Diener, E. – Diener, G.: A nemzetek gazdagságának átértékelése: jövedelemszint és életminőség. (Reisz László)	87
Hanika, A.: Néesség-előreszámítás Ausztriára és a tartományokra. (Fóti János)	89
Wolf, W.: A keresővel rendelkező háztartások felszereltsége. (Melega Tiborné)	90
Bibliográfia.....	91

Utánnnyomás csak a forrás megjelölésével!

MÓDSZERTANI TANULMÁNYOK

AZ UNIÓS TERÜLETI OSZTÁLYOZÁS ÉS A REGIONÁLIS TÁMOGATÁSI RENDSZER

FALUVÉGI ALBERT

A regionális különbségek integrációt befolyásoló szerepe az Európai Unióban (EU) – a tagországok számának növekedésével – fokozatosan erősödött. Míg korábban viszonylag homogén és földrajzilag nem túl távoli terek egybeszervezése jelentette a területfejlesztési feladatot (az olasz Mezzogiorno, néhány francia és nyugatnémet rurális térség volt a regionális politika akcióterülete), addig a „Kilencek”, a „Tizenketek” (s napjainkra a „Tizenötök”)¹ keretében a regionális különbségek olyan el nem hanyagolható méretűvé váltak, hogy a hetvenes évek közepétől új regionális politikát és intézményrendszert kellett kidolgozni.

A regionális politika fontos feladattá vált. Az 1957. évi Római Szerződés a bevezetőjében még csak általában tett arról említést, hogy a tagállamoknak a gazdasági egység megteremtését és a harmonikus fejlesztést az egyes régiók közötti különbségek mérséklésével, az elmaradott területek felzárkóztatásával kell összekapcsolni. Az 1987. évi Római Európai Egységokmány² 130. cikkelye viszont a regionális politika főbb céljait már az alábbiak szerint fogalmazta meg:

- az egyes régiók közötti eltérések, a megkésett fejlődésből adódó esélykülönbségek mérséklése,
- ennek érdekében összehangolt nemzeti, közösségi gazdaságpolitika, valamint strukturális eszközök kialakítása,
- az Európai Regionális Fejlesztési Alap (amelyet a Közösség 1975-ben hozott létre) révén a kirívó regionális aránytalanságok megszüntetése, a fejlődésben elmaradt régiók felzárkóztatásának elősegítése, valamint a depressziós ipari körzetek újraélesztése,
- a Közösség különböző pénzügyi forrásainak koordinálása a hatékony regionális politika érdekében.

A Maastrichtban 1991 decemberében kötött Európai Unió Szerződés megerősítette ezeket az alapelveket, és javaslatot fogalmazott meg a Közösség kohézióját erősítő közlekedési infrastruktúra hálózat fejlesztését és a környezeti problémák kezelését szolgáló

¹ Az 1951-ben megszüntetett Montánunióból, valamint az 1957-ben létrehozott Európai Gazdasági Közösségből (EGK) és az Euratómból kialakított Európai Közösségek (EK) 1993. november 1-jén vált Európai Unióvá (EU) az 1991. decemberi maastrichti szerződés alapján. Tagországok: Belgium, Franciaország, Hollandia, Luxemburg, Németország, Olaszország (az EGK alapító országai), Dánia, Egyesült Királyság, Írország (1973-tól), Görögország (1981-től), Portugália, Spanyolország (1986-tól), Ausztria, Finnország és Svédország (1995-től).

² Az 1957-es Római Európai Egységokmány már célul tűzte ki a termékek, a szolgáltatások és a munkaerő – immár fokozatosan meg is teremtett – szabad áramlását, majd 1991-ben, Maastrichtban meghirdették az integráció magasabb fokát, benne a közös pénzügyi, külügyi és biztonsági politikát.

új regionális pénzügyi alap megszervezésére. Ugyanakkor megerősítette a regionális politika eredményeinek háromévenkénti értékelésére vonatkozó kötelezettséget is.

A NUTS-rendszer

A vázoltakkal párhuzamosan merült fel az egységes területi statisztikai osztályozási rendszer kialakításának szükségessége, amely rendszernek az alapkérdése az volt: hogyan választható meg az a földrajzi területegység, amely a legalkalmasabb az EK regionális problémáinak és regionális gazdasági kapacitásának vizsgálatára. Az EUROSTAT által kidolgozott rendszer a NUTS (Nomenclature des Unités Territoriales Statistiques); angol elnevezése: the Nomenclature of Territorial Units for Statistics, amelynek leírását az EUROSTAT 1995. évi módszertani kiadványa³ ismertette. A NUTS-nak ugyan közvetlen jogi alapja nincs, de az EK törvényalkotásában 1988-óta alkalmazzák a 2052/88 számú, a Strukturális Alapok feladatairól szóló EK Tanácsi Rendeletet.

A jelenlegi, 1995. évi NUTS már tartalmazza az új tagországokat (Ausztria, Finnország, Svédország) és mindazokat az adminisztratív változásokat, amelyeket az előző, 1992 márciusában publikált változat még nem tartalmazott:

- Belgiumban létrehozták a tizedik tartományt, amely ott a NUTS 2 szint, és a változással teljessé vált a belga némenklátúra hierarchikus struktúrája;
- Írorszában NUTS 3 szinten a kilenc tervezési régiót kilenc „regional authority regions”, azaz regionális hatáskörű területi egység váltotta fel;
- Olaszországban szintén NUTS 3 szinten hat tartomány kettévált, egy harmadik pedig három részre oszlott.

Ezenkívül részben módosultak a kódok is: a struktúra alapvetően nem változott, de az első két karakter helyére, az országok jelzésére az ISO Alpha 2 kód szerinti betűk kerültek. Emiatt az országok a növekvő numerikus sorrend szerint követik egymást. A némenklátúra különböző elemei tagországokként felsorolva, a megfelelő sorrendben szerepelnek a rendszerben.

Néhány NUTS-régió több szinten is megjelenik. Például Luxemburg szerepel országos szinten, de ugyanakkor megjelenik az 1., 2. és 3. szinten is. Ilyenkor a különböző szinteken ugyanaz a kód szerepel.

A NUTS némenklatúrájának létrehozása és fejlesztése során a következő alapelveket követték.

1. A NUTS előnyben részesítette a már intézményesített határokat. Az országok területét különböző kritériumok alapján lehet területi egységekre bontani. Ezek általában normatív vagy analitikus kritériumok. A normatív régiók az egyes államok közigazgatási területi beosztását követik, ahol a népesség száma eléri azt a méretet, amelyben hatékonyan és gazdaságosan szervezhető az egyes tevékenységek, határaik történetileg, kulturálisan és/vagy egyéb tényezők szerint kialakultak. Az analitikus (vagy funkcionális) régiókat analitikus feltételek szerint határozzák meg: földrajzi kritériumok (például domborzat, talajtípusok) szerint elhatárolt, azonos jellegű zónák csoportjai tartoznak ide, vagy társadalmi–gazdasági kritériumok (például a régiók gazdaságának homogenitása, kiegészítő vagy poláris jellege) szerint meghatározott térségek. Praktikus okokból a

³ Regions. Nomenclature of Territorial Unit for Statistics. NUTS. EUROSTAT. Luxembourg. 1995.

NUTS-rendszert elsősorban az egyes tagországok közigazgatási területi beosztására, az intézményesített területi egységek hatáira, normatív kritériumok alapján építették.

2. A NUTS a területi egységek általános jellemzőit részesíti előnyben. Egyes országok néha a tevékenységek bizonyos körei által meghatározott speciális területi egységeket (bányászati térségek, közúti szállítási térségek, mezőgazdasági térségek, munkaerőpiaci térségek stb.) alkalmazzák. A NUTS viszont nem használja e speciális területi egységeket és természeténél fogva előnyben részesíti a regionális egységeket a lokális egységekkel szemben.

3. A NUTS ötszintű hierarchikus osztályozás, három regionális és két lokális szinttel. A tagországok közigazgatási struktúrája alapvetően két fő regionális (például Németországban a tartomány és a „Kreis”, Franciaországban a „departement” és a „région”, Spanyolországban a „comunidades autonomas” és a tartomány, az Egyesült Királyságban a standard régió és a megye, Olaszországban a régió és a tartomány) és egy lokális (községek) szintből áll.

Az összehasonlítható gazdaságok nagyság szerint csoportosíthatósága érdekében minden országban a régiók háromszintes hierarchikus klasszifikációjára került sor (NUTS 1, 2 és 3), és minden egyes tagállam számára egy meghatározott és meglévő regionális szintből új szintet alakítottak ki vagy a régiók összevonásával vagy éppen felosztásával. Az így létrehozott szint általában egy közigazgatásilag kevésbé fontos vagy nem közigazgatási szintnek felel meg. A „mesterségesen” kialakított szint a tagállamok különböző közigazgatási struktúrái miatt eltérő: például Görögországban, Franciaországban, Olaszországban és Spanyolországban a NUTS 1, Németországban és az Egyesült Királyságban a NUTS 2, Belgiumban a NUTS 3 szint ilyen nem közvetlen közigazgatási egység.

A NUTS-rendszer kialakítása során minden tagállam meghatározott számú egységet jelölt ki az 1. szinten, ezeken belül meghatározott számút a 2. szinten s ezekben további meghatározott számút a 3. szinten. Ezek a lehatárolt területi egységek az országok és ezzel az Európai Unió egészét lefedik.

A NUTS-rendszer, amellett, hogy segíti a területi statisztikai adatgyűjtést és az elemzéseket, alapot szolgáltat a támogatások elosztásához is.

a) A NUTS-nómenklatúra alapul szolgált az EK területi statisztikája adatgyűjtéséhez, fejlesztéséhez és harmonizációjához. A hetvenes években a NUTS fokozatosan felváltotta a speciális osztályozásokat (a főként statisztikai alapú mezőgazdasági, közlekedési stb. régiókat) és a regionális gazdasági számlák kidolgozásának, valamint az EK regionális szintre kialakított adatfelvételeinek alapja lett.

b) Az osztályozás alapját képezte a regionális társadalmi–gazdasági elemzéseknek is. Az EK által szervezett 1961-es Brüsszeli Regionális Gazdasági Konferencia hozta létre a NUTS 2 (Basic regions) szintet, amelyet a tagországok regionális politikájuk általános keretében használtak, és a NUTS 1 (major socio-economic regions grouping together basic regions) szintet, amely alkalmas volt a regionális–nemzeti problémák bemutatására. Ezeket a szinteket ajánlotta az EK a problémák regionális elemzésére, így például a vámunió és a gazdasági integráció hatásainak a nemzeti szintnél mélyebb vizsgálatára. A NUTS 3 egységei nagyjából olyan régiók, amelyek méretükben már megfelelnek egy komplex gazdasági elemzés számára, speciális helyzetelemzést vagy pontos területi felméréseket lehet róluk készíteni.

c) A közösségi regionális politika keretében a NUTS-rendszert alkalmazzák a strukturális alapokból való támogatások odaítélésére. Az elmaradott régiók fejlődésének és szerkezeti alkalmazkodásának elősegítése (1. célkitűzés) és a rendkívül alacsony népsűrűségű északi régiók támogatása (6. célkitűzés) a NUTS 2 szintjén valósul meg. A regionális szinthez rendelt többi prioritás elsősorban a NUTS 3 szinten meghatározott egységekhez kapcsolódik.

Az EK Tanácsának az Európai Regionális Fejlesztési Alapra vonatkozó rendelete alapján az EK régióinak társadalmi és gazdasági helyzetéről és fejlődéséről háromévente megjelenő időszakos kiadványban elsősorban a NUTS 2 szintet alkalmazzák.

*

A jelenleg érvényes NUTS-nómenklátúra az Európai Unió alapvető gazdasági területi egységeit tartalmazza: NUTS 1 szinten 77, NUTS 2 szinten 206 és NUTS 3 szinten 1031 régiót.

Lokális szinten NUTS 4-et csak hat országban (Egyesült Királyság, Finnország, Görögország, Írország, Luxemburg és Portugália) határoztak meg. A NUTS 5 szint 98 433 települési önkormányzatot vagy annak megfelelő egységet tartalmaz.

Annak ellenére, hogy a rendszer kialakítása során alapvető cél volt az egyes NUTS-szinteken az összehasonlíthatóság biztosítása, mégis jelentősek a különbségek az egységek területe, népességszáma, gazdaságuk mérete vagy a közigazgatás „ereje” között. Az EK vázolt heterogenitása ugyanakkor gyakran csak visszatükröződése a tagországok egyébként is eltérő helyzetének.

Az EU 15 tagországa régióinak területe és népessége

Ország	NUTS 1			NUTS 2			NUTS 3		
	átlag	minimális	maximális	átlag	minimális	maximális	átlag	minimális	maximális
	Ezer négyzetkilométer								
Belgium	10,2	0,2	16,8	3,4	2,40	4,4	0,7	0,10	2
Dánia	43,1	43,1	43,1	43,1	43,10	43,1	2,9	0,10	6,2
Németország	22,3	0,4	70,6	8,9	0,40	29,5	0,7	0,03	2,9
Görögország	33	3,8	56,8	10,2	2,31	19,1	2,6	0,33	5,4
Spanyolország	72,1	7,2	215	28	0,03	94,2	9,7	0,01	21,7
Franciaország	70,36	12	145,6	24,4	1,10	83,9	6,3	0,11	83,9
Írország	68,9	68,9	68,9	68,9	68,90	68,9	7,7	3,32	12,2
Olaszország	27,4	13,6	44,4	15,1	3,30	25,7	3,2	0,21	7,5
Luxemburg	2,6	2,6	2,6	2,6	2,60	2,6	2,6	2,60	2,6
Hollandia	10,3	7,3	11,9	3,4	1,40	5,7	1	0,13	3,4
Ausztria	28	23,6	34,4	9,3	0,41	19,2	2,4	0,41	4,6
Portugália	30,7	0,8	88,9	13,1	0,80	27	3,1	0,80	8,6
Finnország	169,1	1,6	336,6	56,4	1,55	136,1	17,8	1,55	98,9
Svédország	410,9	410,9	410,9	51,4	6,50	154,3	17,1	2,90	98,9
Egyesült Királyság	22	7,3	77,1	6,9	0,70	30,6	3,7	0,38	25,3
15 ország átlaga	68,1	0,2	410,9	23,0	0,03	154,3	5,4	0,01	98,9

(A tábla folytatása a következő oldalon.)

(Folytatás.)

Ország	NUTS 1			NUTS 2			NUTS 3		
	átlag	minimális	maximális	átlag	minimális	maximális	átlag	minimális	maximális
	Ezer fő								
Belgium	3 348	951	5 810	1 116	236	2 258	234	38	951
Dánia	5 171	5 171	5 171	5 171	5 171	5 171	335	45	608
Németország	5 039	684	17 595	2 015	492	5 273	148	17	3 456
Görögország	2 578	1 004	3 540	793	195	3 540	202	21	3 540
Spanyolország	5 584	1 502	10 502	2 171	127	6 984	752	56	4 910
Franciaország	6 546	1 539	10 862	2 266	134	10 862	589	73	2 540
Írország	3 549	3 549	3 549	3 549	3 549	3 549	444	195	1 371
Olaszország	5 169	1 584	8 868	2 843	117	8 868	599	92	3 923
Luxemburg	393	393	393	393	393	393	393	393	393
Hollandia	3 796	1 605	7 117	1 265	238	3 284	380	55	1 292
Ausztria	2 638	1 750	3 336	879	273	1 570	226	21	1 570
Portugália	3 286	238	9 366	1 408	238	3 479	329	50	1 832
Finnország	2 527	25	5 030	842	25	1 787	266	25	1 278
Svédország	8 668	8 668	8 668	1 084	397	1 728	361	57	1 662
Egyesült Királyság	5 273	2 089	17 703	1 657	278	6 905	892	72	6 905
15 ország átlaga	4 238	25	17 703	1 830	25	10 862	410	17	6 905

A legnagyobb területű régiók Finnországban és Svédországban vannak:

- NUTS 1 szinten Manner-Suomi (az egész kontinentális Finnország) 336,6 ezer négyzetkilométer;
- NUTS 2 szinten Övre Norrland (Svédország) 154,3 ezer, Pohjois (Finnország) 136,1 ezer négyzetkilométer;
- NUTS 3 szinten Lappi Finnországban és Norrbottens ln Svédországban 98,9–98,9 ezer négyzetkilométer.

A népességszámot tekintve szintén feltűnő különbségek vannak a régiók között:

- NUTS 1 szinten Délkelet Anglia és Észak-Rajna-Weszfália lélekszáma több mint 17 millió, míg a skála végén Aland (Finnország) áll 25 ezer lakossal;
- NUTS 2 szinten #####le de France és Lombardia áll az élen 10, illetve 9 millió lakossal, míg a skála végén mintegy 16 régió (ezek főleg periférikus régiók vagy szigetek) 300 ezernél kisebb a lélekszáma. (Aland – Finnország, Burgenland – Ausztria, Flevoland – Hollandia; Korzika és Guyane – francia szigetek; Ceuta, Mellila és La Rioja – Spanyolország; Valle d' Aosta – Olaszország; a belga Luxemburg; a portugál Azori-szigetek és Madeira; a skóciai Highlands-Islands – Egyesült Királyság; Iperios, Voerio és a szigetcsoportok közül: Aigaio, Ionia Ischia és Notio Aigaia – Görögország).
- NUTS 3 szinten Nagy-London, Berlin, Madrid és Barcelona, Milánó, Róma és Nápoly, valamint a görög Nomos, Attika lélekszáma meghaladja a 3 milliót, ugyanakkor több NUTS 3 szintű egység népessége Ausztriában, Belgiumban, Görögországban, Finnországban és Németországban 50 ezer fő alatt marad.

A közösségi regionális politika elvei és eszközei

A regionális politikai célok megvalósítását az EK külön pénzalapjai szolgálják. A viszonylagos belső kiegyenlítetttség miatt kezdetben az EK-nak regionális politikai célokra nem voltak elkülönített pénzügyi eszközei. A területi feszültségek mérséklésére a strukturális alapok valamelyike – Európai Szociális Alap, Mezőgazdasági Tanácsadó és Szavatoló Alap, illetve az Európai Fejlesztési Bank vagy az Európai Szén- és Acélközös-

ség – nyújtott pénzügyi támogatást. A regionális politikában bekövetkezett fordulat következménye volt 1975-ben az Európai Regionális Fejlesztési Alap létrehozása.

A három strukturális alpból a területfejlesztés finanszírozására 1988-ban mintegy 7,7 milliárd ECU-t (9,1 milliárd dollárt) fordítottak. A regionális politika súlyának növekedését mutatja, hogy míg ez a tétel 1978-ban 4,3, 1983-ban 9,4, addig 1988-ban 17,1 százalékát tette ki az EK-költségvetésének. Az Európai Regionális Fejlesztési Alap 1975 és 1988 között 24,4 milliárd ECU-t fordított mintegy 41 ezer közösségi beruházás finanszírozására. E 14 év alatt az Alap forrásaiból 900 ezer munkahely létesült Nyugat-Európában. A fejlesztések 84 százaléka infrastrukturális beruházás volt. Az Alapból a legnagyobb összegeket Olaszország és az Egyesült Királyság használta fel ebben az időszakban, de 1988-ban már Spanyolország volt a második legjobban támogatott ország. Az EK legfejlettebb régióit leszámítva 1975 és 1988 között valamennyi nagyrégió részesült az Alap támogatásában.

A regionális politikai célok, valamint a fejlesztési alapok hasznosításának tapasztalatai alapján az EK Tanácsa 1988. évi 2052 számú rendeletében módosította a strukturális alapok, így az Európai Regionális Fejlesztési Alap működésének alapelveit is, mindezekelőtt azért, hogy megteremtse közöttük a kellő összhangot, és hogy felhasználásuk jobban szolgálja a közös célokat. Egyidejűleg döntött az Alap megkétszerezéséről is.

A reform első számú alapelve a pénzeszközöknek a nehéz helyzetű régiókba, meghatározott regionális, munkaerő-piaci és agrárpolitikai célokra koncentrációja volt.

A Tanács rendelete öt regionális fejlesztési célt jelölt meg:

1. a fejlődésben megkésett területek helyzete javításának elősegítése;
2. az iparilag hanyatló régiók, a határmenti területek vagy kisebb térségek átalakítása (beleértve a foglalkoztatási térségeket és az ipari településeket is);
3. a tartósan magas munkanélküliségű területek támogatása;
4. a 25 év alatti fiatalok munkához jutásának elősegítése;
5. az agrártérségek fejlesztése:
 - a) a mezőgazdasági termelési szerkezet átalakítása, az agrárpiacok fejlesztése;
 - b) a rurális övezetek fejlesztésének előmozdítása.

Az új struktúrapolitikai célrendszer második alapelve szerint az eszközöket nem közvetlenül egyes projektekre, hanem közös finanszírozású, célorientált, többéves intézkedési programokra kell fordítani, amelyeket a tagországok terveznek meg, és az EK Bizottságával közösen értékelnek (ez a programfinanszírozás elve).

A harmadik alapelv az együttműködés a támogatásban érintett területek szervei, a regionális folyamatok szereplői, a nemzeti kormányok és a közösség szervezetei között a fejlesztési akció valamennyi fázisában (a partnerség elve).

A negyedik alapelv szerint a Közösség hozzájárulását a nemzeti erőforrások alátámasztásának kell tekinteni, a strukturális támogatások kiegészítő jellegűek, hatékonyságukat a térség hozzájárulása, együttműködése alapvetően befolyásolja. Ennek érdekében a gazdaságpolitikai stratégiák helyi, regionális és nemzeti összehangolása elengedhetetlen (a kiegészítés elve).

A Maastrichtban 1991-ben kötött Európai Unió Szerződés megerősítette ezeket az alapelveket, ugyanakkor bizonyos pontosabb megfogalmazásokat javasolt a fejlesztési célok meghatározásában. Egyúttal javaslatot tett az EK kohézióját erősítő közlekedési

hálózat infrastruktúrája fejlesztését és a környezeti problémák kezelését szolgáló új regionális pénzügyi alap megszervezésére. Ennek alapján hozták létre 1993 végén az Európai Kohéziós Alapot. A Szerződés megerősítette a regionális politika eredményeinek háromévenkénti részletes értékelésére vonatkozó kötelezettséget is.

Az 1993. július 20-án kelt 2081/1993 számú EK Tanácsi Rendelet⁴ szerint a strukturális alapoknak a következő prioritást élvező célok eléréséhez kell hozzájárulniuk:

1. az elmaradott régiók fejlődésének és szerkezeti alkalmazkodásának elősegítése (1. célkitűzés);
2. az ipar hanyatlása által súlyosan érintett régiók, határvidékek vagy kisebb térségek átalakítása, beleértve a foglalkoztatási térségeket és az ipari településeket is (2. célkitűzés);
3. a tartós munkanélküliség leküzdése, valamint a fiatalok és a munkaerőpiacról kirekesztett egyének munkába állásának megkönnyítése (3. célkitűzés);
4. a munkások – nők és férfiak – alkalmazkodásának megkönnyítése az iparban és a termelési rendszerekben végbemenő változásokhoz (4. célkitűzés);
5. a mezőgazdasági területek fejlődésének elősegítése:
 - a) a mezőgazdasági szerkezet átalakulásának a közös mezőgazdasági politikai reform keretében történő felgyorsításával (5(a) célkitűzés);
 - b) a mezőgazdasági területek fejlődésének és szerkezeti átalakulásának elősegítésével (5(b) célkitűzés);
6. a rendkívül alacsony népsűrűségű régiók segítése (6. célkitűzés).

A Strukturális Alapok (a Mezőgazdasági Tanácsadó és Szavatoló Alap (European Agricultural Guidance and Guarantee Fund – EAGGF), az Európai Szociális Alap (European Social Fund – ESF), az Európai Regionális Fejlesztési Alap (European Regional Development Fund – ERDF), valamint az erre összpontosított halászati pénzeszközök (FIFG) az alábbi megoszlásban járulnak hozzá a célok eléréséhez:

1. célkitűzés: az ERDF, az ESF és az EAGGF;
2. célkitűzés: az ERDF és az ESF,
3. célkitűzés: az ESF,
4. célkitűzés: az ESF,
- 5(a) célkitűzés: az EAGGF és a FIFG,
- 5(b) célkitűzés: az EAGGF, az ESF és az ERDF;
6. célkitűzés: az ERDF.

Az ERDF alapvető feladata, hogy támogassa az 1., a 2. és a 6. célkitűzést az érintett régiókban, és hogy részt vegyen az 5(b) célkitűzés támogatásában. Az Alap EK-szinten támogatja a területfejlesztéssel kapcsolatos tanulmányok készítését és az ilyen jellegű kísérleti programokat is, különösen a tagállamok határtérségei esetében.

Az ESF elsődleges feladata a 3. és a 4. célkitűzés támogatása az EK minden tagállamában, valamint segítségnyújtás az 1., a 2. és az 5(b) célkitűzések megvalósításában. A munkanélküliség leküzdése érdekében az Alap különösen hozzá fog járulni a munkaerőpiacra való belépés megkönnyítéséhez; az egyenlő esélyek biztosításához a munkaerőpiacon; a képességek, a szakértelem és a szakmai képzettség fejlesztéséhez; a munkahelyteremtés ösztönzéséhez. Ennek keretében az ESF kísérleti programokat támogat, különösen olyanokat, melyek több tagállamot is érintő kérdéseket oldanak meg.

⁴ A 2081/93. számú EK-rendelet a 2052/88 számú, a Strukturális Alapok feladatairól, azok hatékonyságáról, tevékenységük egymás közötti koordinálásáról, valamint az Európai Befektetési Bank és más meglévő pénzügyi eszközök működésével történő összehangolásáról szóló EK-rendelet módosítása. Az eredetileg 5 célkitűzés később egészült ki a 6. célkitűzéssel.

Az EAGGF által nyújtott segítség elsősorban az alábbi feladatokra irányul:

- a mezőgazdasági és erdőgazdasági szerkezet megerősítése, illetve átszervezése, beleértve a mezőgazdasági és erdőgazdasági termékeket forgalmazó és feldolgozó ágazatokat is, valamint a hátrányos természeti adottságok mezőgazdasági hatásainak ellensúlyozása;
- a mezőgazdasági termelés átalakításának biztosítása, valamint kiegészítő tevékenységek ösztönzése a farmgazdák körében;
- a farmgazdák kielégítő életszínvonalának biztosítása;
- a vidéki társadalmi szerkezet fejlődésének, valamint a környezet és a táj védelmének elősegítése (többek között a mezőgazdasági jellegű természeti források megőrzésének biztosításával).

Az Alap az EK szintjén szakmai segítséget nyújt, valamint támogatja az információs tevékenységet, a mezőgazdasági szerkezet átalakítását és a vidéki fejlesztéseinek elősegítéséhez kapcsolódó tanulmányok készítését, illetve ilyen jellegű kísérleti programokat.

Az EK Tanácsa elfogadta azokat a rendelkezéseket is, melyek egyrészt a különböző strukturális alapok közötti, másrészt az alapok, az Európai Befektetési Bank (European Investment Bank – EIB) és más pénzügyi eszközök közötti koordinációhoz szükségesek. Az EK Bizottsága és az EIB kölcsönös megegyezés alapján állapítja meg működésük összehangolásának módját.

A közösségi regionális támogatások céljai és a támogatás célterületei

A regionális támogatások céljait és a támogatás célterületeit az EK Tanácsának a strukturális alapokról szóló 1993. évi rendeletei határozzák meg.

Az *1. célkitűzés* azokat a NUTS 2 szintű régiókat érinti, ahol az egy főre jutó GDP az elmúlt három év adatai alapján nem éri el az EK-átlag 75 százalékát. A rendelet tartalmazza az e kritériumnak megfelelő 46 NUTS 2 szintű régiót, közöttük az öt új német tartományt, az osztrák Burgenlandot, a tengerentúli francia megyéket, az Azori-szigeteket, a Kanári-szigeteket és Madeirát, továbbá Kelet-Berlint és az átlagot alig meghaladó Észak-Írországot (75,1 %) is. (Szerepel a listán az a néhány kivétel is, amelyeknél a célkitűzés hatásköre NUTS 3 szintű régióra is kiterjed, azok egyedülálló, szomszédos fekvése, valamint a NUTS 3 szinten mért alacsony fajlagos GDP miatt.) A lista 1994. január 1-jétől kezdve hat évig érvényes.

Az *1. célkitűzés* kiemelt jelentőségű a regionális támogatások között, hiszen az érintett régiók részesedése a strukturális alapokból 1989-ben és 1993-ban 62, illetve 65 százalék volt, s ez a hányad 1999-re 73 százalékra növekszik (beleértve a Kohéziós Alapot is). A négy legszegényebb tagország – Görögország, Írország, Portugália és Spanyolország – részesedése az alapokból az 1988. évi 42-ről 1992-re 50 százalékra nőtt, s 1999-re a Kohéziós Alappal együtt el fogja érni az 54 százalékot. E négy ország *1. célkitűzéshez* tartozó területeinek a részesedése a Közösség strukturális alapjaiból 1992-ről 1999-re reálértéken megkétszereződik. A többi tagország *1. célkitűzéshez* tartozó területeinek részesedése a strukturális alapokból ugyanebben az időszakban reálértéken 19-ről 23 százalék fölé emelkedik.⁵ Görögországban, Írországban és Portugáliában a hat évben az

⁵ Itt és a továbbiakban az 1994 és 1999 közötti adatok általában az EU 12 országára vonatkozó számítások alapján szerepelnek. (Forrás: Competitiveness and cohesion: trends in the regions – Fifth Periodic Report on the social and economic situation and development of the regions in the Community. EC Regional Policies. European Commission, ECSC-EC-EAEC. Brussels – Luxembourg. 1994.)

I. célkitűzés kapta az összes támogatást, de 75 százalék felett volt az elmaradott térségekre fordított támogatás aránya Spanyolországban is.

Az EK Bizottsága az érvényességi időszak vége előtt felülvizsgálja a listát, elegendő időt hagyva a Tanács számára, hogy az a Bizottság javaslatát támogató minősített többség, valamint az Európa Tanáccsal folytatott megbeszélés alapján új listát állíthasson össze a következő időszakra.

A *2. célkitűzés* azokra a hanyatló ipari területekre, régiókra, határvidékekre, kisebb térségekre (beleértve foglalkoztatási térségeket, ipari településeket is) vonatkozik, amelyek az alábbi kritériumoknak megfelelő NUTS 3 szintű területi egységhez tartoznak:

- (a) az elmúlt három év során a regisztrált munkanélküliségi arány magasabb az EK-átlagnál;
- (b) az ipari foglalkoztatottaknak az összes foglalkoztatotthoz mért aránya 1975-től bármely évben egyenlő az EK-átlaggal, vagy meghaladja azt;
- (c) jelentős csökkenés következett be az ipari foglalkoztatásban a (b) pontban meghatározott évhez képest.

Az EK-támogatás a *2. célkitűzés* esetében az alábbiakra is kiterjedhet:

- olyan szomszédos térségekre, melyek megfelelnek az (a), (b) és (c) kritériumoknak, valamint az e kritériumoknak megfelelő olyan térségekre, melyek, az *1. célkitűzés* hatáskörébe eső térséggel szomszédosak;
- olyan városi térségekre, ahol a munkanélküliség aránya legalább 50 százalékkal magasabb az EK-átlagnál, s ahol jelentős csökkenés következett be az ipari foglalkoztatásban;
- olyan területekre, ahol az elmúlt három év során jelentős leépítések voltak, esetleg jelenleg vannak, vagy fennáll azok veszélye a térség gazdasági fejlődése szempontjából döntő fontosságú ipari ágazatokban, beleértve az olyan leépítéseket is, melyeket az iparban és a termelési rendszerekben végbement változások idéztek elő, s amelyek következtében jelentősen romlott a térség foglalkoztatási helyzete;
- olyan főként városi területekre, melyek nagy nehézségekkel küzdenek az elhagyott ipartelemek újjáélesztésével kapcsolatban;
- más olyan ipari és városi területekre, ahol a halászati ágazat szerkezetátalakításának társadalmi-gazdasági hatása – a célkitűzés kritériumai alapján – a segítségnyújtást indokolta teszi.

Az EK Bizottsága megfelelő előkészítés után a három évre szóló előzetes listát – mivel az egyedi esetek mérlegelése magas szintű politikai döntést kíván – ismerteti az Európa Parlamenttel, amely e kérdésben a legmagasabb döntéshozói fórum.

A *2. célkitűzés*hez tartozó térségekbe 1994 és 1996 között a strukturális alapok 6 százaléka koncentrált. A tagországok közül az Egyesült Királyságban fordítják a legnagyobb részt – 23 százalékot – az ipari depressziós térségekre, de 15 százalék felett van ez az arány Hollandiában és Franciaországban is.

A *3. és 4. célkitűzés* kritériumrendszere a korábbi rendelet szerint egyszerű volt:

- a *3. célkitűzés* hatáskörébe azok a térségek tartoztak, ahol a 25 éves és idősebb aktív népességből a 12 hónapon túli munkanélküliség aránya az EK-átlag feletti volt;
- a *4. célkitűzés* hatáskörébe pedig azok a térségek tartoztak, ahol a tartós munkanélüliség között az EK-átlagnál magasabb volt a 25 évnél fiatalabbak aránya.

Mindkét célkitűzés regionális szintje elsősorban a NUTS 3 volt, de igényelhető volt a támogatás a kritériumoknak megfelelő NUTS 2 szinten is. Nem volt ugyanakkor feltétel, hogy a célterület nem tartozhat az *1. és/vagy a 2. célkitűzés* hatáskörébe.

Az 1993. évi rendelet módosító intézkedései ezeknek a célkitűzéseknek a tartalmát és kritériumrendszerét is megváltoztatták. A *3. célkitűzés* továbbra is magában foglalja a *3.*

és a 4. támogatási cél prioritásait, míg a 4. célkitűzés új prioritásként fogalmazza meg a munkások változásokhoz való alkalmazkodásának megkönnyítését. A 3. célkitűzést – a tartós munkanélküliség leküzdését, valamint a fiatalok és a munkaerőpiacról kiszorult egyének munkába állásának megkönnyítését – a tagállamok számára az ezt szolgáló terveik alapján létrehozott támogatási keret segíti. A 4. célkitűzést – a munkásoknak (nőknek és férfiaknak) az iparban és a termelési rendszerekben végbemenő változásokhoz való könnyebb alkalmazkodását – a tagállamok erre vonatkozó terveinek a benyújtása után létrehozott keret támogatja. E támogatásokat országos és a nagy régiókra készített regionális tervek alapján lehet igényelni. A tervekben – tartalmukat illetően – el kell különíteni az 1. célkitűzés hatáskörébe tartozó régiókra, illetve a területek többi részére vonatkozó igényeket. Terveik benyújtásakor a tagállamok azokat a speciális tényeket is szerepeltethetik, melyek a lakosság tényleges aktivitási, illetve foglalkoztatási arányát befolyásolják.

A 3. és a 4. célkitűzés tehát nem rendelkezik a korábbiakhoz hasonló, „leegyszerűsített” kritériumrendszerrel. A támogatásokat a nemzeti kormányok kapják az EK Bizottságával folytatott tárgyalások után, s azok felosztása nem meghatározott regionális szinthez kötve történik. A két prioritás célterületei tehát egyaránt lehetnek NUTS 2 vagy NUTS 3 szintű egységek, s továbbra sem feltétel, hogy a célterület nem tartozhat az 1. és/vagy a 2. célkitűzés hatáskörébe.

A 3. és a 4. célkitűzésre fordították 1994 és 1999 között a strukturális alapok 11 százalékát (a támogatás egésze az Európai Szociális Alapból kerül ki). E két célkitűzés támogatásainak részesedése hat év alatt Hollandiában lesz a legmagasabb (59 %). Igen magas még ez a hányad Dániában és az Egyesült Királyságban is (45, illetve 37 %).

Az 5(a) célkitűzést – a mezőgazdasági és halászati szerkezet módosításával kapcsolatos tennivalók végrehajtását, gyorsítását – a Mezőgazdasági Tanácsadó és Szavatoló Alap segíti a tagországok részletes tervei alapján. A célterületek ennél a támogatási formánál is egyaránt lehetnek NUTS 2 és NUTS 3 szintű egységek, s nem feltétel, hogy azok nem eshetnek az 1. célkitűzés hatáskörébe. Az 5(a) célkitűzés részesedése 1994 és 1999 között átlagosan a strukturális támogatások 4 százaléka. A tagországok közül Luxemburgban fordítják erre a legnagyobb hányadot, mintegy 52 százalékot. Dániában is magas még ez az arány (39 %), míg a többi tagországban 20 százalék alatt marad.

Az 5(b) célkitűzés keretében azok az 1. célkitűzés hatáskörén kívül eső, vidéki térségek számíthatnak támogatásra, melyeknek fejlettsége az egy főre jutó GDP alapján alacsony, s ugyanakkor a következő három kritérium közül legalább kettőnek megfelelnek:

- (a) magas a mezőgazdaságban foglalkoztatottak aránya az összes foglalkoztatottból;
- (b) alacsony szintű a mezőgazdaság jövedelmezősége a mezőgazdasági munkaegységre (AWU) eső mezőgazdasági hozzáadott értékben kifejezve;
- (c) alacsony a népsűrűség és/vagy erőteljes a népesség csökkenése.

Az 5(b) célkitűzés keretében nyújtott támogatás kiterjeszhető, az 1. célkitűzés hatáskörén kívül eső, alacsony társadalmi–gazdasági fejlettséggel rendelkező más vidéki térségekre is, ha azt indokolja:

- a térség, sziget perifériális jellege a Közösség nagyobb, gazdasági és kereskedelmi központjaihoz képest;
- a térség mezőgazdasági fejlődés iránti fogékonysága, különösen a közös mezőgazdasági politikai reform keretein belül, a mezőgazdaságból származó jövedelem alakulása, valamint a mezőgazdasági munkaerő nagysága;

- a mezőgazdasági birtokok szerkezete, valamint a mezőgazdaságban keresőként alkalmazott munkaerő összetétele;
- a környezetre és a tájra gyakorolt hatás;
- a hegyvidékek és más, kedvezőtlen adottságú térségek helyzete;
- a halászati szerkezet átalakításával a térségre gyakorolt, objektív kritériumok alapján mért társadalmi-gazdasági hatás.

A felsorolt kritériumok közül legalább egynek teljesülnie kell. A vidéki térségek kiválasztásakor, valamint az Alapok által biztosított támogatás odaítélésekor mind az EK Bizottsága, mind az adott tagállam arra törekszik, hogy a támogatás hatékonyan koncentrálódjon a legsúlyosabb fejlődési problémákkal küzdő térségekre.

Az 5(b) célkitűzésnél a célterületek az 1. célkitűzés által nem érintett NUTS 3 szintű régiók, illetve az előbbieken felsorolt vidéki, periférikus területeik a célterületek. A vázolt célok elérésére a strukturális alapok 5 százalékát fordítják a hat évre szóló tervekben. Kiugróan magas (20 %) a hátrányos helyzetű vidéki térségekre 1994 és 1999 között fordítható strukturális alapok hányada Franciaországban. A többi tagországban ez az arány 10 százalék alatt van, az 1. célkitűzés alapján támogatott térségek ugyanis ezen a címen támogatást már nem kaphatnak. (Ilyen Görögország, Írország és Portugália, ahol az egész ország elmaradott, de a döntően elmaradott térségekből álló Spanyolországban is a strukturális alapoknak alig 2 százalékát fordítják a vidéki térségekre.)

A 6. célkitűzést később alakították ki az északi országok rendkívül alacsony – négyzetkilométerenként 8 fő alatti – népsűrűségű területeinek a támogatására. A célterület NUTS 2 szintű régió lehet; a támogatás az ERDF-től származik. Finnországban és Svédországban az 1995 és 1999 között rendelkezésükre álló strukturális alapoknak átlagosan 41,2 százalékát, összesen 1287 millió ECU-t fordítanak erre a célra. Svédország népességének 5,3 százaléka, mintegy 450 ezer fő él ilyen kis népsűrűségű területeken, esetükben az egy főre jutó támogatás évente átlagosan 101 ECU lesz. Finnországban az alacsony népsűrűségű, támogatott régiók a Lappföldön és az Oroszországgal határos részekben vannak. Ezeken a területeken él az ország népességének 16,7 százaléka, közel 840 ezer fő, és itt az egy főre jutó támogatás 1995 és 1999 között éves átlagban 122 ECU lesz.

A Strukturális Alapok összege az 1994–1999. évekre 1994. évi áron, a 15 tagországra (Lásd: L'Europe au service du développement régional. Union Européenne. Politique régionale et Cohesion – Commission Européenne. Luxembourg. 1996.) 154,5 milliárd ECU-t tett ki, a következő célkitűzések szerinti megoszlásban: 1. célkitűzés 67,6, 2. célkitűzés 11,1, 3. és 4. célkitűzés 10,9, 5(a) célkitűzés 5,0, 5(b) célkitűzés 4,9, 6. célkitűzés 0,5 százalék.

A magyar rendszer kialakításának szempontjai

A magyar területi statisztikai osztályozási rendszert, a területfejlesztés prioritásait, célterületeit és eszköztrendszerét az előzőkben vázoltakkal harmonizáltan kell kialakítani, fejleszteni. Az illeszkedés megteremtése Magyarország számára az Európai Unióhoz való csatlakozásnak csak egyik, a területfejlesztést segítő strukturális alapok igénybe vételét tekintve azonban alapfeltétele. A területfejlesztésről és a területrendezésről szóló 1996. évi XXI. törvény a támogatásra javasolt térségeket már az EU területi támogatási

kritériumrendszerét, valamint a NUTS-rendszer elveit követi, figyelembe véve a hazai sajátosságokat.

A legfontosabb magyar sajátosság, hogy a törvény nem határoz meg NUTS 2 szinteket, a több megyéből álló régiók kialakítását a megyék önkéntes elhatározására bízta (kivéve a fővárost és agglomerációját, valamint a Balaton kiemelt üdülőkörzetet). Tervezési–statisztikai régiók kialakítására viszont már az Országos Területfejlesztési Konceptió elfogadásakor sor kerülhet. A területfejlesztés középszintű koordinációs intézményei, a megyei területfejlesztési tanácsok NUTS 3 szinten megalakultak, s a területfejlesztési önkormányzati társulások pályázatai alapján már maguk döntöttek az 1996. évi területfejlesztési pénzeszközök felhasználásáról.

Az említett 1996. évi törvény előírja a területi információs rendszer mielőbbi kialakítását. A KSH számára az információs rendszerrel kapcsolatos tennivalók között külön feladatot jelentett a megyei GDP-számítás módszertanának kialakítása és az első kísérleti számítások elkészítése. Az 1994. évre vonatkozó első megyei eredmények 1996. áprilisára elkészültek, s így az egy lakosra jutó bruttó hazai termékkel mért megyei gazdasági fejlettségi rangsort figyelembe lehet venni a területfejlesztési pénzeszközök elosztásánál.

További magyar sajátosság, hogy a törvény fogalmai között szerepel a statisztikai kistérség. Az elmaradott térségek, az ipari válságtérségek, a tartósan magas munkanélküliségű térségek és a rurális térségek lehatárolása ezek alapján történt. A térségtípusok kialakítása a KSH feladata volt a magyar sajátosságokkal is számoló EU-kritériumrendszer figyelembevételével, de az EU által alkalmazott kritériumrendszer nem volt minden esetben alkalmazható a hazai körülmények között. A legjellemzőbb példa erre a rurális térségek ajánlott mutatóköre, a hazai viszonyok között ugyanis a gyengén fejlett mezőgazdasági területekre nem jellemző a tartós népességerózió, a magas elvándorlás.

TÁRGYSZÓ: Területi statisztika. Statisztikai osztályozás.

SUMMARY

The article shows the classification system of regional statistics (NUTS) of the European Union, the practice of regional supports in EU, its priorities, types of regions and the criteria for defining them. It is the very system we should know about and apply in the Hungarian practice. Conforming to it is one of the preconditions for Hungary to join the European Union, however, it is a basic requirement for making use of structural funds serving regional development.

Act XXI. of 1996 on regional development and regional management already follows EU priorities for regional supports, their system of criteria, and the principles of NUTS when it defines and specifies the regions to be supported, having regard to Hungarian peculiarities. It is served also by the Central Statistical Office through developing its regional information system. GDP computations by country have already been incorporated into the tasks of CSO from 1996 on, and the Office continues to take part in defining target areas of regional development.

A TÁRSADALOMSTATISZTIKA NÉHÁNY TERÜLETE ÉS AZ EU-KONFORMITÁS*

DR. SZIVÓS PÉTER

Az Európai Unió története során az egyik legfontosabb megállapodás, a Közös Piacot létrehozó Római Egyezmény négy szabadságot határozott meg, melyek a jogi szabályozás alapját képezik, így az *acquis communautaire* (az unióhoz kapcsolódó jogok és kötelezettségek, valamint az azt biztosító intézményi keret) elfogadása a belépés elengedhetetlen feltétele. A négy szabadság:

- az áruk szabad mozgása a kereskedelem technikai akadályainak lebontásával (a Közösségi szabványok bevezetése, a monopóliumok eltörlése, közbeszerzési szabályok meghatározása) és közös vámtarifák bevezetésével,
- a szolgáltatások szabad mozgása (bank- és pénzügyi szolgáltatások, információ és telekommunikáció, közlekedés),
- a tőke szabad áramlása (a Közösség összes polgárára és vállalatára azonos szabályok bevezetése a beruházások és tőketranszferek területén),
- az emberek szabad mozgása (szabad munkavállalás más, közösségbeli országban, a képzettség kölcsönös elismerése, diszkriminációmentesség a foglalkoztatásban, a társadalmi életben, biztonság stb).

A negyedik szabadság, illetve az a tény, hogy az 1957. évi Római Egyezmény nyíltan megfogalmazta a Közösség feladatai között a szociálpolitikai jellegűeket (az élet- és munkakörülmények javítása, a férfiak és nők egyenlő javadalmazása, a vándormunkaerő társadalombiztosítása, továbbképzés), illetve felvetette a Szociális Alap szükségességét, amelyet végül 1961-ben hoztak létre, és amely felelős a továbbképzésért és átképzésért, a munkanélküliek újra munkába állásának biztosításáért, mind azt támasztják alá, hogy a szociális gondolkodás az integráció elengedhetetlen jellemzője.

1974 óta működik egy szociális akcióprogram, melynek három fő célja van: a teljes körű és jobb foglalkoztatás, az élet- és munkakörülmények javítása és a termelés mindkét résztvevője (a munkaadó és munkavállaló) érdekeltiségének megteremtése. Kétségtelenül jelentős fejlődés történt ezen elvek megvalósításában, de a harmonizáció esetében csak töredékes eredményeket értek el.

1986-ban törvény született, amely megfogalmazta azt az elvet, hogy a szociálpolitika, szociális védelem a Közösség politikájának egyik központi eleme. Az egységes piac egy

*A tanulmány alapanyaga az Integrációs Stratégiai Munkacsoport Szociális Biztonság Témacsoportja számára készült 1996 májusában. Az általuk nyújtott segítségért ezúton szeretnék köszönetet mondani Pál Sándornénak, Galántai Katalinnak és Gárdos Évának.

szociális dimenziót is magában foglal, amely azt jelenti, hogy minden társadalmi csoport és régió részesülhet az egységes piac által létrehozott javakból, előnyökből. Ez volt a célja a Strukturális Alapok reformjának és a Munkavállalók Alapvető Szociális Jogai Közösségi Chartájának, amelyet 1989 decemberében Strassbourgban fogadott el 11 tagország az Egyesült Királyság tartózkodásával.

A Szociális Charta alapján a Közösség egy testületet alkotott, amely a szociális jogok Közösségen belüli jogi szabályozását végzi. Ennek az akciónak nem az a célja, hogy az országok szociális rendszereit egységesítse, hanem hogy közös prioritásokat állítson fel, erősítse a nemzeti szociálpolitikákat és összehangoltabbá tegye őket.

Ez ideig a Közösség tevékenysége a következő területekre koncentráldott:

- a társadalombiztosítási rendszerek összehangoltságának növelése,
- a férfiak és a nők egyenlő jogainak biztosítása a munkahelyeken,
- a fogyatékosok társadalmi és foglalkoztatási integrációja,
- a rendkívüli munkavégzés körülményeinek jogi harmonizációja,
- az egészséges és biztonságos munkavégzés,
- a kisebbségek, idősök és fogyatékosok védelme.

A szociálpolitika normái – melyeket az Európa Tanács fogadott el 1991 decemberében és bekerültek a Maastrichti Szerződésbe is, és minden országban érvényesek, kivéve az Egyesült Királyságot – meghatározzák a munkavégzéssel kapcsolatos jogi szabályozás céljait. A szociálpolitikáról szóló megállapodás megnyitja a lehetőségét az európai szintű közös megállapodásnak, és meghatározza azokat a területeket, amelyeken az egyszerű többséggel szemben minősített többség szükséges a határozatok elfogadásához.

A Közösség szociálpolitikai tevékenysége ösztönzi a munkaadók és a munkavállalók párbeszédét és előnyt ad az olyan törvényi szabályozási tevékenységnek, amely ezen elvek elérését segíti elő, annak a végső célnak az érdekében, hogy ahol csak lehetséges, keretmegállapodások jöjjenek létre a munkaadók és munkavállalók között. Az EU-szociálpolitika Fehér Könyve, amelyet 1994. júliusban fogadtak el, arra törekszik, hogy stratégiát állítson fel az Unió jövőbeni törekvéseinek összehangolására és fejlesztésére ezen a területen. Négy fő témát helyez középpontba: az európai szociális modell kifejlesztését, a foglalkoztatást mint legfontosabb prioritást, a jogi szabályozás összehangolását és az összehangolt akciók erősítését annak érdekében, hogy a munkaerőpiacról kiszorult emberek újra visszakerülhessenek oda. A Fehér Könyv számos intézkedési javaslatot fogalmaz meg olyan területeken, ahol rövid távon érezhető fejlődést lehet elérni és felsorolja azokat a területeket is, ahol csak hosszabb távon várható előrelépés. Az egyik legfontosabb prioritást kapott terület a foglalkoztatás területe, a munkanélküliség elleni harc.

A szociálpolitika jelentőségét az is mutatja, hogy az EU 1995. évi költségvetésében az agrárkiadások (46,8%) és a regionális fejlesztés, közlekedés (13,6%) után a maga 8,5 százalékos arányával a harmadik legnagyobb tétel volt. Ez nagyságrendileg 6–7 milliárd ECU-t jelent.¹

Az eddigi rövid áttekintés a szociális statisztika EU-beli szerepének olyan értelmezési tartományát jelöli ki, amely a politika oldaláról határozza meg a szükségleteket.

¹Lásd: Europe in figures. EUROSTAT. Luxembourg. 1995.

Egy másik metszetet a statisztikának és részterületeinek belső jellegzetességei és mozgásai határoznak meg.

A TÁRSADALOMSTATISZTIKA TERÜLETEI

A társadalomstatisztika fejlődése több vonatkozásban eltérően alakult a gazdaságstatisztikához képest, elég ha arra gondolunk, hogy a legrégebbi statisztikai terület, a népesség statisztikája éppúgy ide tartozik, mint például a viszonylag új statisztikai terület, az időmérleg. A társadalomstatisztika fejlődését alapvetően meghatározza, hogy vizsgálati egysége sokszor nem a hagyományos, általános mérőeszköz, a pénz, hanem többnyire fizikai mértékek. Ez egyben meg is nehezíti a különböző statisztikák integ-rálását, nem létezik olyan általános keretrendszer, mint a gazdaságstatisztikában a nemzeti számlák rendszere. Be kell vallani azt is, hogy a statisztikai területek XX. századi fejlődése igen egyenetlen volt, s inkább a gazdaságstatisztika dominanciájával jellemezhető.

Más oldalról a részterületek jól érzékeltetik e humánstatisztika komplexitását. Tartalmi definíció helyett is szerencsésebbnek látszik, ha felsoroljuk a társadalomstatisztika belső alkotórészeit:

- népesedés, demográfia,
- egészségügy,
- szociális védelem,
- munkaügy (foglalkoztatás, bérek, munkaerőköltség),
- oktatás,
- életkörülmények, életszínvonal,
- általános társadalmi jellemzők (például mobilitás, vallás, politika, attitűdök).

Az adatgyűjtés módjában, mely alapvetően meghatározza az alkalmazható módszereket, elemzési módokat, két lehetőség van: az intézményi statisztikák és a lakossági felvételek (mindkettő lehet teljes körű és mintavételes).

A társadalomstatisztika az 1980-as évek elején új fejlődési szintre ért azzal, hogy az ENSZ kiadta a társadalmi jelzőszámokra vonatkozó útmutatóját, és – hosszas előkészületek után – megjelent az OECD Társadalmi jelzőszámok (List of social indicators) kiadványa is. Igaz, ezek az erőfeszítések nem voltak igazán sikeresek, elsősorban a bonyolultságuk, összetettségük, illetve számításuk nagy erőforrásigénye miatt. A fejlődés következő hullámát az 1993-ban létrejött ún. Siena csoport és az 1995-ös koppenhágai Szociális Világértekezlet előkészítése jelezte.²

A különböző országok a társadalmi fejlődés egyes aspektusaival foglalkozó statisztikákat állítanak elő, mint például népszámlálásokat, munkaerő-elemzéseket, munkakörülmény-statisztikákat, háztartási költségvetési tanulmányokat, egészségügyi statisztikát, jövedelemstatisztikát stb. Bár néhány ország kifejlesztette a társadalmi mutatószámok rendszerét, a társadalomstatisztika sokszor továbbra is koordinálatlan és gyakran diszharmonikus képet nyújt a társadalom szociális fejlődéséről.

²Lásd: *Garonna, P.*: Statistics facing the concerns of a changing society. (Kézirat.) és *Fellegi, I.* ehhez fűzött megjegyzései az előkészítés során, illetve a csoport ülésein elhangzott előadások 1994–95-ben, valamint The implications for statistics of the World Summit for Social Development.UK CSO. E/CN.3/1995/20.

Az EUROSTAT újabb munkálatokat kezdett új társadalomstatisztikai rendszer felépítésére az Európai Unióban, abból a célból, hogy a tagországok harmonizációja és összehasonlíthatósága megfelelőbb legyen.³ A fejlődés fő akadályai a következők:

- nehéz olyan fogalmi keretet meghatározni, amely jól illeszkedik a társadalmi jelenségek többdimenziós jellegéhez,
- hiányoznak a felhasználóbarát jelzőszámok, különös tekintettel az eredményszemléletűekre, melyek képesek lennének a politikai döntések és a közpénzek elosztásának befolyásolására,
- a társadalomstatisztika különböző területei elhatárolódnak (oktatás, munkaügy, jövedelmeloszlás, család-szerkezet, bűnözés stb.), ezekben gyakran tükröződik a különböző politikai területek elkülönülése, ami oda vezet, hogy a visszahatások és a kölcsönös összefüggések elsikkadnak,
- a fogalmak, normák, módszerek nem megfelelő összhangja miatt nehéz az összehasonlítás és elemzés a különböző országok és szektorok között.

A továbbiakban érdemes szűkíteni a vizsgált statisztikák körét és az egészségügy, a szociális védelem, az életszínvonal, a szegénység, a társadalmi kirekesztődés, valamint – érintőlegesen – az általános társadalomstatisztika egy jellemző területét, az időfelhasználás témáit elemezni. Előbb azonban felvázoljuk az EU statisztikai rendszerét.

AZ EUROSTAT

Az Európai Unió Statisztikai Hivatala mint sajátos főigazgatóság a Bizottság adminisztrációjába némi szervezeti önállósággal tagozódik be, irányítását főigazgató látja el, aki az egyik főbiztos (commissioner) alárendeltje. Az EUROSTAT alapvető feladata egyrészt a Bizottság információs igényének kielégítése, másrészt az integrációs folyamatok felgyorsítása érdekében szükséges jó minőségű statisztikai rendszer létrehozása. Ennek érdekében összehangolja a tagországok adatgyűjtéseit, elsősorban módszertani szempontból, az összehasonlíthatóságot szem előtt tartva, így részt vesz a definíciók, osztályozások harmonizálásában, fórumot biztosít a tagországok statisztikusainak a módszertani viták lefolytatásához, összehasonlító statisztikákat állít elő és publikál, valamint – inkább kivételes jelleggel – adatfelvételeket kezdeményez és felügyel.⁴

A statisztikai hivatal hat igazgatóságból áll:

- A. Tájékoztatás, közönségkapcsolat, számítástechnika
- B. Gazdaságstatisztika, gazdasági és pénzügyi konvergencia
- C. Általános ügyek, nemzetközi és intézményi kapcsolatok, kereskedelemi statisztika
- D. Gazdasági ágazatok, kutatás és fejlesztés, statisztikai módszerek
- E. Szociális és regionális statisztika, strukturális tervek
- F. Mezőgazdasági, halászati és környezetstatisztika.

Számunkra az E igazgatóság és annak felépítése fontos, ebben az alábbi egységek találhatóak:

- E.1. Népesedés, vándorlás, foglalkoztatás, munkanélküliség,
- E.2. Életkörülmények,
- E.3. Munkakörülmények, bérek,
- E.4. Regionális számlák és mutatók, strukturális tervek.

³The Siena Group on social statistics: Status report. Note by Statistics Sweden, Statistics Norway and Istat. 1994.

⁴De Michelis, A.: The European Community and its statistical system. *Journal of Official Statistics*. 1993. évi 1. sz. 137–167. old.

Ez a hierarchikus felépítés segíti a statisztikai programok, projektek felállítását és lebonyolítását. A programok száma egységenként 5–8 között mozog, a szociális (ideértve a regionális is) programok száma összesen 26. Az EUROSTAT összességében 108 szakmai programot futtat, ezek megoszlása: B-25, C-5, D-27, E-26, F-25.⁵ A témacsoportok közül a legérdekesebbek:

- háztartási panel, mely új eszköz a maastrichti folyamatok társadalmi hatásainak mérésében, a maga longitudinális megközelítésével,
- háztartási jövedelem, a tagországok eltérő adatforrásainak szigorú, szoros harmonizálása,
- otthoni és szabadidős balesetek, melyek vizsgálati programját a Bizottság döntése alapozza meg (CD No 3092/94/EC of 7.12.1994), s a rendelkezésre álló adatok rendszerbe foglalását célozza,
- szociális védelem, mely a kiadások és bevételek pénzügyi számbavételét célozza egységes módszertan segítségével,
- szegénységi jelzőszámok, melyek gazdasági és társadalmi jellemzők feltérképezésével és összehasonlításával e jelenség jobb megértését segítik elő,
- a háztartási költségvetési felvételek harmonizálása, aminek segítségével e fontos adatforrás összehasonlíthatóvá válik,
- általános időmérleg-felvétel, mely sajátos nézőpontból olyan témákat közelít, mint az új munkaformák, a gyermekfelügyelet, betegségek és rokkantság, az idősök integrációja, illetve a társadalmi viselkedés változásait méri,
- munkahelyi balesetek,
- foglalkozási megbetegedések.

Mint a felsorolás közvetve tartalmazza, a releváns statisztikák túlnyomó többségének jogi alapja ún. gentlemen's agreement (hallgatólagos megegyezés), s a már említett, viszonylag tágran értelmezett szociálpolitika megalapozását szolgálják. Egy másik jellemző, hogy az egészségügyi statisztika, az egészségi állapotra vonatkozó statisztika nem szerepel a programok között, melynek oka kettős lehet, egyrészt e területen nincs összehangolt EU-politika, másrészt a statisztikai vonatkozásokat az ENSZ egészségügyi szervezete a WHO, illetve Regionális Központja koordinálja. Ennek hiányával együtt is felmérhető, hogy az EUROSTAT aktivitása területünkön sem elhanyagolható, így érdemes a magyar statisztikai hivatal és az Unió statisztikai hivatalának együttműködését áttekinteni.

AZ EUROSTAT ÉS A MAGYAR KÖZPONTI STATISZTIKAI HIVATAL

Az első hivatalos kapcsolatfelvétel a két szervezet között 1990 májusában történt. Az együttműködés jogi alapjait a két szervezet vezetőjének aláírásával ellátott ún. Közös nyilatkozat teremtette meg.⁶ 1993 nyarán újabb magyar delegáció véglegesítette az együttműködési programot a következő évekre, és a koppenhágai csúcsértekezletet követő légkörben az eljövendő csatlakozás is szóba került mint a kooperáció kerete. Az eltelt idő alatt az együttműködési program formai, technikai keretei is kialakultak, részben változtak is, és azt lehet mondani, hogy az 1994-es év kivételével, amikor

⁵Statistical requirement compendium. Munkaanyag. EUROSTAT. 1995. június.

⁶Lásd: Közös nyilatkozat a Magyar Központi Statisztikai Hivatal és az Európai Közösségek Statisztikai Hivatala közötti együttműködésről. Common Declaration on Statistical Cooperation between HCSO and EUROSTAT. Budapest. 1992. május 7. *Statisztikai Szemle*. 1992. évi 8-9 sz. 758-759. old.

finanszírozási nehézségek voltak, az együttműködés a kölcsönösen kialakított úton halad. Fontos politikai elem, hogy 1994 januárjában újabb Közös nyilatkozatot⁷ írtak alá Bulgária, Csehország, Magyarország, Lengyelország, Románia, Szlovákia és Szlovénia statisztikai hivatalai, valamint az EUROSTAT, amelyhez 1995-ben a három balti ország is csatlakozott és amely nyilatkozat egyik legfontosabb célja a munkaprogram kidolgozása volt.

A cél elérésére egy 12 elemből álló szakmai program alakult ki, melynek megvalósítását a következő típusú akciók segítik elő:

- EUROSTAT-továbbképzések,
- országtanulmányok,
- konzulensek fogadása,
- szemináriumok,
- munkaértekezletek.

A KSH 1994 májusában véglegesítette a „Strategic orientations and priority setting – governing the development of Hungarian statistics for the period of 1994–2000” (Stratégiai irányok és prioritások – a magyar statisztika fejlesztése, 1994–2000) címet viselő anyagot, mely hivatalos dokumentummá is vált. Ez az anyag a társadalomstatisztika területén a következőket tartalmazza.

Népesedés, vándorlás, foglalkoztatás, munkanélküliség

A legfontosabb célok:

- a 2000. évi népszámlálás előkészítése az EUROSTAT-ajánlások, -szabványok, -osztályozások és táblázási programok segítségével,
- a népmozgalmi statisztika készítése (születés, halálozás, halálokok, házasság, válás),
- a nemzetközi migráció statisztikájának kidolgozása,
- a nemzetközileg összehasonlítható népesség-előreszámítás kidolgozása,
- a magyar munkaerő-felvétel harmonizálása az EUROSTAT-ajánlásokkal,
- a foglalkoztatottság és a munkanélküliség rövid, közép- és hosszú távú jelzésére képes statisztikai adatok előállítás.

A 2000. évi népszámlálás stratégiáját az évtized közepén lezajlott mikrocenzus alapján dolgozzák ki. A migráció statisztikája különböző adminisztratív adatokon alapulhat, amelyek a bevándorlással, menekültekkel foglalkozó intézmények nyilvántartásából származnak, ezért fontos feladat a különböző szervezetek által használt fogalmak összehangolása.

Életkörülmények

A hagyományos háztartási felvételeket (jövedelem, fogyasztás, időmérleg stb.) hozzá kell igazítani az Unió szabványaihoz, valamint alkalmassá kell őket tenni az utóbbi időben megjelent társadalmi jelenségek (növekvő jövedelem-differenciálódás, elszegénye-

⁷ Lásd: Az Európai Unió és a hét kelet-közép-európai ország statisztikai hivatalainak közös nyilatkozata. *Statisztikai Szemle*. 1994. évi 4–5. sz. 388–389. old., valamint *V(ukovich) Gy(örgy)*: Az Európai Unió és hét kelet-közép-európai ország brüsszeli konzultációja. *Statisztikai Szemle*. 1994. évi 4–5. sz. 390–391. old.

dés stb.) követésére. A háztartási költségvetési felvétel harmonizációja az EUROSTAT szabványaival és az időmérleg-felvétel európai mintájának tanulmányozása folyamatban van. A szegénységi mérőszámok módszertana és adatforrásai egyaránt kidolgozás alatt vannak. Új eszköz a háztartásipanel-felvétel, amely alkalmas a demográfiai, lakás-, oktatási jelenségek vizsgálatára, a munkaerőpiac, a jövedelem, az adózás és a szociálpolitika elemzésére.

Munkakörülmények

Magyarországon folynak felvételek a munkaidőről, a munkaerő-költségekről, így e területeken a legfontosabb teendő ezek harmonizálása az EUROSTAT rendszerével. A közoktatásról, továbbképzésről és felsőoktatásról szóló törvények alapján – amelyeket 1993-ban fogadtak el – a KSH és a Művelődési és Közoktatásügyi Minisztérium közösen kidolgozza azt az információs rendszert, amely az új oktatási struktúrának megfelelően fogja figyelemmel kísérni az oktatás alakulását. Szintén a tervek között szerepel az oktatási regiszter felállítása és adatfelvétel szervezése az oktatás finanszírozásáról.

Regionális statisztika

Itt elsősorban a némenklatúrák átvétele (Nomenclature des Unités Territoriales Statistiques – NUTS), másrészt – és ez a nagyobb feladat – az adatgyűjtés és -feldolgozás e szempontot figyelembe vevő rendszerének kialakítása a cél. (Emlékeztetni szeretnék a dokumentum elkészültének idejére, 1994 első fele, ugyanis több vonatkozásban a jelenlegi prioritások eltérnek az akkor rögzítettektől.)

A fent említett témakörökön belül különös figyelmet érdemel a szociális védelem, a lakossági felvételen alapuló többcélú felvételek és az időmérleg-felvétel témái, különös tekintettel az EUROSTAT gyakorlatára és a magyar helyzetre.

A szociális védelem

A szociális védelem vagy szociális biztonság statisztikája az EUROSTAT társadalomstatisztikájának egyik fontos eleme. Az 1970-es években fejlesztették ki a Szociális védelem statisztikájának integrált európai rendszerét (European System of Integrated Social Protection Statistics – ESSPROS), a módszertan 1981-ben jelent meg. Az ESSPROS a definíciók, csoportosítások és tipológiák átfogó rendszerét alkalmazza, ami lehetővé teszi az egyébként országról országra változó ellátó rendszerek egységes statisztikai megközelítését és számszerű leírását. Ez jelenleg egy elszámolási rendszer, tehát alapvetően pénzügyi jellegű, amely a bevételek és a kiadások részletező számbavételével foglalkozik. A szociális védelem definíciója például a következő: „A szociális védelem az állami és magántestületek minden olyan beavatkozása, melyek csökkentik a háztartások és személyek számos fenyegetettségét, mindezt ellenszolgáltatás és egyedi megállapodások nélkül teszik. A kockázatok vagy szükségletek, melyek a szociális védelmet szükségessé tehetik, a konvenció szerint a következők:

- betegség,
- rokkantság,

- idős kor,
- özvegyesség, árvaság,
- család-, gyermekproblémák,
- munkanélküliség,
- lakásproblémák,
- társadalmi kirekesztettség stb.⁸

A rendszer elszámolási tranzakciós kategóriái az alábbiak:

Bevételek	Kiadások
Társadalombiztosítási hozzájárulás	Társadalmi juttatások
Költségvetési hozzájárulás	Adminisztrációs költségek
Transzfer más rendszerektől	Transzfer más rendszerekhez
Egyéb bevételek	Egyéb kiadások
	<i>Egyenleg</i>

Csoportokat képez továbbá a döntéshozatal helye, a jogi szabályozás jellege, a jogosultság, az ellátás kiterjedése és szintje szerint. Az ellátások típusa, megjelenési formája szintén fontos dimenziója a rendszernek. A definíciók, csoportosítások mellett az elszámolási konvenciók képezik a rendszer másik fontos elemét.

Az EUROSTAT vezetésével a tagországok folyamatosan hajtják végre a ESSPROS revízióját, ami az alap keretrendszer változatlanlansága mellett, részletezést jelent. A munka előzménye az 1990 és 1994 között publikált „Adatok a szociális védelemről” (Digest of social protection) kiadványsorozat, mely a „kockázatok” szerinti nyolc kötetből áll. A módosítás másik jellemzője a rugalmasság növelése, ugyanis a tagországok igen eltérő szociális rendszerekkel rendelkeznek, és ezek a rendszerek folyamatosan változnak is.

Az EUROSTAT prioritási listáján szerepel,⁹ az ESSPROS-rendszer fejlesztése, mind mélységében (részletezés), mind szélességében (ellátottak száma). A fejlesztést sürgeti a több elemű ellátórendszerek terjedése, ezeknek a költségvetési politikával való szoros összefüggése, a hatékonysági típusú megközelítés előtérbe kerülése, a nélkülözők, a társadalomból kirekesztődők felé forduló figyelem, a megelőzés információsüksége, és az adózási rendszerekkel való összefüggés érzékeltetése.

A magyar statisztikai rendszernek ilyen jellegű eleme nincs, egyrészt a pénzügyi adatok a nemzetgazdasági elszámolásokban állnak össze koherens rendszerré, amelyek – más lévén a funkciójuk – az ellátórendszereket nem kezelik kiemelt figyelemmel, másrészt a szociális statisztika ezen területe a hagyományos fizikai mértékegységek világát tükrözi. Elég utalni az adatgyűjtések és -feldolgozások jelenlegi körére,¹⁰ ahol részletes adatok állnak rendelkezésre például a kórházi ágyak, az orvosok számáról, de az egészségügyi állami és nem állami kiadások tételesen nem található meg. A KSH és az EUROSTAT azonban e területen is kapcsolatba lépett egymással, s a munkaértekezleten való részvétel előtt megnyílt az út.

⁸ Lásd: ESSPROS Manual 1996: General principles and the core system. Doc PS 96/3 E EUROSTAT.

⁹ EUROSTAT's Programme of demographic and social statistics: Guidelines and priorities. Preparatory document for the meeting of the UN ESC Bureau. 1994.

¹⁰ Az 1996. évre szóló Országos Statisztikai Adatgyűjtési Program, 138/1995. (XI.22) Korm. és Népjóléti Statisztikai Évkönyv, 1994. Központi Statisztikai Hivatal. Budapest. 1996.

Panelfelvétel

Az 1990-es évek elején az EUROSTAT a brüsszeli Bizottsággal (a V. és XII. Főigazgatósággal) szoros együttműködésben, az információszükséglet minél teljesebb kielégítése céljából egy ún. Európai Háztartási Panelfelvétel (European Community Household Panel – ECHP) kialakítását kezdte el.¹¹ A szegénység, a jövedelmek, a fogyasztás területén a háztartási költségvetési felvételek szolgáltatnak ugyan információkat, de összehasonlíthatóságuk több ok miatt korlátozott, és több minőségi kifogás is felmerül velük kapcsolatban. A másik lehetőség a munkaerő-felvételekkel függ össze, különösen az egységes piac és a Maastrichti Egyezmény munkaerő-piaci vonatkozásait tekintve, de e felvétel nem tartalmaz olyan fontos kérdéseket, mint például a háztartások jövedelme. Mindezek egy új panelfelvétel tervezését tették szükségessé. Ez a felvétel, a szokásos keresztmetszeti felvételekkel szemben, ugyanazokat a háztartásokat vizsgálja különböző időpontokban, így lehetséges lesz az integráció társadalmi, jóléti hatásainak vizsgálata. A szociális dimenzió vizsgálatakor elkülöníthető a családok életében bekövetkező változások különböző típusa, lehetővé válik az életciklus, a demográfiai és a „politikai” események okozta változások összetett elemzése. Vizsgálható továbbá a jelenségek időbeli változása, például az állandó vagy időleges szegénység eltérő kezelése. Az EU minden tagországára kiterjedő felvétel első hulláma 1994-ben volt, a felvétel második és következő hullámainak bonyolítása folyamatban van. Az anyagi erők az első öt évre biztosítottak. Az EUROSTAT prioritási listáján a panelfelvétel is szerepel mint egye-dülálló, többdimenziós összehasonlítható forrása az életszínvonal-alakulás elemzésének.

Magyarország helyzete több szempontból kedvező, hiszen van ilyen típusú felvétel az országban. A Társadalomkutatási Informatikai Egyesülés (TÁRKI) és a Budapesti Közgazdaság-tudományi Egyetem Szociológia Tanszéke közösen indította 1992-ben, a nemzetközi tapasztalatok alapos felmérése után, az ún. átmeneti kor gazdasági és társadalmi jellegzetességeinek mérésére. A kiindulópont (a gyorsan változó időszak információszükséglete), a témakörök (a demográfiától az attitűdökig) és a szerkezet (modul-felépítés) mind hasonló az ECHP-hez, illetve más panelfelvételekhez. A KSH 1993 és 1995 közötti években részt vett a felvételben, az 1996. évi, ötödik hullámban azonban már nem.

A háztartási költségvetési felvétel

A háztartási költségvetési felvételek története viszonylag hosszú múltra tekint vissza és valamennyi európai ország, eltérő rendszerességgel ugyan, de végrehajt ilyen lakossági megkérdezésen alapuló adatgyűjtést. Az eredeti cél kettős volt, egyrészt az árindexek súlyrendszerét biztosítja, másrészt kiadási, fogyasztási szokások elemzéséhez nyújt információkat. Az idők folyamán a felvétel által felölelt témák köre gyarapodott, az elemzési technikák lehetősége megnövekedett, így a felvétel az országok többségében a szociális statisztika egyik alapfelvételét jelenti. Az Unió szintjén csakúgy, mint a tagországokban, hagyományosan ez a felvétel az alapja a szegénység, a társadalmi kirekesztettség elemzésének.

¹¹ European Community Household Panel (ECHP): Strategy and policy. EUROSTAT-munkaanyag, 1993.

Mint látható, ezen a területen az EUROSTAT szerepe elsősorban a meglévő felvételek mintavételi, definíciós, osztályozási egységesítésére¹² terjed ki. A szegénységi elemzések témakörét tekintve az 1980-as évek elején és végén történt egy-egy igen részletes, a relatív szegénység koncepcióját alkalmazó becslés, melynek megvalapozásában és a becslések elvégzésében a holland Erasmus Egyetem hathatósan részt vett.

A felvétel, több okból, országoként eltérő mértékű, de nagyon hasonló jellegű minőségi problémákat vet fel. Ezek kezelése az egyik legnagyobb kihívás, amivel a felvételek szembe kell néznie.

Magyarországon az ilyen típusú felvételnek nagy múltja van, 1949-ben hajtották végre az elsőt, s az eltelt idő alatt sok vonatkozásban korszerűsödött: a minta reprezentatív, a mintanépeség felöleli a nem intézményi népesség egészét. A felvétel funkciója is a nemzetközi gyakorlatnak megfelelően változott, bár ugyanez a fogalmakra, a használt csoportosításokra nem vonatkozik; mind a jövedelem, mind a kiadás oldalon jelentős problémák alakultak ki. Ennél is fontosabb azonban, hogy a felvétel minőségi mutatói elmaradnak az európai értékektől, annak ellenére, hogy előremutató módon, a feldolgozásba, az utóbbi években egy ún. demográfiai korrekciós fázis épült be. Az EUROSTAT egységesítő törekvéseinek adaptálásával és a lebonyolítás újratervelésével a felvétel ismét kielégíthetné a vele szemben jelentkező nem csekély igényeket.

A szegénységgel foglalkozó statisztika helyzete még nehezebb, ugyanis az utóbbi tíz-tizenöt évben itt kialakult gyakorlat jelentősen eltér az EUROSTAT és a tagországok többsége által követett gyakorlattól. Magyarországon a létminimum kategóriájának túlzott jelentősége miatt, a szegénységi küszöb, a határérték kapott (és mintha napjainkban is kapna) jelentőséget, a nyugat-európai országokban a kik a szegények, hányan vannak, mennyire és miért szegények kérdéseket vetik fel inkább. Újabban a kirekesztettség többdimenziós természete és a nem anyagi jellegű megközelítés is terjedőben van, bár ennek a magyar statisztikai gyakorlatban még nem sok nyoma fedezhető fel.

Időmérleg-felvétel

Az 1997-re tervezett első harmonizált európai általános időmérleg-felvétel érdekes információkat szolgáltat a gazdaság és a társadalom állapotáról. Átfogó jellege miatt alkalmas néhány eddig nem ismert terület megvilágítására. Ilyenek: az új munkaformák, a gyermekgondozás, a rokkantság, a krónikus betegség következményei, a férfi–női jogok egyenlő megvalósulása, az idősek és gyermekek társadalmi integrációja. Vizsgálni szándékozik olyan területeket is, mint a napi közlekedés, a média, az oktatás, a sport időfelhasználása, valamint a háztartástagok időigényének megoszlását a fizetett, az önkéntes és a saját célra végzett munka között. Ezek együttese érzékeny mérőeszköze a társadalmi magatartás változásának.

A magyar részvétel hagyománya az időmérleg-felvételekben a *Szalai Sándor* nevéhez kötődő 1965-ös első Nemzetközi Időmérleg-felvételhez kapcsolódik. E viszonylag fiatal kutatási területen folyamatos a magyar részvétel. A korábban végrehajtott KSH-felvételekhez (lásd például: *Cseh-Szombathy László–Ferge Sándorné*: Egy nemzetközi

¹² Recommendations of future Household Budget Surveys (I-III). EUROSTAT-munkaanyagok. 1996.

időmérleg-kutatás néhány eredménye. *Statisztikai Szemle*. 1967. évi 4. sz. 304–318. old.; *Lengyel László*: 88 milliárd óra. *Statisztikai Szemle*. 1971. évi 1. sz. 59–73. old.; *Andorka Rudolf–Harcsa István–Iiris Niemi*: Az időfelhasználás Magyarországon és Finnországban. *Statisztikai Szemle*. 1984. évi 6. sz. 621–637. old.) kapcsolódóan folyamatosan készültek kétoldalú (osztrák, finn, lengyel, bolgár, lett) összehasonlítások. A minden tekintetben harmonizált módszertanon alapuló, 24 országot felölelő felvételhez a tervek szerint Magyarország is csatlakozik.

TÁRGYSZÓ: Társadalomstatisztika. Nemzetközi statisztika.

SUMMARY

This article gives an overview on the recent developments of social statistics from the particular point of view of the relation between EUROSTAT and the Hungarian Central Statistical Office. As an introduction social functions of the European Union are drafted as well as the areas of social statistics, in general, and in the EUROSTAT in particular. Programs of this field are listed both of the EUROSTAT and of the Hungarian CSO, the latest one based on its strategic orientations and priorities. Short evaluation of some areas are also given, such as social protection statistics, panel survey, household budget survey and time budget survey.

A MEZŐGAZDASÁGI FÖLD VÉTELÁRA ÉS BÉRLETE*

BURGERNÉ GIMES ANNA

A szocialista nagyüzemi mezőgazdaságban nem volt ára a földnek, és földbérlet is csak csökevényesen, a tsz-tagok kisajátított földjéért fizetett alacsony földjára, illetve egyes tsz-tagok részidős egyéni gazdálkodásához való földjuttatás formájában fordult elő.

A földterületek privatizálása alapot teremtett a piaci földforgalom és földbérlet megindulásához. Bár a földpiac még csak csírájában létezik, nemcsak a gyakorlatban, hanem elméletben is fel kell készülnünk várható fejlődésére.

Jelen tanulmány a mezőgazdasági földek árának és bérletének az elméletével és nemzetközi tapasztalataival foglalkozik. Ezzel összefüggésben áttekinti a legújabb külföldi irodalmat.

A FÖLDÁR

A közgazdasági elméletek a föld árát a földjáraadékból vezetik le és azt tőkésített járaadéknak tekintik. A földjáraadékelméletek történetileg a klasszikus és neoklasszikus iskolák elméletei szerint különböznek el. A klasszikusok alapozták meg a különbözeti, a helyzeti és az abszolút járaadékelméletét. *D. Ricardonál* már megjelent az azonos földterületen történő munkaráfordítások utolsó egységnyi ráfordításánál nagyobb, a korábbi hozamokból eredő járaadékelmélete fogalma is, amely a neoklasszikus járaadékelméletek előfutárának tekinthető. A neoklasszikus elméletekben keveredik a termelési tényezők beszámítási elméletéből fakadó munka-, tőke- és földhozadékelméletek fogalma a Ricardo-féle áron felüli különbözeti járaadékelméletével. Egyes elméletek azonos jellegűnek tekintik a földhozadékelméletet és a tőkehozadékelméletet.

Bármilyen elmélet kapcsolódik is a föld árához, a piaci forgalomban és az ahhoz kapcsolódó gyakorlati értékelésben azt tőkeként kezelik. A föld eladásakor és vételkor az átlagos, valamennyi tőkére érvényes tőkehozadékelméletet tartják szem előtt. A beruházó azonos (től-ig) sávban mozgó határhozamot követel meg a beruházás bármilyen formájától, legyen az működő tőke vagy föld, ellenkező esetben más beruházásra fordítja tőkét.

* A szerző köszönetét fejezi ki az OTKA TO 12726, TO 13903 számú és az OKTK 952/95 számú kutatási támogatásáért.

a) *Az árat meghatározó hozadéki tényező.* A tőkejavak árát nem elsősorban keresletük és kínálatuk, hanem hozamuk kereslete és kínálata határozza meg. Keresletük származékos kereslet. Kínálatuk rövid távon általában korlátozott, és ezért rugalmatlanul reagál a keresleti változásokra.

A földnek mint tőkének kínálata hosszú távon is korlátozott. A kínálat korlátja nemcsak makroszinten jelentkezik, ahol abszolút mértékű, hanem mikroszinten is. A kínálat és a kereslet helyhez kötött. Termőföldet általában csak a helyi gazdálkodók vásárolnak, városi vagy városközeli telkeket pedig többnyire a helyi lakosok. A helyi forgalom is csekély. Angliában például a mezőgazdasági földterület alig 1 százalékát forgalmazzák évente. [1]

A kereslet és a kínálat származékos volta, korlátozottsága és nehézsége miatt a földárak lassan reagálnak a kereslet és a kínálat változásaira. Az árrugalmasság kicsi. [2] Nagyobb viszont a kereslet jövedelemelaszticitása, mivel a növekvő jövedelmek ösztönzik a földvásárlást, a csökkenők visszatartják. [3]

A tőkejavak termékeikben megtestesülő hasznosságából következik, hogy árak egyenlő marginális hozadékok diszkontált jelenértékével. [4] Ez valamennyi beruházásra – földre és tőkére egyaránt – vonatkozik. A föld viszonylag alacsony jövedelméből, abszolút szűkösségéből és a keresletnél kisebb kínálatából adódik, hogy hozadékanak diszkont tényezője, illetőleg tőkésítési tényezője viszonylag alacsony, megtérülése lassú és tőkeára viszonylag magas.

A tőkehasznosítás alternatív lehetőségei miatt a földár nem feltétlenül az aktuális, hanem a legjobb lehetséges hasznosítás függvénye. [5] Az alternatív hasznosítás azt fejezi ki, hogy mire lenne legjobban hasznosítható az illető földterület (például a szántó telek céljára vagy üvegházi termelésre városok közelében), ha nem a jelenlegi célra hasznosítanák. Ez többnyire a környező földek hasznosításától függ. „A föld járadéka a föld legmagasabb latens opportunity cost-ja”. [6] (Megjegyzendő, hogy a modern elméleti irodalomban összeolvad a járadék és a jövedelem fogalma. Gyakran a földhasznosításból származó teljes nettó jövedelmet tekintik járadéknak és nemcsak a működő tőke hozadékanak levonása utánit.)

A legjobb alternatív hasznosítási lehetőségéből következik, hogy a föld árát nemcsak a föld hasznosítása, hanem az általános tőkekamatláb alakulása is befolyásolja. A keynesi elmélet szerint [7], ha csökken a tőke jövedelme és ára, nő az értékpapírok kamatlába és megfordítva, azaz a kamatot a jövedelem határozza meg.

A föld jövedelmének vagy a jövedelem járadék részének változása ugyancsak ellentétes hatást gyakorol az árra. Ha alacsonyabb a járadék, illetve a nettó jövedelem, akkor magasabb lesz a földár, ha pedig magasabb a járadék, akkor alacsonyabb. (Ha valamely 100 névértékű értékpapír kamata 20 százalékról 10 százalékra csökken, akkor értéke: $20/10 \times 100 = 200$ -ra nő. Ha a növénytermelés jövedelme 5 százalékról 2 százalékra csökken, akkor a tőkésítési együttható 20-ról 50-re nő és 1000 forint járadék tőkeértéke 20 000-ról 50 000-re.)

A végtelen kamatozású tőke értéke, illetve ára (C) képletben kifejezve:

$$C = (J/r)100$$

ahol J a tőke éves hozama (a föld esetében járadéka), r a kamat.

A föld járadékokból diszkontált t időpontú jelenértékének általános képlete végtelen kamatozású tőke esetén:

$$C_t = \sum_{i=0}^{\infty} \left[\frac{1}{1+r} \right]^{i+1} (J_{t+1})$$

ahol:

J_t – a gazdálkodás jövedelme vagy járadéka t időpontban,
 r – kamatrátá,
 i – i -edik év.

Ha a kamat megváltozik, r_1 lesz, akkor a tőkeérték C_1 -re módosul:

$$C_1 = r/r_1 C$$

Míg tehát, az ésszerű várakozás alapján a mezőgazdasági reáljövedelem (az inflációt kiszűrő jövedelem) visszaesése, illetve a föld reálkamatának csökkenése esetén a földáraknak is csökkenniük kellene, a valóságban ellenkező lehet a változás, illetve a változás gyakran olyan késsedelemmel következik be, amikor a jövedelem-változás már ellenkezőjére fordul.

A földjövedelmek és járadékrészük, továbbá a földárak mozgásának aszinkronját már többen megfigyelték. *F. Aereboe* [8] német agrárközgazdász már a XIX. század végén megállapította, hogy a földárak jóval nagyobb mértékben emelkednek, mint a mezőgazdasági nettó jövedelmek. Ezért javasolta, hogy az értékbecslésnél ne a járadékból, hanem a piaci földárakból induljanak ki.

A földárak, a tényleges járadékok, illetőleg bérleti díjak és a közgazdasági, azaz a reziduális járadékok alakulásának egymástól való eltéréseit *C. Clark* [9] történeti visszatekintésben vizsgálta. Megállapította, hogy a napóleoni háborúk idején a magas mezőgazdasági termékárak és járadékok, továbbá növekvő kamatlábak mellett csökkentek a tőkésített járadékok, azaz a vizsgált földek értékei. 1880 és 1910 között alacsony földárak magas bérleti díjakkal jártak együtt. 1933 után a járadékok gyorsan nőttek, a földárak viszont nem tartottak lépést a növekedéssel. 1947 és 1957 között a magas járadékok szintén nem tükröződtek a földárakban. *C. Clark* azonban nem az előbbiekkal magyarázza az eltéréseket, hanem olyan tényezőkkel, mint a földtulajdonnak a földbérletnél magasabb társadalmi elismertsége, a föld vagyoni biztonságot nyújtó volta, a földtulajdonhoz fűződő vadászati jog és egyéb szórakozási lehetőségek, a földdel kapcsolatos adókedvezmények, a politikai változások és a bérleti és bérleti díj szabályozások.

Az alternatív tőkehasznosítás kamatának változása a sajátéhoz hasonló fordítottan arányos változást fejt ki a földárak alakulására. *R. E. Just* és *J. A. Miranowski* [10] az egyesült államokbeli farmárok 1963 és 1986 közötti alakulásával, *J. Daouly* és *M. P. Demoussis* [11] pedig az 1960-as és 1980-as évek közötti görögországi farmárok változásával bizonyították, hogy a földárakat nem is elsősorban a földjáradékok, illetve a farmhozamok, hanem a nemzeti reálkamatok változása befolyásolta a vizsgált időszakokban. Az Egyesült Államokban a farmárok 1970-es évek eleji emelkedését a szerzők modellje szerint részben az infláció emelkedése, részben a reálkamat csökkenése magyarázza. 1981–1982-ben csökkent az infláció és nőtt a reálkamatláb, így 1982-ben csökkentek a

földárak. A görögországi földárak szintén az 1970-es években nőttek és az 1980-as évek elején csökkentek, a szerzők szerint az alternatív beruházások reálkamatainak csökkenése, illetve növekedése következtében. A kamatok csökkenése a föld felé, növekedése pedig a földtől elterelte a keresletet. Mindkét szerzőpáros úgy véli, hogy a földárak változása ellentétes a mezőgazdasági jövedelmek változásával szembeni várakozással (ár-növekedés a jövedelmek csökkenése és árcsökkenés növekedésük idején).

b) *A föld kereslete és kínálata.* A járadék, illetve földjövedelem és földár ellentétes irányú változását a föld kereslete és kínálata ellensúlyozza: ha alacsony a mezőgazdaság jövedelmezősége, akkor csekély a föld iránti kereslet, és az lenyomja a földárakat; ha magas a jövedelmezőség, akkor növekszik a föld iránti kereslet, és emelkednek a földárak. Hogy melyik hatás érvényesül jobban az a körülményektől, időtől és helytől, továbbá a tendenciák tartósságától függ.

Az 1980-as évek elejének recessziója, az országok eladósodása például az Egyesült Államok mezőgazdasági exportjának jelentős csökkenéséhez vezetett. Az ezzel kapcsolatos mezőgazdasági jövedelemcsökkenés és a farmok adósságának megugrott kamatlába számos farmert farmjának eladására kényszerített. A növekvő földkínálat (ami erőteljes földkoncentrációt idézett elő) lenyomta a földárakat. [12] *K. Govindan és Ph. M. Raup* [13] Minnesotára vonatkozó számításai szerint a földárak 1980 és 1989 között 58 százalékkal csökkentek.

Az 1967-es fogyasztói árindexszel deflált földárak Minnesotában

Év	Dollár/hektár	Év	Dollár/hektár
1980	534	1985	268
1981	502	1986	198
1982	470	1987	164
1983	433	1988	198
1984	406	1989	226

Az időleges árcsökkenések ellenére a tartósabb tendencia az áremelkedés. A föld korlátozott rendelkezésre állása miatt a földkínálat csekély. A mezőgazdasági termelés hatékonyságának és jövedelmezőségének növelése érdekében ugyanakkor viszonylag sokan kívánnak földet venni és bővíteni akarják gazdaságukat. A kínálatnál nagyobb kereslet rendszerint magas földárakat kényszerít ki. Ennek a következménye, hogy a földhozamok, azaz járadékok tőkésítési együttthatója rendszerint jelentősen magasabb a működőtőke hozadékának tőkésítési együttthatójánál.

c) *Az általános kamatszint hatása az árra.* A föld, a mezőgazdaság relatíve alacsony jövedelmezősége miatt a lassan megtérülő vagyontárgyak közé tartozik. Angliában például, az Európai Unió (EU) viszonylag jól jövedelmező mezőgazdaságában, a mezőgazdasági tőkére jutó jövedelem 1977 és 1988 között 4,0 és 7,4 százalék között ingadozott, de a 8 százalékos inflációt figyelembe véve reálértékben negatívvá vált. [1] Ugyancsak Angliában az 1970-es és 1980-as évekre vonatkozó felmérések szerint a farmvásárlások megtérülése 14 és 89 év között ingadozott. Az átlag 25 év volt. [14] Németország nyugati részében átlagosan húszszoros tőkésített bérleti díjjal számolnak [15], de mint a következő tábla adataiból látható, ennél jóval magasabb megtérülési idők is tapasztalhatók.

Egy hektár termőföld piaci ára és bérleti díja 1985-ben

Ország, mezőgazdasági terület	A piaci ár	A bérleti díj	A bérleti díj a földár százalékában*
	a termelői áron számított étekezési búza mennyiségében kifejezve (tonna)		
Német Szövetségi Köztársaság, mezőgazdasági terület	78	0,8	1,1
Hollandia (1984)			
szántó	67	1,0	1,5
gyep	63	0,8	1,3
Belgium			
szántó	48	0,6	1,2
gyep	40	0,6	1,5
Spanyolország, szántó	47	0,4	0,8
Anglia, mezőgazdasági terület	30	0,7	2,4
Dánia, mezőgazdasági terület	26		
Észak-Írország, mezőgazdasági terület	26		
Wales	20	0,4	1,9
Franciaország			
szántó	16	0,4	2,3
gyep	13		
Skócia, mezőgazdasági terület	13	0,5	3,7
Görögország, szántó (nagyreszt öntözött)		2,6	

*A pontosabb értékekből számítva.

Forrás: The agricultural situation in the Community, 1986. Report. Brüsszel, 1987.

Az alacsony jövedelmezőség és a hosszú megtérülési idő elriasztólag hat a külső beruházókra. A földtőke hozama a beruházott tőkékre jutó határhozam alsó szintjén mozog. Ez az oka annak, hogy a mezőgazdasági földek forgalmának nagy része a mezőgazdaságon belül zajlik, azok között, akiket életmódjuk, szakértelmük és tradíciójuk a mezőgazdasághoz köt. A mezőgazdaságon kívüli alternatív tőkehasznosítás lehetősége korlátozott. A földforgalom így is csekély. Angliában például – mint már említettük – a farmterületnek évente kevesebb mint 1 százaléka, az Egyesült Államokban pedig 2–5 százaléka cserél gazdát. [16] A vásárlások főként a meglévő birtokok területét növelik. Angliában például a földbérlok vásárolják nagyobb arányban a földet, de hasonló a helyzet az Egyesült Államokban is.

d) *Az általános gazdasági konjunktúra hatása.* A földárakra jelentős hatást gyakorolnak a magasabb vagy alacsonyabb jövedelemvárakozások. Ezzel kapcsolatos a politikai helyzet és a politikai kilátások befolyása is a jövedelmi helyzetre és a várakozásokra. Fontosak lehetnek a regionális hatások. A gyorsan fejlődő régiókban (amelyekben rendszerint nagyobb a népsűrűség és a földterületek iránti nem mezőgazdasági igény) magasabbak a földárak, a lassabban fejlődőkben alacsonyabbak. Bajorországban például átlagosan 58 000 márkába került 1 hektár föld 1991-ben. Schleswig-Holsteinben pedig, ahol termékenyebbek a földek és síkvidéken fekszenek, 16 600 márkába. [15]

e) *A föld elhelyezkedésének ármeghatározó szerepe.* A piacokhoz, értékesítőhelyekhez közelebb fekvő föld magasabb járadéka a klasszikus közgazdászok, közöttük első-

sorban *Thünen* munkássága óta ismert. *Th. W. Schultz* [17] a piaci előny elméletét továbbfejlesztve, azt a *F. Perroux*-féle elmélet alapján [18] a növekedési centrumokra is kiterjesztette. Eszerint a gyorsan fejlődő városi–ipari térségekben, ahol élénk a termelő-eszközök és a termékek kereskedelme, gyorsabban fejlődik a mezőgazdaság, mint mássutt.

A mezőgazdasági termelési tényezők parciális hozadékan alapuló modellbe építette be *Szűcs István* [19] a föld helyzeti járadékának tényezőit. Az értékesítési helyekre történő szállítási távolságokat, továbbá a termelési körzetek lakosságának vásárlóerejét számszerűsítette a magyar gazdasági körzetekben. Azt találta, hogy a helyzeti járadék magasabb Budapest vonzáskörzetében, mint az ország más területein. Az eredmény különösen azért érdekes, mert a számítások idején Magyarországon a gazdaságok telephelyére megállapított, kötött árak voltak érvényben a mezőgazdasági termékek 70 százaléka. Ezeket az árakat tehát nem befolyásolták a szállítási költségek, de a gazdaságoknak az élénk, nagy vásárlóerejű piachoz való közelsége, kiegészülve a termékek nem fix árú kisebb részének rövidebb szállítási távolságával, növelte a mezőgazdasági földeknek a fekvésüktől függő parciális hozadékát. Az eredmény *Schultz* említett megállapítását igazolta.

Bár a helyzeti előnyt vagy hátrányt a földjövdelem, illetve -járadék és annak tőkésítése is kifejezi, de a legjobb alternatív hasznosításból származó helyzeti jövedelmet és árat nem tükrözi. Az alternatív használat (opportunity price) főként a gyakorlati földérték becslése során válik fontossá. Ekkor számba jöhet a termőföldnek a tényleges hasznosításnál jobb mezőgazdasági hasznosítása, vagy ha lehetőség van rá, a telekre, lakó- vagy üzleti házhelyre konvertálása. Ezek a tényezők az adott hasznosításnak megfelelő tényleges ár fölé emelhetik az árat. Habár a mezőgazdasági földterületeknek általában csak kis részét (Angliában például 0,1 százalékát [20]) használják urbanizációs célokra, ez a kereslet mégis hatást gyakorol a mezőgazdasági földárakra.

f) *A pihenési, sportolási lehetőségek.* A pihenési, sportolási (például vadászat), hobbi gazdálkodási stb. földkereslet és a földtulajdon társadalmi presztízse szintén befolyásolja az árakat. [9] Az Egyesült Államokban 1957 és 1982 között a farmvásárlók több mint 30 százaléka nem gazdálkodó és a farmoktól távol élő volt. [21] Az 1970-es években elaprozódás előzte meg az 1980-as évekbeli jövedelmezőségcsökkenés és eladósodás miatti nagyarányú farm-koncentrációt. Texasban például a rekreációs célú földvásárlások miatt 1974 és 1978 között 8 százalékkal csökkent a farmok átlagos mérete és 40 százalékkal nőtt a 70 acre-nél (1 acre=0,7 kat. hold) kisebb farmok száma. [22]

Magyarországon is az 1970-es évek életszínvonal-javulása idején kezdődött meg a tömeges telek- és kiskertvásárlás a nagyüzemi mezőgazdasági földterület rovására.

A nem mezőgazdasági célokra történő földhasznosítás iránti kereslet az egyik oka annak, hogy ahol az ilyen kereslet élénk, a kisebb földterületek ára magasabb és jobban nő, mint a nagyoké, mivel az ilyen kereslet főként a kisebb földdarabokra irányul. (Ezek árát a parcellázás költségei és a föld több darabban történő értékesítésének nehézsége is növeli.)

g) *A kormányzati beavatkozások hatása.* A földadók és a támogatások előbb-utóbb a földárakban testesülnek meg. ([4], [23], [5], [10])

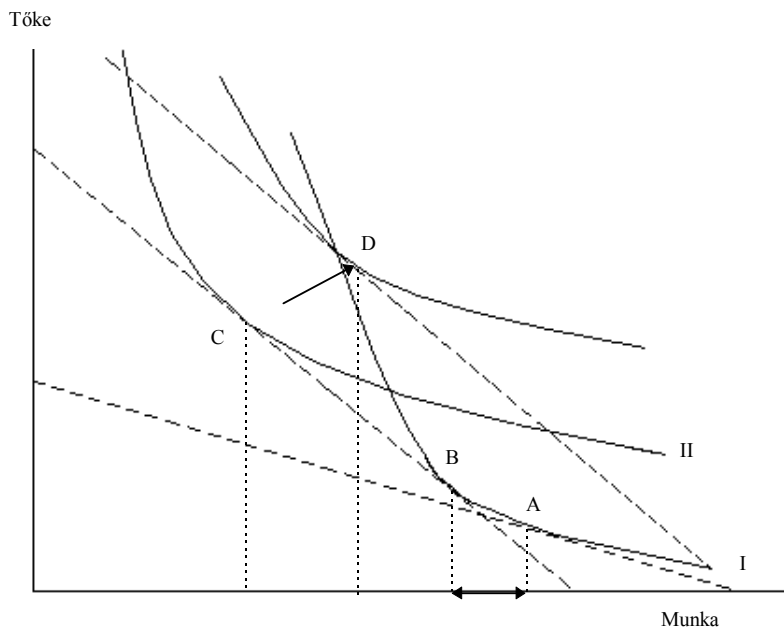
A föld korlátozott volta és kizárólagos tulajdona miatt a földadó-változások előbb-utóbb a tulajdonosokra hárulnak. Az adónövekedés például csökkenti a járadékot és a

föld árát, a támogatások és a velük járó jövedelemnövekedés pedig földeladás vagy új, illetve megújított bérleti szerződés esetén a föld értékét és járadékát növeli. Különösen így hatnak a földterületre adott támogatások, mint például az EU-ban a kötelező parlagterületért járó kompenzálás, és a gabona, a cukorrépa, az olajosnövény intervenciók árának csökkentése miatt fizetett területi kiegyenlítés. Így hatott az is, hogy az utóbbi években csak azok a gazdálkodók kaptak garantált árakat a gabonára, a cukorrépára és az olajosnövényekre, akik e növények termelésére szántóföldi kvótával rendelkeztek; szarvasmarhára és juhra pedig azok, akiknek ilyen állatokra zöldterületi kvótájuk volt. Ezek a kvóták, valamint a kedvezőtlen természeti adottságú régiók üzemi támogatásai szintén földértéknövelők.

D. R. Harvey [24] modellszámítással bizonyítja, hogy az Európai Közösség agrárpolitikájával (CAP) összefüggő agrártámogatások következtében a földárak 46 százalékkal magasabbak Angliában, mint egyébként lennének, és a termelési támogatások 55 százaléka a földtulajdonosoknak jut.

h) A technológia hatása. A technológiai fejlődés két módon hathat a földárakra. Az egyik hatás, hogy a fejlettebb technológia következtében magasabb a jövedelem és ez magasabb földárakban kapitalizálódik. [25] A másik, hogy a technológia fejlődése a termelésben alacsonyabb marginális és átlagköltségeket eredményez. Ennek következtében a költséggörbén magasabbra toódik a költségoptimum. (Lásd a 1. ábrát.) Ez nagyobb termelési mennyiséget igényel, amelynek létrehozásához nagyobb földterület szükséges. A föld iránti kereslet tehát megnő, és ezért is emelkednek a földárak. [26]

1. ábra. A technológiai változás hatása a termelési optimumra

Az 1. ábrán az I. izokvant a meglévő technológiát, az *A* pont az adott költségek mellett optimális költségkombinációt ábrázolja. Ha nő a munkaerő költsége a tőke költségéhez képest és nincs technológiai változás, akkor az új optimum az azonos izokvanton a *B* pontba tolódik el. Új technológia bevezetésével az új optimum a II. izokvant *C* pontjába tolódik. Az új technológia növeli a termelést, – ez pedig a föld állandó termelékenységét feltételezve – újabb földterület termelésbe vonását kívánja meg, és az optimumot a *D* pontba tolja.

i) Az inflációs hatás. Felgyorsuló inflációban a földárak általában jobban nőnek, mint az inflációs ráta. ([4], [10]) *Govindan* és *Raup*, említett számításai szerint a minnesotai reálföldárak az 1970-es olajválság utáni felgyorsuló inflációban 2,5-szeresükre növekedtek. Ugyancsak az inflációnál nagyobb földáremelkedés volt tapasztalható ez időben az európai országokban.

A föld mint nem amortizálódó, el nem pusztítható tőke a kincsképzés eszköze lehet rendkívüli politikai és gazdasági események idején, amikor más befektetés bizonytalanná vagy veszélyessé válik. Ilyen például a felgyorsuló infláció. Ilyenkor a megnövekedett földkereslet (bármely, nem csupán mezőgazdasági célra) felhajtja a földárakat. Az infláció csökkenése ugyanakkor csökkenti a keresletet. Többek között ezért is csökkentek az 1980-as években a földárak.

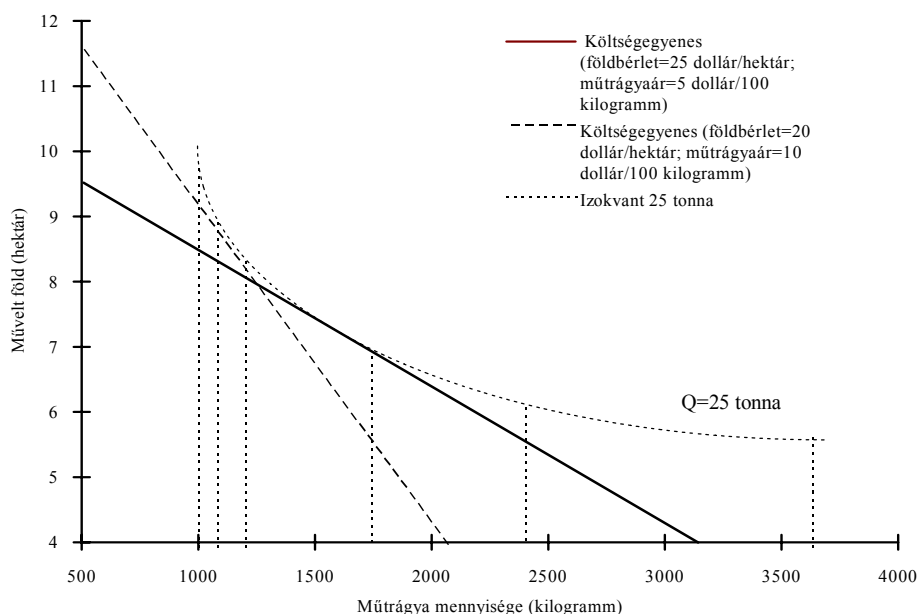
j) A népesség változása. Ez szintén kettős hatást gyakorol a földárakra. Ahol sűrűbb a népesség (és/vagy a mezőgazdasági népesség), ott a földdel szemben nagyobb az eltarthatási igény, és a nagyobb földkereslet miatt magasabbak a földárak, mint a kis népességű területeken. A növekvő kereslet következtében emelkedő földárak miatt a föld határköltsége magasabb lesz, mint a többi ráfordításé.

Az optimális költségkombináció helyreállítása érdekében a földköltség bizonyos növekedési határán túl érdemes a földet más ráfordításokkal, – például műtrágyával – helyettesíteni. Ezzel szemben a ritkább népességű területeken, ahol kisebb a kereslet a föld iránt és olcsóbb a föld, az optimális költségkombináció azt kívánhatja meg, hogy a növekvő műtrágyaköltségeket többlet földfelhasználással helyettesítsék, illetve, hogy a műtrágyával történő helyettesítés a földművelés nagyobb területre való kiterjesztése után történjék. [27] (Lásd a 2. ábrát.)

A 2. ábrán látható, hogy 25 tonna búzatermelést feltételezve, ott, ahol 25 dollár/hektár a föld bérleti díja és 5 dollár/száz kilogramm a műtrágya ára, 7 és 8 hektár között érdemes a földet műtrágyával helyettesíteni. Ott viszont, ahol a föld bérleti díja alacsonyabb, azaz 20 dollár/hektár, és a műtrágyaár magasabb, azaz 10 dollár/száz kilogramm, az optimális helyettesítési arány 8 és 9 hektár között van.

A népességgel kapcsolatos másik hatás az, hogy akár sűrű, akár ritka népességű országról van szó, a technikai, technológiai fejlődéssel mindenképpen csökken a mezőgazdasági munkaerő létszáma, tehát megváltoznak a termelési tényezők költségarányai. [28] A munkaerő-csökkenés és a határköltség-növekedés a munkaerő tőkével való helyettesítésére kényszerít (induced innovation). A tőkével történő helyettesítés következtében a technológiai fejlődés a korábban leírtak szerint, a költséggörbén feljebb tolja a költségoptimumot. Az ezzel járó nagyobb termelési mennyiség a termelés kiterjesztésére, újabb földterületek bevonására ösztönözhet és a föld iránti növekvő kereslet felhajtja a földárakat.

2. ábra. A föld és a műtrágya helyettesítése

A munkaerő tőkével történő helyettesítése és a vele kapcsolatos nagyobb földigény, továbbá a növekvő földárak miatt az utóbbi időben a korábbinál jelentősebbé vált a föld aránya a termelés ráfordításai között. *Johnson* [1] szerint, az Egyesült Királyság farm-mérlege 41 százalékos földarányt mutatott ki a termelési eszközökben 1988 végén. A hazai földérték-számítások során Szűcs István [29] hasonlóan magas értékeket kapott a föld értékére vonatkozóan a mezőgazdasági termelési tényezők parciális hozadékaik számításával.

k) Egyéb tényezők. Az eddigi tényezőkön kívül számos egyéb tényező is befolyásolhatja az aktuális földárakat. [30] Ilyenek lehetnek a spekuláció, a jelzálogkamat, a területrendezés, az autópálya-építés, a nemzeti park létesítése, a környezetvédelmi intézkedések stb.

A FÖLDBÉRLET

A földtulajdon és a földbérlet, a földár és a bérleti díj mint az ár tőkésítési tényezője szoros kapcsolatban vannak egymással. A tulajdon és a bérlet egymást helyettesítően és kiegészítően létezett a történelem során és létezik ma is.

A bérleti viszonyok jellemzői

A bérlet a földbirtoklás ősi formája. Az ősi ázsiai öntözéses társadalmakban az állami, illetve uralkodói földeket bérelték a művelők rendszeres adófizetés ellenében. A nyugat-európai feudális földbirtok a bérlettel változott át kapitalistává. Franciaországban,

Német-alföldön, Dániában, Németország nyugati részén és még több más országban a telkes jobbágyok váltak a földesurak bérlőivé, majd forradalmi (a francia forradalomban) vagy evolúciós úton tulajdonosokká. Angliában, a textilipar fejlődése következtében a farmok jelentős része juhtartóvá vált, és a földesurak már a XV. századtól kezdve tőkés bérlőknek adták ki földjeiket. A néhány száz hektáros tőkés bérleti rendszer a XVIII. és a XIX. században virágzott.

Kelet-Európában, Nyugat-Európával szemben, többnyire kapitalista, bérmunkásokat alkalmazó gazdaságokká alakultak át a feudális birtokok. Itt is jelen volt azonban a nagy- és kisbérlet, ezen belül a részes bérlet. Magyarországon például az 1935-ös felmérés szerint körülbelül 16 százalékos volt a bérelt föld aránya az összes mezőgazdasági területből és körülbelül 6 százalék a kisbérlet. [31]

Észak-Amerikában a XVIII. században és a XIX. század elején a brit koronaföldek egy részét adták bérbé telepeseknek, mielőtt eladták volna őket. A Nagy Síkság nyugati részén ma is bérlik a legelők nagy részét. Az Egyesült Államokban a földterület 39 százaléka van szövetségi és helyi állami tulajdonban. Az állami tulajdon 40 százaléka Alaszkában található; a többi jórészt a tizenegy nyugati államban, ahol a földterület 60 százalékát teszi ki, és ezek főként erdők és legelők. [21] Ausztráliában és Új-Zélandon kezdetben szintén bérlettel juttattak földet a telepeseknek. Ausztráliában a farmerek még ma is az államtól bérlik a művelt föld nagyobb részét.

A kevésbé fejlett országok mezőgazdaságában a földszűke következtében ma is általános a kisbérleti és részesbérleti rendszer, sok esetben kizsákmányolóan magas szintű bérleti díjakkal.

Nyugat-Európában a XX. században a tulajdonosi családi farm vált általánossá. Ez volt a helyzet Angliában is, ahol a XIX. század végi agrárválság okozta alacsony jövedelmezőség következtében fokozatosan megszűntek a tőkés bérletek, és jórészt családi gazdaságoknak adták át a helyüket. Az 1970-es években kezdődött, de főként az 1980-as években végbement földkoncentráció következtében azonban újra megnőtt a bérelt földek aránya. A növekedés az Egyesült Államokban is jelentős volt, ahol korábban az 1935. évi 45 százalékos csúcstról csökkent a bérelt földterületek aránya.

Az 1980-as évek első felének recessziója, az alacsony jövedelmezőség és mezőgazdasági árak, amelyek főként az Egyesült Államokban éreztették hatásukat, és a magas kamatok miatti elviselhetetlen adóteher sok farmert készítetett a gazdálkodás feladására. Az erősebbek viszont ekkor növelték földjüket, az átlagos farmméret az 1960-as évek óta közel kétszeresére nőtt.

Nyugat-Európában az erőteljes állami támogatás következtében kisebb mértékű volt a tönkremenetel, de – különösen az észak-európai országokban és az EU északi tagállamaiban – szintén jelentős mértékű koncentráció ment végbe. (Például az átlagos német farmméret az 1960-as évekből körülbelül 20 hektárról több mint 30 hektárra növekedett.)

Az üzemi koncentráció jelentős részben bérbeadással és bérbevétellel ment végbe. Sokan azok közül, akik felhagytak a gazdálkodással, illetve nyugdíjba vonultak, az özvegyek és az elhaltak más örökösei eladás helyett bérbé adták földjüket, megtartva azt mint jövedelmet hozó vagyontárgyat. Azoknak egy része viszont, akik bővíteni kívánták gazdaságukat, az egyszerű nagy kiadással járó földvásárlás helyett az évenkénti bérleti díjat és a határozott idejű bérlet kisebb kockázatát választotta. A bérlet hozzájárult a

munkaerő, a gépek és berendezések jobb kihasználásához, ezzel a hatékonyság növekedéséhez és a magasabb jövedelmezőség és jövedelemtömeg eléréséhez. Jelenleg az Egyesült Államokban a 100 000 dollárnál nagyobb bevételű farmok több mint felén résztulajdonos gazdálkodik. [32]

Angliában 1988-ban a mezőgazdasági terület egyharmada volt bérlet. [1] Az 1987-es mezőgazdasági census szerint az Egyesült Államokban a farmterület 41,7 százalékát bérelték, az 1969. évi 35,7 százalékkal szemben. Jelenleg a farmterületnek körülbelül 40 százalékát bérlik, és 56 százalékon működnek olyan farmerek, akik részben bérlik, részben birtokolják farmjukat. Ezek a farmereknek 31 százalékát teszik ki. [33]

Nyugat-Németországban 1949-ben a bérelt mezőgazdasági terület 12 százalékot, 1991-ben már 43 százalékot tett ki. [34]

Nyugat-Európában azokban az országokban a legnagyobb a bérelt földterület aránya, amelyekben számottevő volt az elmúlt években a birtokkoncentráció (Belgiumban 70, Franciaországban 50, Luxemburgban 46, Hollandiában 40 százalék körüli). [35]

A bérletek fajtái

A *pénzbérlet* szerződésben előre kikötött, fix összegű bérleti díj, amelynek fedeznie kell a földtulajdonos földadóját, a föld és a föld épületeivel, építményeivel kapcsolatos biztosítási költségeket, a fenntartási és amortizációs költségeket, továbbá a megfelelő tőkehozadékot. Ez a bérleti forma a gazdálkodással kapcsolatos kockázatot és bizonytalanságot teljesen a bérlőre hárítja.

A *részes bérlet* esetén a bérleti díj a megtermelt termék egy része. A fejlett országokban a kockázatot többnyire megosztják. A díj vonatkozhat vagy valamennyi termeltekre (növényekre és állatokra), vagy csak bizonyosakra. A megállapodás szólhat úgy is, hogy bizonyos termelési ágazatokban részes bérleti díjat, másokban pénzbért fizetnek. A fejlődő országokban a részes bérleti forma többnyire nem jelent kockázatmegosztást. A tulajdonos csak a földet bocsátja a bérlő rendelkezésére. Szokás ezt a bérleti formát – a kockázatmegosztó részes bérlettől megkülönböztetendő – feles, harmados bérletnek is nevezni, általános azonban a részes bérlet elnevezés.

A fejlett országok közül az Egyesült Államokban a legelterjedtebb a részes bérlet. Korábban főként az ültetvényes délen alkalmazták feles, harmados és negyedes bérlet formájában. [21] A földtulajdonos házzal és földdel, továbbá gyakran az évközi létfenntartáshoz szükséges hitellel látta el a bérlőket a termés felének, esetleg csak harmadának, negyedének ellenében. A későbbi szerződésekben általában kikötötték, hogy a földbirtokos felügyeli a termelést, és a bérbe adott föld rendelkezésre bocsátásán kívül (1954-ben általában 35 acre) a változó költségek – műtrágya, növényvédőszer, gyapotmagtalanítás – egy részét is viselte, és ennek ellenében többnyire a termés felét kapta. A harmados és a negyedes bérlők magasabb jogi és gazdasági státusszal és rendszerint saját felszereléssel is rendelkeztek. Jelenleg délen a harmados és a negyedes bérleti díj az általános.

A részes bérleti rendszer az Egyesült Államok kukoricaövezetére, a Nagy Síkságra és a középnagyati övezetekre is kiterjedt. Itt a bérleti szerződésekben rendszerint kikötik az állandó és változó költségek felek közötti megosztását és az annak megfelelő feles, harmados vagy negyedes bérleti díjat. Az üzemvezetési döntéseket általában közösen hozza

a földtulajdonos és a bérlő. Az Egyesült Államokban a részes bérletek tulajdonosait az állam is támogatja, 1992-ben például a közvetlen állami támogatások 9 százalékát kapták. [33]

A nyugat-európai országokban napjainkban alig találunk részes bérletet. Az Európai Unióban törvény tiltja az ilyen bérleti szerződések megkötését. A részes bérletet társadalmilag túlhaladott, elavult, kizsákmányoló jellegű bérleti formának tekintik, mivel a feudális, illetve a feudális maradványokkal terhes Európában ez a többnyire kizsákmányoló jellegű bérleti forma volt általános.

A kelet-európai szocialista országok közül Magyarországon elterjedt volt a termelőszövetkezeti területek magánszemélyeknek, családoknak vagy vállalkozó csoportoknak részes művelésbe adása. Főként a munkaigényes ágazatokban volt gyakori ez a forma. A szövetkezetek részt vállaltak az irányításban, a gépi munkák végzésében, a beruházási javak rendelkezésre bocsátásában, a változó költségek fedezésében és az értékesítésben, ugyanakkor a megtermelt termékből a szerződésben kikötött arányban részesedtek. A részes bérlet a magángazdálkodás egyik formája volt a közös gazdaságokban.

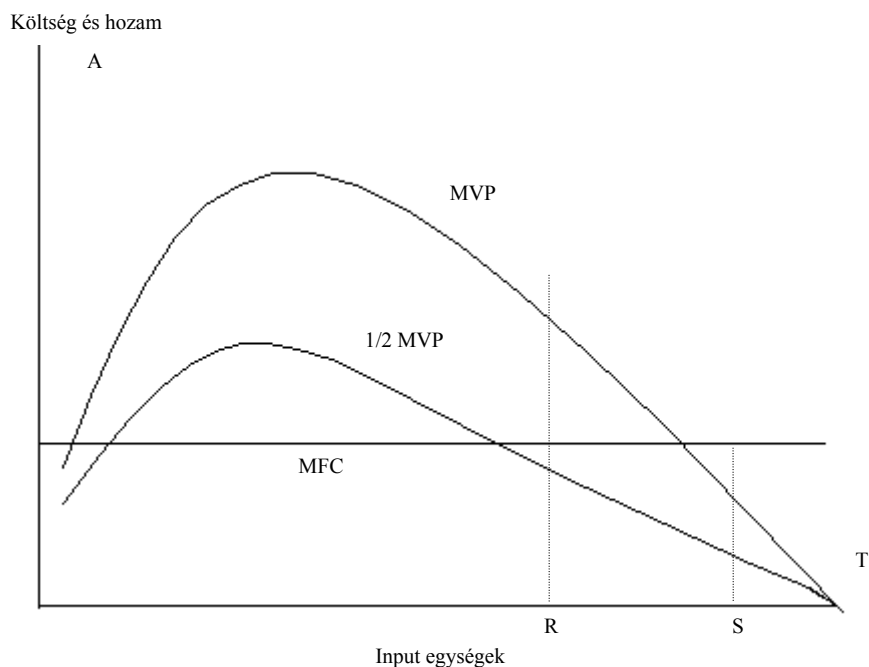
Számos fejlődő országban még ma is uralkodik a részes bérleti rendszer. Ezekben a földtulajdonos a föld rendelkezésre bocsátása ellenében a rendszerint alacsony terméshozamokból nagy arányban részesedik. Bár számos állam (például India, Pakisztán, Egyiptom) szabályozza a bérleti díjat, és a termés felében, harmadában limitálja azt, a földtulajdonosok illegálisan gyakran a termés kétharmadát is elkérik. A termelők a földszüke miatt rákényszerülnek a magas díjak fizetésére.

A részes bérlet hatékonysága

A „fair” nagyságú részes bérlet is kizsákmányoló mértékű lehet, ha a földesúr nem fedezi a változó költségeket a kapott terményrész arányában. *A. Marshall* [36] bizonyította, hogy – csökkenő hozadékot feltételezve – részes megállapodás során a bérlő esetében előbb következik be a változó határköltségek (Marginal Factor Cost – MFC) és a határhozam (Marginal Value Product – MVP) megegyezése, mint a saját földön történő gazdálkodás vagy pénzbérlés esetén. Egységnyi költségnövekményekre ugyanis nem egész, hanem részhozamnövekmények jutnak. Feles bérletet feltételezve, a bérlő a költségnövekményekre jutó hozamból csak fele arányban részesül. Ezt mutatja a 3. ábra. Ha a bérlő maradna az egész termés, akkor S inputot lenne érdemes ráfordítani. De mivel csak a termés fele az övé, meg kellene állnia az R inputnál, mert itt találkozik az MFC a fél MVP-vel.

A részes bérlők azonban gyakran tovább növelik ráfordításaikat a T pontig vagy esetleg azon is túl. Ennek több oka lehet: nem tudják kiszámítani a maximális hozamot eredményező input kombinációt; így akarnak több terméshez jutni; így kívánnak jobban megfelelni a földtulajdonos bérlővel szembeni kívánalmainak, mivel nehéz bérletet – akár rövid távút is – kapni. Ha a földtulajdonos is hozzájárul bizonyos mértékben a költségekhez, akkor azok vitatható elkülönítése miatt még nehezebbé válik a hatékonyság kiszámítása. Részes bérlet esetén, tehát vagy a hatékonyság szenved csorbát, mert a bérlő megáll az R ráfordításnál, vagy a bérlő károsodik, ha a ráfordításokat a T pontig fokozza. Ez esetben ugyanis határhozama kisebb lesz, mint határráfordítása, és a többlet-ráfordítások hasznát a földesúr fölözi le.

3. ábra. Határköltség és határhozzam teljes és feles részesedés esetén

A földszükében szenvedő fejlődő országok szegény és tudatlan részesbérleti rendszerint ez utóbbi módon cselekszenek, de előfordulhat ilyen a fejlett országokban is, ha például a terménymegosztás nem pontosan felel meg a változó költségmegosztásnak. A részes bérleti viszonyok tehát a közös felelősségvállalás, a közös érdek és kockázatvállalás előnyei mellett esetleg a kisebb hatékonyság vagy a bérlő optimálisnál nagyobb ráfordítása és emiatti vesztesége lehetnek a hátrányai.

A bérleti idő és a bérleti díj

A 10–15 évnél rövidebb idejű bérleti szerződést általában rövid távúnak, a 10–15 év felettit hosszú távúnak tekintik. A hosszú távú bérlet mind a bérbeadónak, mind a bérbevevőnek nagyobb biztonságot nyújt. Növeli a bérlő beruházási biztonságát, érdekeltségét a föld állagának megóvásában és termékenységének növelésében, továbbá építmények, épületek létrehozásában. Az ilyen jellegű tevékenység ugyanakkor a tulajdonos vagyonát is növeli.

A bérleti díj a föld használatáért a tulajdonosnak járó díj. Nagyságát elvileg a bérlet iránti kereslet–kínálat, illetve az alternatív tőkehasznosítási lehetőség határozza meg, és minimálisan a mindenkor banki kamatnak felel meg. [37] Más oldalról, mint bármely tőke esetében, nem elsősorban a föld kereslete–kínálata, hanem az általa termelt javaké az ármeghatározó. A földtulajdonosnak földbér formájában fizetett járadék a mezőgazdasági termelés jövedelmétől függ, pontosabban része annak a jövedelemnek. Még pontosabban, a járadék az a jövedelem, amely a termelésben alkalmazott tőke és munka (bele-

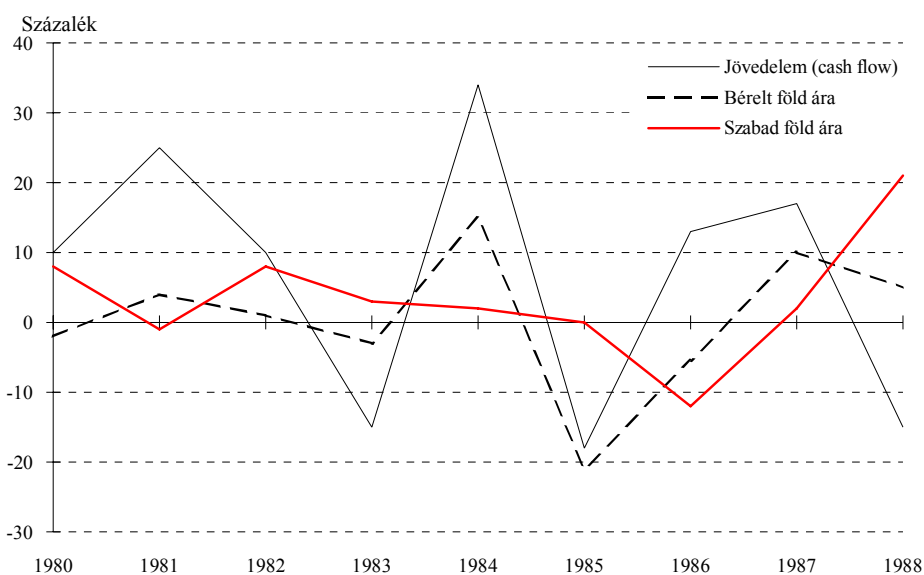
értve a vezetést) után járó jövedelem levonása után az összes jövedelemből marad. Ez, illetőleg az ossztőkére (föld és egyéb tőke) jutó jövedelemrész az utóbbi években a fejlett országokban a munkaerő csökkenésével és helyettesítésével jelentősen megnőtt. Az Egyesült Államokban a termelőknek tulajdonított mezőgazdasági hozam 25 százalékról 69 százalékra nőtt az 1979 előtti két és fél évtizedben [21] Angliában pedig 41 százalékos a föld ossztőkéhez viszonyított aránya a farmmérlegek szerint.

A magasabb jövedelem magasabb, az alacsonyabb alacsonyabb földbért von maga után. Nem így a tőkésített járadék, amely a járadékkal, illetve a földbérral ellentétes irányban mozog: minél alacsonyabb a járadék, annál hosszabb a megtérülési idő és annál magasabb a földtőke értéke, illetve ára. Megfordítva, a magasabb kamat és járadék alacsonyabb tőkeértékkel és földárral jár együtt.

Az Egyesült Államokban a farmok földre (real estate) jutó jövedelmei az 1945 és 1949 közötti 8 százalékról 1950 és 1954 között 5,2, 1955 és 1959 között 2,8, 1960 és 1964 között 3,6, 1965 és 1969 között 4,2 és 1970 és 1972 között 3,9 százalékra változtak, mindvégig csökkenve a kiinduló szintről, miközben a földárak gyorsan nőttek. [21]

Angliában a farmjövedelmek és a földárak a 4. ábra szerint alakultak. [1] A nem bérelt farmok árának alakulása majdhogynem mindenütt tükörképe a jövedelmek alakulásának. A bérelt földek ára, viszont – valószínűleg a bérleti díjak alakulását követve – nagyjából együtt mozog a jövedelmekkel.

4. ábra. A földárak és a mezőgazdasági jövedelmek változása Angliában

A földbérleti díjak tehát – eltérően a földáraktól – ha nem is közvetlenül, de irányukban követik a jövedelmek alakulását. A követés azonban rendszerint késéssel történik, mert a bérleti szerződéseket, és azokon belül a díjak megállapítását, időről időre újítják meg. A díjak színvonalának meghatározásában a jövedelmen kívül számos egyéb tényező is közrejátszik. Ezek egy része megegyezik az árak alakulását befolyásoló tényezők-

kel: a helyzeti előny vagy hátrány, így a városhoz vagy lakott területhez, bel- és külpiacokhoz való közelség vagy távolság, a feldolgozó ipartól való távolság, a közlekedéssel, utakkal való ellátottság, a térség fellendülő vagy stagnáló volta, a népsűrűség és földellátottság, azaz földszűke vagy földbőség, az alternatív hasznosítási lehetőségek, mint építés, üdülés, vadászat stb. De a bérleti díjak színvonalára a legnagyobb hatást – legalábbis Európában – a bérleti feltételek és egyes esetekben a bérleti díjak szigorú, rendszerint a bérlőt védő szabályozása gyakorolja. (Az Egyesült Államokban csak a lakóterületi bérleteket szabályozza az állam.)

A bérleti feltételek szabályozása

A kiterjedt bérleti szabályozás Európában az 1930-as években kezdődő mezőgazdasági protekciónizmussal indult. Angliában például az 1940-es és az 1950-es években megtiltotta a törvény a bérleti díjak emelését és a felmondást a bérlőnek. Ezt a szabályozást 1957-től enyhítették, [9] és ma a bér a bérbeadó és a bérlő megegyezésére van bízva, amely három évenként módosítható, de a bérlőtől gyakorlatilag ma sem lehet megszabadulni. (Ha a bérbeadó fel kívánja mondani a bérletet, akkor még meghatározott idejű bérlet esetén is tizenkét hónappal előbb kell azt írásban bejelentenie, a bérlő pedig fellebezhet a felmondás ellen, és ha a bíróság elé kerül az ügy, rendszerint ő nyeri a pert.) A rövid lejáratú bérletek is évről évre automatikusan megújulnak, és azokat is fel kell mondani. A bérlő elhalálása esetén rokonai öröklik a bérletet. A törvény csak meghatározott és bizonyítható rendkívüli esetekben (például gondatlan gazdálkodás, károkozás, csőd, a bérfizetés megtagadása) ad lehetőséget a bérlő kitételére. [14] Nyilvánvalóan ezért van olyan nagy különbség Angliában a bérelt és a szabad földek ára között, az utóbbiak javára.

Franciaországban, Hollandiában és Olaszországban szintén évtizedekkel ezelőtt szabályozták a bérletet és a bérleti díjakat.

Dániában a farmtulajdon és a bérlet együttes szabályozása szerint a farmernek és a bérlőnek minimum 18 évesnek, az Európai Közösség állampolgárának, helyi lakosnak kell lennie, meghatározott mezőgazdasági képesítéssel és gyakorlattal kell rendelkeznie, a farmon kell élnie és gazdálkodnia. A bérlet ideje 30 évben van megszabva. [38]

A 12 EK-ország előírásait a bérleti időre (gyakorlatilag mindegyikben van ilyen szabályozás), a bérlet meghosszabbítására, illetve a földtulajdonos felmondási jogára (gyakorlatilag csak Olaszországban és Görögországban mondhat fel megkötés nélkül a földtulajdonos), a bérleti díjra (a 12 ország közül 7 országban: Luxemburgban, Spanyolországban, Görögországban, Nagy-Britanniában, Németországban, Írországban és Dániában nincsenek adminisztratív előírások, de Németországban a keretfeltételek szabályozottak), a bérleti díj ellenőrzésére (7 országban ellenőrzik) és a bérleti díj változtatásának lehetőségére vonatkozóan (8 országban írják elő, hogy milyen időközönként változtathatók a díjak, ezek közül kettőben évente a többiben 3–6–9 éves periódusokban változtathatók) *Enese László* [35] cikkében ismerteti.

Több országban a bérlőnek elővásárlási joga van a farmra (például Hollandia, Fülöp-szigetek).

A bérleti feltételeket és a bérleti díjat az Európán kívüli országokban (például Japánban, Tajvanon, Dél-Koreában és számos fejlődő országban) is szabályozzák. A fejlődő

országokban a díjat többnyire a termés felében, harmadában állapítja meg a törvény. Az ellenőrzés azonban rendszerint gyenge, és ott, ahol földszúke van, ritkán tartják be a törvényt.

A bérleti díjak általában csak töredékét képezik a földáraknak (lásd a táblát) és jelentősen ingadozhatnak (például 1989-ben Nyugat-Németországban nem 1,1 százalék, mint 1985-ben, hanem 1,5 százalék volt a bérleti díj az átlagos földár százalékában [39]), de az árhoz viszonyított nivójuk nem változik lényegesen.

A bérleti összegek azonban csak a földárakhoz viszonyítva tűnnek alacsonynak, a farmjövedelmekhez képest korántsem azok. Angliában például az évi nettó farmjövedelem 55 százalékát tartják indokolt bérleti díjnak. [14] A földbérlés és bérleti díj állami szabályozását nyilvánvalóan a mezőgazdaság alacsony jövedelmezősége kényszeríti ki.

A magyarországi földpiacon [40] még csak csírájában mutatkoznak a földár és a földbérlés nemzetközi jellegzetességei. A földforgalom és a bérbeadás–bérbevétel látható élénkülését azonban várhatóan az általános tövényszerűségek fokozatos hazai érvényesülése fogja követni.

IRODALOM- ÉS FORRÁSJEGYZÉK

- [1] *Johnson, C.*: Farmland as a business asset. Megjelent: The agricultural land market. Proceedings of the Agricultural Economic Society. One-Day Conference. 15th December. 1989. University of Newcastle upon Tyne. 8–29. old.
- [2] *Sogaard, V.*: The land market cycle. *European Review of Agricultural Economics*. 1993. évi 20. sz. 65–76. old.
- [3] *Dovring, F.*: Land economics. Breton Publishers. Boston. Massachusetts. 1987. 529 old.
- [4] *Rose, L. A. – La Croix, S. J.*: A simulation study of the interactive effects of taxes and inflation on the relative price of land. *Land Economics*. 1989. évi 2. sz. 100–117. old.
- [5] *Bourassa, S. C.*: Economic effects of taxes on land: A review. *American Journal of Economics and Sociology*. 1992. évi 1. sz. 109–113. old.
- [6] *Gaffney, M.*: Land rent, taxation and public policy. Papers of Regional Science Association. 23. 1969. 141–153. old.
- [7] *Keynes, J.M.*: A foglalkoztatás, a kamat és a pénz általános elmélete. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest. 1965. 430 old.
- [8] *Aereboe, F.*: Die Beurteilung von Landgütern und Grundstücken. Berlin. 1919.
- [9] *Clark, C.*: The value of agricultural land. Pergamon Press. Oxford. 1973. 117 old.
- [10] *Just, R. E. – Miranowski, J. A.*: Understanding farmland price changes. *American Journal of Agricultural Economics*. 1993. évi 2. sz. 156–168. old.
- [11] *Daouly, J. – Demoussis, M. P.*: Rents, interest rates and real agricultural land prices: an application to a greek province. *European Review of Agricultural Economics*. 1992. évi 1. sz. 417–425. old.
- [12] *Runge, F. C. – Halbach, D.*: Export demand, U.S. farm income, and land prices: 1949–1985. *Land Economics*. 1990. évi 2. sz. 150–162. old.
- [13] *Govindan, K. – Raup Ph. M.*: The Minnesota rural real estate market in 1989. Economic Report. ER 90–5. University of Minnesota St Paul. 1989. július.
- [14] *Britton, W. – Davies, K. – Johnson, T.*: Modern methods of valuation of land, houses and buildings. (Eighth Edition.) Estates Gazette. London. 1989. 700 old.
- [15] *Klare, K.*: Bodenmärkte in den neuen Bundesländern – Bestimmungsgründe und Entwicklungen. Landbauforschung Völknerode. 1992. évi 4. sz. 260–275. old.
- [16] How much farmland is actually changing hands? *ERS Newsletter. USDA*. 1987. évi 3. sz. 6. old.
- [17] *Schultz, Th. W.*: The economic organization of agriculture. McGraw Hill. New York. 1953.
- [18] *Perroux, F.*: Economic space: theory and applications. *Quarterly Journal of Economics*. 1950. évi 64. sz.
- [19] *Szűcs István*: Verseny és rendszerszemlélet a földhasznosításban. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest. 1990. 275 old.
- [20] *Kirsten, J. F.*: The agricultural land market. *Agrekon*. 1989. évi 1. sz. 74–75. old.
- [21] *Barlowe, R.*: Land resource economics. The economics of real estate. Prentice Hall. Englewood Cliffs. 1986. 559 old.
- [22] *Pope, C. A.*: Agricultural productive and consumptive use of rural land values in American agriculture. *American Journal of Agricultural Economics*. 1985. évi 2. sz.
- [23] *Kuchler, F. – Tegene, A.*: Asset fixity and the distribution of rents from agricultural policies. *Land Economics*. 1993. évi 4. sz. 428–437. old.
- [24] *Harvey, D. R.*: The economics of the farmland market. Megjelent: The agricultural land market. Proceedings of the Agricultural Economic Society. One-Day Conference. 15th December. University of Newcastle upon Tyne. 1989. 30–47. old.
- [25] *Renkow, M.*: Land prices, land rents, and technological change: evidence from Pakistan. *World Development*. 1993. évi 5. sz. 791–803. old.

- [26] *Dijk, G. – Smit, L. – Veerman, C. P.*: Land prices and technological development. Working group A5 paper. Megjelent: Agricultural markets and prices. IV. EAAE Congress. Kiel. 1984. 77–102. old.
- [27] *Burger, A.*: The agriculture of the world. Avebury. Aldershot. Brookfield – Hong Kong – Singapore – Sidney. 1994. 306 old.
- [28] *Hayami, Y. – Ruttan, V. W.*: Agricultural development: an international perspective. The John Hopkins University Press. Baltimore – London. 1985. 506 old.
- [29] *Szűcs István*: Járadéktermelés a mezőgazdaságban. (Földérték–földár.) Agrárgazdasági Kutató és Informatikai Intézet. Budapest. 1993. 121 old.
- [30] *Dunford, R. W – Marti, C. E. – Mittelhammer, R. C.*: A case study of rural land prices at the urban fringe including subjective buyer expectations. *Land Economics*. 1995. évi 1. sz. 10–16. old.
- [31] *Hantó Zsuzsa – Szűcs István*: A földhaszonbérlet. Agrárgazdasági Kutató és Informatikai Intézet. Budapest. 1994. 96 old.
- [32] *Harrison, J.*: Farmers reaping advantages of leasing land. Farmline. USDA Economic Research Service. 1991. October. 7–9. old.
- [33] *Hoppe, B. – Green, B. – Wunderlich, G.*: Farmland rentals: central to farming. *Agricultural Outlook*. USDA Economic Research Service. 1995. July. 2–3. old.
- [34] *Neander, E.*: Bestimmungsründe und Entwicklungen des Bodenmarktes. Megjelent: Die Zukunft der landwirtschaftlichen Flächen – Nutzungen, Wertungen, Prognosen-Schriftenreihe für Ländliche Sozialfragen. 118. sz. Göttingen. 1994. 39–58. old.
- [35] *Enese László*: A mezőgazdasági bérleti rendszerek az Európai Közösség országaiban. *Gazdálkodás*. 1993. évi 4. sz. 25–34. old.
- [36] *Marshall, A.*: Principles of economics. Ninth (variorum) ed. with annotations by *C. W. Guillebeaud*. London. Macmillan. 1961.
- [37] *Marx, K.*: A Tőke III. köt. Szikra. Budapest. 1951. 1042 old.
- [38] *Ekner, B.*: The Danish agricultural holdings act. Megjelent: FIG International Federation of Surveyors XX Congress Melbourne. Australia. 1994. Commission 7. 10–12. old.
- [39] Statistisches Jahrbuch über Ernährung, Landwirtschaft und Forsten. Landwirtschaftsverlag Münster – Hiltrup. 1992.
- [40] *Burgerné Gimes Anna*: A magyarországi földpiac. *Statisztikai Szemle*. 1996. évi 4. sz. 411–420. old.

TÁRGYSZÓ: Mezőgazdasági statisztika. Földár. Földbérlet.

SUMMARY

The paper deals with the theoretical questions of land prices and land rents. Historically there are classical and neoclassical land rent theories. There are theories of two factors as well, regarding the land as a capital. No doubt that in the practice the land price acts as price of capital. It is determined by the supply of and demand for the land and the derived demand for its products. The price expresses the capitalised rent, i.e. the present value of the discounted incomes. The rates of capitalisation or the discount rates are generally lower and the years' purchases higher than those of the average working capital, owing to the limited availability of land and its low supply and low agricultural incomes. The change of land prices depends on the change of incomes attributed to land but the direction of the changes are mostly opposite, as of the value of capital and its interests generally are. The land prices are further determined by the opportunity cost of the land, the interest rates of the alternative capital use, the technological development, the development of the trade cycle, the rate of inflation, the governmental measures, the population density and growth, etc. The land renting is widespread form of land tenure. After the earlier decline, it has grown worldwide recently, promoting the land concentration. Rents are low relative to land prices. This is reasoned by the governmental regulations, and by the low agricultural incomes. The rental years' purchases of prices move between 25 and 50. At the same time the rents are not at all low relative to the agricultural incomes. They often take 50–55 per cent of them.

ADÓZÁS, 1988–1996

DR. ÉKES ILDIKÓ

Magyarországon – hosszú szünet után – 1988-ban ismét bevezették a lakosság széles körét érintő személyi jövedelemadót (SZJA). Ezzel együtt a nálunk általános forgalmi adónak (ÁFÁ-nak) nevezett hozzáadottérték-adó bevezetésére is sor került. Az új adórendszer elemeiből a lakosság helyzetét és a költségvetés bevételeinek szerkezetét a leg-erőteljesebben a SZJA befolyásolta. E közvetlen adóterhek növekedésén túl nem elhanyagolható a közvetett adók (ÁFA, forgalmi, fogyasztási adó) elvonási hatása és a fogyasztói árak – nem az ÁFA bevezetéséhez kapcsolható – növekedésének hatása sem. A jövedelmekre – első lépésben, de hatását azóta is éreztető módon – a bruttósítás, illetve annak elmaradása hatott. Mindezt együtt kell vizsgálni ahhoz, hogy az adórendszernek a jövedelemtulajdonosok (a lakosság, a vállalatok és vállalkozások, illetve a költségvetés) helyzetében játszott szerepéről viszonylag reális képet kapjunk. E tanulmány célja e három jövedelemtulajdonos pozícióváltozásának értékelése, különös tekintettel a SZJA-törvények és ennek kapcsán a vállalatok adófizetésében bekövetkezett változások hatásaira. A hatások legjobban a célok tükrében értékelhetők.

Az adóreform céljai és első tapasztalatai

A sokat vitatott adóreform fő célkitűzései a gazdaságpolitikai előterjesztésekben¹ és a változást elősegíteni kívánó közgazdasági szakirodalomban a következők voltak.

– Egységes, törvényileg szabályozott és normatív adórendszert kellett kialakítani; a tiszta jövedelem szerkezetének megváltoztatása, a termelési erőforrásokat korábban terhelő adók helyett a fogyasztást terhelő adók arányának növelése vált szükségessé. Az adóbevételek struktúrája ugyanis nem hasonlított a fejlett országokéhoz. A vállalatoktól származott az adóbevételek túlnyomó része. A lakosság közvetlenül viszont alig járult hozzá a közkiadásokhoz. Mindez a korábbi szocialista elosztási rendszer következménye volt. Az adóreform megteremtésére ezzel szemben azt az érvet hozta fel a pénzügyi kormányzat, hogy a vállalatokat a magas elvonás ellenérdekeltté teszi a termelés növelésében, ezért azok adóit csökkenteni kell. A lakosságot viszont jobban be kell vonni a közösségi feladatok finanszírozásába. Ezzel együtt nagyobb lehetőséget kell neki adni a pénz felhasználásába való beleszólásra.

– A költségvetési centralizációt csökkenteni kell a vállalatok önállóságának növelése és a gazdasági tisztántartás erősítése mellett. Azaz a vállalatok költségkalkulációját ésszerűbbé kell tenni. Ehhez elengedhetetlen,

¹ Lásd: 1987. évi V. és VI. törvények általános indoklásai. Törvények és Rendeletek Hivatalos Gyűjteménye. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest. 1988. 73–77. és 83–93. old.

hogy a munkaerő megdráguljon és a munkaerővel mint termelési tényezővel kapcsolatos minden kiadás, így a béradók is, közvetlenül az adott személy bééréhez kötöten jelenjenek meg és nem utólag, a nyereséget terhelő adókként. Az árak kétszintűsége is megköveteli, hogy a költségek és a jövedelmek egyértelműen elkülönüljenek.

– Társadalmilag igazságosabb közteherviselés kialakítását kell célul tűzni. A jövedelmek összevont adóztatása révén a közteherviselés méltányosabbá válik, mert az azonos jövedelműek azonos összegű adót fizetnek. Így a korábbi – jövedelemforrástól függően – eltérő adómértékekből származó különbségek megszűnnek, és a közterhek jövedelemarányosan oszlanak meg. Egyben a SZJA a bevallási kötelezettség révén lehetőséget ad a láthatatlan jövedelmek megfogására, megadóztatására.

– A fejlett országokhoz közeledést, a gazdaság nyitását azzal is segítjük, hogy adórendszerünket a náluk alkalmazotthoz hasonlóvá tesszük.

Ezek a fő célok csak részben valósultak meg. 1989-ben a Gazdaságkutató Intézet értékelte az adórendszer bevezetésének első éves tapasztalatait² és már akkor a következő megállapításokra jutott.

1. Az adórendszer bevezetésével a vállalatok és a költségvetés nyert, a lakosság vesztett, azaz a lakossági terhek növelése megvalósult. A lakosság közvetlen adóterhei 1988-ban 9-ről csaknem 17 százalékra emelkedtek. A növekményt döntően a SZJA adta. Az adóköteles jövedelmek 14 százalékát és az adóalap (vagyis a kedvezmények levonása után fennmaradt jövedelem) 16 százalékát vonták el adóba. A jövedelmek átlagos adóterhe 1985-ben 5–15 százalék között mozgott. (A nemzetközi összehasonlítást számos tényező nehezíti, hiszen nem mindegy, hogy mekkorák a jövedelmek; a kedvezmények milyen formában jelennek meg; de például az adóterhek Japánban ekkor csak 2,9 százalék volt.)³

A lakossági közvetett adóterheket (az ÁFA és a fogyasztási adó) pontosan nem lehetett számszerűsíteni, minthogy azokat akkor és ma is a kisebb vállalkozások (amelyek nem jelentkeztek be az ÁFA-visszaigénylő körbe) éppen úgy fizetik, mint a lakosság (például az üzemanyagok árában). Becsülhetően (a végső fogyasztás aránya alapján) azok terhei a GDP-hez viszonyítva körülbelül 10 százalékot értek el. Összességében a közvetett és közvetlen adóterhek a GDP-hez mérten körülbelül 10 százalékponttal emelkedtek.

2. A költségvetési centralizáció nem csökkent, és így a költségvetésnek sem a közpénzek felhasználásába való beleszólása, sem jövedelem-újraelosztó szerepe nem méréséklődött.

3. A gazdaságban nem történtek meg azok az alapvető változások, amelyek kikényszerítették volna a hatékonyság növekedését, illetőleg amelyek ésszerűbb munkaerő-gazdálkodásra kényszerítették volna a vállalatokat.

4. Az adórendszer olyan inflációs folyamatokat indított el, amelyek a lakosságra az adórendszer hatásán túl is kedvezőtlen hatással jártak.

5. Bár a közteherviselés bizonyos vonatkozásban méltányosabb lett, a rendszer bevezetése alapvetően nem változtatott a korábban is fennállt jövedelemszerzési aránytalanságokon (például a megfogható és a meg nem fogható jövedelmek közötti különbség, a szellemi munka alulértékeltsége számos területen – például egészségügy, oktatás stb. – fennmaradt).

² Az 1988. évi adórendszer közgazdasági értékelése. KSH Gazdaságkutató Intézet. Budapest. 1989. 78 old.

³ Ezt az összehasonlítást az indokolta, hogy a gazdaságpolitikai elemzések állandó hivatkozási alapjai Japán és a kistigriseknek nevezett ázsiai országok.

Jövedelmi aránytalanságot okoz:

a) a személyi jövedelemadó rendszere a beépített kedvezmények és mentességek miatt már elméletileg sem biztosította az azonos jövedelem után azonos összegű adó elvét; bizonyos jövedelmek nem adóztak, attól függően hogyan szerezték őket, vagy nem azonos összegű adót fizettek utánuk attól függően, hogy az adózók mennyi kedvezményt tudtak igénybe venni;

b) a láthatatlan jövedelmek miatt az azonos jövedelmek azonos adótétele azért sem érvényesült, mert bizonyos mértékű borralal, hálapénz bevallására ugyan sor került, de közben – vélhetően – az adó miatt növekedett a láthatatlan jövedelmek nagyságrendje.

6. A közpénzek felhasználásába a lakosság az adórendszer bevezetése után továbbra sem tudott beleszólni.

Ezek a megállapítások a mai napig érvényesnek látszanak. A tendenciákban alapvető változások nem álltak be.

Az adófizetők pozíciói

Az adórendszer bevezetése óta a lakosság helyzete folyamatosan romlott. Ez természetesen nem pusztán az adórendszerre vezethető vissza, hiszen időközben minden korábbi várakozást meghaladó, nagyléptékű gazdasági-politikai változás ment végbe. A piacgazdaság kiépítésének előkészületei felerősítették azokat a negatív hatásokat, amelyek az adórendszer bevezetésekor kezdődtek meg.

A rendszerváltás idején alapvető változás következett be a lakosság helyzetében azáltal, hogy megjelent, majd tartóssá és nagyarányúvá vált a munkanélküliség. A munkanélküliség kialakulásának fő oka a magyar és a szomszédos országok gazdaságának összeomlása volt, amely során korábban a kelet-európai országok számára termelő állami, nagyipari vállalatok sorozatosan csődbe jutottak, illetve rendelésállomány nélkül maradtak. Azokat az elbocsátásokat, amelyek emiatt következtek be, az újonnan keletkező kis szervezetek munkaerőigénye nem tudta ellensúlyozni. Az a sajátos helyzet állt elő, hogy miközben 1989 és 1995 között a gazdasági szervezetek száma mintegy 400 ezerről 1 millió felettire nőtt, azalatt a foglalkoztatottak száma 1990 és 1994 között 5,4 millióról 4,1 millióra (ezen belül az aktív keresők száma 4,8 millióról 3,7 millióra) mérséklődött. A foglalkoztatottak közül kiesettek csak részben jelentek meg a regisztrált munkanélküliek állományában, közel felük a lappangó munkanélküliséget növelte. Egy részük előnyugdíjas, rokkantnyugdíjas vagy szociális segélyezett, másik részük eltartott, illetve teljesen jövedelem nélküli lett.

Az 1988-tól napjainkig tartó időszakban a bérek növekedési üteme korlátozott volt. Az 1988-ban kezdődött kétszámjegyű infláció pedig folyamatosan fennmaradt. A reálbérek a vizsgált időszakban évről évre csökkentek, egyetlen évet, 1994-et kivéve. 1995-ben azonban ismét nagyobb mérvű reálbércsökkenés következett be. Mindezek mellett az adóelvonások mértéke – az állandó változások közepette – általánosságban úgy hatott, hogy a terhelhető bérből és fizetésből élő középréteg adóbefizetése is növekedtek. Eközben – az adóátlak indexelésének hiányában – az alacsonyabb jövedelműek is bekerültek az adózók közé. A továbbiakban egymás mellé állítjuk az 1988 és 1996. évek közötti adóátlakot, zárójelben feltüntetve valamennyinél az 1988-tól bekövetkezett fogyasztóiár-változással deflált adósávokat.

Az 1988. évi adótábla

Adósáv (forint)	Adókulcs (szá- zalék)
0–48 000	0
48 001–70 000	20
70 001–90 000	25
90 001–120 000	30
120 000–150 000	35
150 001–180 000	39
180 001–240 000	44
240 001–360 000	48
361 001–600 000	52
600 001–800 000	56
800 001–	60

Forrás: 1987. évi VI. törvény.

Az 1989. évi adótábla

Adósáv (forint)	Adókulcs (szá- zalék)	
0–55 000	(0–47 619)	0
55 001–70 000	(47 620–60 606)	17
70 001–100 000	(60 607–86 580)	23
100 001–150 000	(86 581–129 870)	29
150 001–240 000	(129 871–207 792)	35
240 001–360 000	(207 793–311 588)	43
360 001–600 000	(311 689–519 480)	49
600 001–	(519 481–)	56

Forrás: 1988. évi XIX. törvény.

Az 1990. évi adótábla

Adósáv (forint)	Adókulcs (száza- lék)	
0–55 000	(0–40 700)	0
55 001–90 000	(40 701–66 600)	15
90 001–300 000	(66 601–222 000)	30
300 001–500 000	(222 001–370 000)	40
500 001–	(370 001–)	50

Forrás: 1989. évi XLV. törvény.

Az 1991. évi adótábla

Adósáv (forint)	Adókulcs (száza- lék)	
0–55 000	(0–31 575)	0
55 001–90 000	(31 576–51 558)	12
90 001–120 000	(51 669–68 891)	18
120 001–150 000	(68 892–86 113)	30
150 001–300 000	(86 114–172 227)	32
240 001–500 000	(172 228–287 044)	40
500 001–	(287 045–)	50

Forrás: 1989. évi XLV. törvény kiegészítve az 1991. évi LVIII. törvénnyel.

Az 1992. évi adótábla

Adósáv (forint)	Adókulcs (száza- lék)	
0–100 000	(0–42 525)	0
100 001–200 000	(42 526–85 050)	25
200 001–500 000	(85 051–212 626)	35
500 001–	(212 627–)	40

Forrás: 1991. évi XC. törvény.

Az 1993. évi adótábla

Adósáv (forint)	Adókulcs (száza- lék)	
0–100 000	(0–34 573)	0
100 001–200 000	(34 574–69 1469)	25
200 001–500 000	(69 147–172 866)	25
500 001–	(172 867–)	40

Forrás: 1991. évi XC. és 1992. XLIV., LV. törvények.

Az 1994. évi adótábla

Adósáv (forint)	Adókulcs (száza- lék)	
0–110 000	(0–31 045)	0
110 001–150 000	(31 046–42 335)	20
150 001–220 000	(42 336–62 091)	25
220 001–380 000	(62 092–107 248)	35
380 001–550 000	(107 249–155 227)	40
550 001–	(155 227–)	44

Forrás: 1991. évi XC. törvény módosításokkal.

Az 1995. évi adótábla

Adósáv (forint)	Adókulcs (száza- lék)	
0–110 000	(0–26 132)	0
110 001–150 000	(26 133–35 635)	20
150 001–220 000	(35 635–52 265)	25
220 001–380 000	(52 266–90 276)	35
380 001–550 000	(90 277–130 662)	40
550 001–	(130 663–)	44

Forrás: 1991. évi XC. törvény az 1994. évi LXXXII. törvény szerinti módosítással.

Az 1996. évi adótábla

Béradótábla szerint			Adótábla szerint		
Adósáv (forint)		Adókulcs (százalék)	Adósáv (forint)		Adókulcs (százalék)
0–185 000	(0–35 731)	2	0–150 000	(0–28 972)	20
185 001–250 000	(35 731–48 286)	16	150 001–220 000	(28 972–42 492)	25
250 001–390 000	(48 286–75 327)	62	220 001–380 000	(42 492–73 395)	35
390 001–550 000	(75 327–106 230)	35	380 001–550 000	(73 395–106 230)	40
550 001–900 000	(106 230–173 831)	44	550 001–900 000	(106 230–173 831)	44
900 001–	(173 831–)	48	900 001–	(173 831–)	48

Forrás: 1995. évi CXVII. törvény.

1988-ban a nullakulcsos adósávba az évi 48 000 forint alatti jövedelműek tartoztak. 1995-ben a nullakulcsos adósáv felső határa 110 000 forint volt. Ám ez reálértéken, vagyis az eltelt évek fogyasztói árindexével deflálva csak 26 100 forint éves jövedelmet jelentett. Tehát az adómentes jövedelemhatár – nominális növekedése ellenére – valójában csaknem a felére csökkent. Ezen a képen nem sokat javít az, hogy 1995-ben az 500 000 forint alatti jövedelemkategóriában volt mód adóalap-csökkentésre, illetve a társadalombiztosítási járulék 25 százalékat az adóból le lehetett vonni. 1988-ban ugyanis a havi 1000 forint alkalmazotti kedvezmény miatt a 48 000 forint adómentes sáv végül is 60 000 forint adómentes jövedelmet jelentett. Igaz az adózatlan nettó jövedelem valójában ekkor is csak maximum évi 54 000 forint volt, mert a 10 százalékos társadalombiztosítási járulék akkor sem volt adómentes. 1995-ben az 500 000 forint alatti éves jövedelemnél évi 7200 forint adóalap-csökkentési kedvezmény volt. Így, az említett társadalombiztosítási járulékra eső 25 százalékos adójóváírással együtt a deflált 26 000 forintra csökkent adómentes sáv végül is 35–36 000 forint volt. 1996-ban adómentes sáv már csak az alkalmazotti körben van, ha a dolgozónak nincs béren kívüli jövedelme.

Nem vésztettek a változtatásokkal a magas jövedelműek. A bruttósítás után 800 000 forint feletti jövedelemmel rendelkezők adóterhelése már az indulást követő évben úgy csökkent, hogy a bruttósítás szinte teljesen kompenzálta az inflációt. 1 millió forintos jövedelem esetében 1988-ban a jövedelem 48,1 százalékát fizette be az adózó, de ez akkor nem jelentett valódi többletterhet, hiszen ha alkalmazott volt, a fizetését erre a szintre felemelték. Egyébként pedig annyit tagadott le a jövedelméből, amennyit nem szégyellt. Ám 1989-ben már 81 000 forinttal kevesebbet adózott. Így, ha bruttó keresete egy forinttal sem emelkedett, nettó jövedelme akkor is 15,6 százalékkal növekedett. Az árszínvonal ebben az évben 17 százalékkal emelkedett. Ha a jövedelme az inflációt követte, adóterhelése 42,3 százalékra esett vissza, nettó jövedelme 30 százalékkal emelkedett. 1996-ban is a legmagasabb jövedelmi kategóriákban levők adóterhe csak 45,2 százalék volt, tehát kevesebb, mint a bevezetés évében volt.

A személyi jövedelemadó változásai az elmúlt évek során egyértelműen a megfogható forrásból származó közepes jövedelműek terheit növelték. Ez jól látható az átlagkeresetekre jutó adóterhek növekedéséből. Az adórendszer bevezetésének évében, 1988-ban az átlagkereset adóterhe alig valamivel több mint 10 százalék volt. Az eltelt évek során – számításaim szerint – az elvonás kétszeresére, kisebb nagyobb ingadozásokkal 20 százalék fölé emelkedett.

1. tábla

A bruttó és a nettó átlagkeresetek alakulása az alkalmazotti körben

Év	Bruttó	Nettó	Adóteher (százalék)
	havi átlagkereset (forint)		
1988	8 968	7 147	10,3
1989	10 571	8 226	12,2
1990	13 446	10 180	14,3
1991	17 934	13 040	16,8
1992	22 294	15 867	17,8
1993	27 173	18 542	19,8
1994	33 289	23 441	18,1
1995	38 900	25 891	20,3
1996. augusztus	50 480	33 812*	23,0*

* Ha a dolgozónak csak bére van, nincs más kiegészítő munkajövedelme.

Forrás: Statisztikai évkönyvek, Statisztikai zsebkönyvek, valamint A KSH jelenti 1996. évi 8. sz.

A lakosság adóbefizetésének növekedése tehát alapvetően a középrétegek fokozódó terhelésének a következménye, hiszen a bérek növekedési üteme mérsékelte, a reálbéreké csökkenő volt, és az adófizetők száma is a munkanélküliség, a nyugdíjazások, a fogyatkozó foglalkoztatotti létszám miatt csökkent. Ezekenkívül a rejtett gazdaság növekedése is mérsékelte a befizetéseket. (Ennek hatásáról később még lesz szó.) Az adóbefizetések mindezek ellenére emelkedtek. A növekvő elvonás tehát kompenzálta, sőt túlkompenzálta azokat a hatásokat, amelyek egyébként a lakossági befizetések mérséklése irányába hatottak.

2. tábla

Az államháztartási bevételek alakulása főbb források szerint

Forrás	1987.	1988.	1989.	1991.	1992.	1993.
	évben (százalék)					
Gazdálkodó szervezetek	63,2	55,5	48,2	30,9	26,3	22,9
Lakosság*	25,0	32,2	34,8	38,9	39,3	38,8
Egyéb**	11,8	13,3	17,0	30,2	34,4	38,3
<i>Összesen</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

* SZJA, fogyasztáshoz kapcsolt adók és egyéb lakossági befizetések.

** Átvett pénzeszközök, költségvetési szervek befizetései, nemzetközi pénzügyi kapcsolatokról származó bevételek, adósságszolgálattal kapcsolatos bevételek, tőkebevételek és hitelműveletek stb.

Megjegyzés: A költségvetési kapcsolatok nyomon követését megnehezítette, hogy 1994-től, a TB-Önkormányzatok létrehozásától, az egységes államháztartási költségvetési nyilvántartás megszűnt.

Forrás: A Magyar Köztársaság költségvetéseinek a Magyar Közlönyben megjelent adatai.

A lakossági befizetéseket növelték az ÁFA-val kapcsolatos változások is. Előbb csak szűkülte, majd megszűnt a nullakulcsos sáv, és az adókulcsok növekedtek. Az ÁFA- rendszer bevezetésekor még nullakulcsosak voltak az alapvető élelmiszerek, az újságok, könyvek, a háztartási energia, a csatornadíj, az ivóvíz, a gyógyszerek, a közlekedés és a hírközlés. A lakásépítéshez felhasznált anyagok ÁFA-ját vissza lehetett igényelni, és a

lakásvásárlások is a nullakulcsos sávba tartoztak. 1992-től több lépésben megszűntek a nullakulcsok, kezdetben 10, majd 12,5 százalékos ÁFA-kulcs lett a legalacsonyabb. 1993-ban megszűnt a lakásépítésnél az ÁFA-visszaigénylés lehetősége. A legmagasabb ÁFA-kulcs pedig változatlanul 25 százalék maradt. Az üzemanyagárakba beépített fogyasztási adó nem csupán közvetlenül, de inflációt gerjesztő hatásával is növelte a lakossági befizetéseket, hiszen az ÁFA a mindenkorin árak százalékában van megállapítva.

A vállalkozási szféra adóbefizetései eközben mérséklődtek. A helyi adók kivételének lehetősége az egyéni vállalkozók terheit bizonyos mértékig növelte ugyan ott, ahol az önkormányzatok az iparüzési adót kivették, ám eközben a nyereségadó kulcsát a társasvállalkozásoknál folyamatosan csökkentették. Ez 1988-ban még 50 százalék volt, de 1990-ben 40, majd 36, végül a jelenlegi 18 százalékra mérsékelték. A befizetési arányok változását a 2. tábla mutatja.

A társadalombiztosítási alapok különválasztása után azok költségvetése elkülönült. Így 1994-től a az államháztartási befizetések összevont adatai nem állnak rendelkezésre. Ám a központi költségvetésbe történő befizetéseknél is nyomon követhetők a folyamatok. (Lásd a 3. táblát.)

A gazdálkodó szervezetek nyereségük után mind abszolút mértékben, mind az összbevételhez viszonyított arányát tekintve egyre kevesebbet fizettek be. A társasági (nyereség) adó 1988-ban 87,4 milliárd forint volt (ez nem tartalmazta a pénzügyintézetek befizetéseit), ami 1995-re 55,5 milliárd forintra mérséklődött, és a központi költségvetés befizetéseiben belüli aránya 12,3-ról 3,5 százalékra csökkent. A vám- és importbefizetéseknél ezzel szemben növekedés volt tapasztalható. 1988-ban 33,9, 1995-ben pedig már 221,3 milliárd forintot tett ki ez a tétel, és súlya az összbevételen belül 4,8-ról 14 százalékra emelkedett. Összességében a gazdálkodói szervezetek befizetései az 1988. évi 275,6-ról 1995-re 370,4 milliárd forintra nőttek, arányukban viszont 38,7-ről 23,4 százalékra mérséklődtek.

Eközben a lakosság központi költségvetésbe történő befizetési folyamatos növekedést mutattak. Ezen belül a legnagyobb tételt a személyi jövedelemadó teszi ki. E befizetések mind nagyobb részét az önkormányzatoktól a központi költségvetésbe csoportosították át. Míg a központi költségvetés 1988-ban a SZJA-ból 1,4 milliárd forint, addig 1995-ben mintegy 290 milliárd forint bevételhez jutott. Ennek megfelelően a SZJA aránya a központi költségvetés összbevételein belül 0,2-ről 18,2 százalékra emelkedett. Az is a lakosság terheinek növekedését mutatja, hogy a központi költségvetés számára a fogyasztási jellegű adók egyre fontosabb bevételi forrást jelentenek. Összértékük 1988-ban 210,4 milliárd forintot, 1995-ben körülbelül 640 milliárd forintot tett ki, és az összbevételen belüli arányuk 29,5-ről 40 százalék fölé emelkedett.

A vállalati és lakossági befizetési arányok módosulását az adórendszer bevezetésekor (a bérbruttósítás következtében) technikai okok is eredményezték. 1988 után a vállalkozási szféra befizetéseinek csökkenéséhez több tényező járult hozzá. Ezek közül az egyik – amint szó volt róla – az adókulcsok folyamatos csökkenése. 1988-ban ugyan 50 százalékban állapították meg a vállalati nyereségadót, ám ekkor eltörölték a korábbi vállalati adókat. 1989-ben bevezették a társasági nyereségadót. Ezt 1990-ben 40 százalékra mérsékelték azzal a céllal, hogy a személyi jövedelemadó legfelső sávjában előírt adómértékkel összehangolják. 1994–1995-ben további adómérték-csökkentés következett be: 1994-ben a társasági adót 36, majd 1995-ben 18 százalékban állapították meg.

3. tábla

A költségvetés adó- és adójellegű bevételei

Megnevezés	1988.	1989.	1990.	1991.	1992.	1993.	1994.	1995.
	éven							
	Milliárd forint							
Nyerés- (társasági) adó (pénzüntézetek nélkül)	87,4	93,1	94,0	77,3	64,1	55,8	75,9	55,5
Vám- és importbefizetések ^a	33,8	44,5	50,5	61,6	94,2	124,9	149,0	221,3
Különleges helyzetek miatti befizetések ^b	93,8	65,9	79,0	32,4	19,9	24,7	17,7	34,0
Állami vagyon utáni részesedés	0,0	0,0	27,1	18,5	2,3	0,1	-1,1	0,0
Különféle – gazdálkodó szervezetek által fizetendő – adók ^c	28,6	11,5	0,8	0,5	2,4	3,0	4,3	4,8
Pénzüntézetek nyereség- (társasági) adója és osztaléka ^d	23,3	21,3	48,6	44,5	1,7	8,4	30,4	39,8
Egyéb vállalkozói befizetések ^e	8,4	9,2	6,3	10,1	11,0	9,2	12,3	15,0
Gazdálkodó szervezetek befizetései összesen	275,3	245,5	306,3	244,9	195,6	226,1	288,5	370,4
Személyi jövedelemadó ^f	1,3	27,7	52,3	125,0	142,7	210,7	243,5	287,0
Lakossági illetékbecfizetések	4,6	4,4	4,1	4,5	4,8	8,3	16,4	22,5
Egyéb lakossági adó- és vámbefizetések ^g	18,4	12,4	5,8	3,9	12,8	6,4	3,5	5,8
Lakosság befizetései összesen	24,3	44,5	62,2	133,4	160,3	225,1	263,4	315,3
Általános forgalmi adó	123,0	135,1	146,8	149,5	175,7	286,7	336,4	438,0
Fogyasztási adó ^h	87,5	95,6	108,2	137,3	166,7	148,2	164,3	200,0
Fogyasztáshoz kapcsolt adók összesen	210,5	230,7	255,0	286,8	342,4	434,9	500,7	638,0
<i>A központi költségvetés bevételei</i>	<i>510,1</i>	<i>531,8</i>	<i>637,8</i>	<i>715,2</i>	<i>792,3</i>	<i>1 041,1</i>	<i>1 191,3</i>	<i>1 581,7</i>
	Megoszlás (százalék)							
Nyerés- (társasági) adó (pénzüntézetek nélkül)	12,3	17,5	14,8	10,8	8,1	5,4	6,3	3,5
Vám- és importbefizetések ^a	4,8	8,4	7,9	8,6	11,9	12,0	12,5	14,0
Különleges helyzetek miatti befizetések ^b	13,2	12,4	12,4	4,5	2,5	2,4	1,5	2,2
Állami vagyon utáni részesedés	0,0	0,0	4,3	2,6	0,3	0,01		0,0
Különféle – gazdálkodó szervezetek által fizetendő – adók ^c	4,0	2,2	0,1	0,1	0,3	0,3	0,4	0,3
Pénzüntézetek nyereség- (társasági) adója és osztaléka ^d	3,3	4,0	7,6	6,2	0,2	0,8	2,6	2,5
Egyéb vállalkozói befizetések ^e	1,2	1,7	1,0	1,4	1,4	0,9	1,0	1,0
Gazdálkodó szervezetek befizetései összesen	38,7	46,2	48,0	34,2	24,7	21,7	24,2	23,4
Személyi jövedelemadó ^f	0,2	5,2	8,2	17,5	18,0	20,2	20,4	18,2
Lakossági illetékbecfizetések	0,7	0,8	0,6	0,6	0,6	0,8	1,4	1,4
Egyéb lakossági adó- és vámbefizetések ^g	2,6	2,3	0,9	0,5	1,6	0,6	0,3	0,4
Lakosság befizetései összesen	3,4	8,4	9,7	18,7	20,2	21,7	22,1	19,9
Általános forgalmi adó	17,3	25,4	23,0	20,9	22,2	27,5	28,2	27,7
Fogyasztási adó ^h	12,3	18,0	16,9	19,2	21,0	14,2	13,8	12,6
Fogyasztáshoz kapcsolt adók összesen	29,6	44,0	40,0	40,1	43,2	41,8	42,0	40,3
<i>A központi költségvetés bevétele</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>	<i>100,0</i>

Megjegyzés. Az 1995. évi adatok, előirányzatok.

^a 1990-ig vám és importforgalmi adó.

^b 1990-ig KÜTEFA (Különbözeti Termelői Forgalmi Adó).

^c Kereseti adó, termelési adó, vagyonadó, kiegészítő adó, játékadó.

^d Az MNB befizetéseivel együtt.

^e Földadó is.

^f Az önkormányzatokat megillető rész nélkül.

^g 1988–1989-ben például vállalkozói adó.

^h 1988-ban fogyasztói forgalmi adó is.

Forrás: Az adók és a főbb makrogazdasági mutatók viszonya. Melléklet. Pénzügyminisztérium. Budapest. 1995. 3. old.

Ezekén túl a vállalatok, vállalkozások egyre csökkenő arányú adóbefizetései alapvetően két dolgot mutatnak. Egyrészt azt, hogy az államháztartás bevételei között mind nagyobb szerepe van a lakossági befizetéseknek és az egyéb bevételeknek. Másrészt, hogy a vállalatok, illetve vállalkozások igen jelentős része vagy ténylegesen, vagy látszólag nem hoz eredményt.

A jövedelemcentralizáció és a munkaerő-gazdálkodás hatékonysága

A költségvetésbe centralizált jövedelmek aránya a várakozásokkal ellentétben a rendszerváltás után sem mérséklődött, sőt inkább növekedett. (Lásd a 4. táblát.) Az államháztartás a GDP-nek korábban 62–63 százalékkal, 1993-ban pedig már közel 74 százalékkal rendelkezett.

4. tábla

<i>A GDP centralizációja Magyarországon</i>			
Év	A GDP	Az államháztartás bevétele	
	milliárd forint	a GDP százalékában	
1986	1082,5	681,9	62,9
1987	1223,9	760,5	62,1
1988	1435,9	898,2	62,6
1989	1710,8	1063,6	62,8
1991	2476,7	1588,7	67,6
1992	2885,6	1894,4	67,5
1993	3502,6	2449,0	73,8

Forrás: a statisztikai évkönyvek és a költségvetések végrehajtásáról szóló jelentések.

Az adózás új rendszerétől a kormány – különös tekintettel a hatékonyabb munkaerő-gazdálkodásra – a munkaerő megdrágulása miatt hatékonyságjavulást várt. Ez a várakozás az első évben nem teljesült. 1988-ban a munkával kapcsolatos jövedelmek és közterheik a gazdaság egészében valamivel több mint 17 százalékkal nőttek. Lényeges különbség volt azonban az adózás szempontjából, hogy míg 1987-ben a bérrel kapcsolatos adókat az adózott nyereségből kellett fizetni, addig 1988-ban a SZJA-t költségként számolták el. A bérköltség növekedéséről tehát valós képet úgy kaphatunk, ha a bérek után 1987-ben még nyereségből fizetett adókat felszorozzuk a bér- és keresetiadó-fizetés előtt a nyereségre már kifizett adó mértékével. Így számítva a bérköltség szinte nem változott az anyagi ágakban: a száz forint bruttó termelési értékre eső bérköltség 20,9-ről 20,7 forintra csökkent.

Az időközben lezajlott változások miatt meglehetősen nehéz ma a hatékonyság és a bérköltségek színvonalát egybevetni. A hatékony munkaerő-gazdálkodás azon akadályai, amelyek az adórendszer bevezetésekor még fennálltak (például a vezetők érdekeltsége a munkaerő tartalékolásában, illetve a minél nagyobb létszám elérésében, a munkaerőhiány) immár megszűntek. A különböző adók (például a munkaadói és a munkavállalói járulékok) bevezetése és az adók emelése (például a társadalombiztosítási járulékok 40-ről 44 százalékra, illetve 1996-ban még 42,5 százalékra) miatt a bérköltségnek növekednie kel-

lett. Ám, a gazdaság egésze szempontjából mindinkább meghatározóvá váló kis szervezetek igyekeznek minél több munkát kivonni az adózás alól. Így viszont a tényleges bér-költségek nem mindenki számára nőnek az előírások által kívánt mértékben. A fekete-munka olcsó, nemcsak azért, mert az adókat, járulékokat nem fizetik utánuk, hanem azért is, mert a feketemunkát végzők között sok a kiszolgáltatott, akinek mindenáron szüksége van a keresetre és kevéssel is beéri. A munkaerő-gazdálkodás sok kis szervezetben már nagyon is hatékony, ám a közösség, az állam szempontjából ez kevéssé mutatkozik. A teljesítmények mérsékeltek (valójában inkább eltűnnek a látható szférából), az állam bevételei nem érik el a kívánt szintet, eközben pedig mind többen szorulnak segítségre, vagy csupán elveszik azt, mert megtehetik.

A közteherviselés

A vizsgált időszakban a közteherviselés nem vált méltányossá, a jövedelmi aránytalanságok jelentősen megnövekedtek. Ennek egyik fő oka a rejtett gazdaság bővülése. A láthatatlan jövedelmek megfogása adóbevallási kötelezettséggel nem bizonyult megvalósítható célnak. Az Adó- és Pénzügyi Ellenőrző Hivatal (APEH) jelentése szerint a köztudottan borraavalós vagy hálapénzes 25 szakma foglalkoztatottainak fele már 1988-ban sem ismerte el, hogy ilyen címen jövedelemhez jut. Akkor összesen csaknem 70 ezren jelezték, hogy borraavalóhoz vagy hálapénzhez jutnak, de a bevallott összeg nem érte el az 1 milliárdot (827 millió forint). Ezen belül jelentős különbségek voltak szakmánként a bevallott összegeket tekintve. A bevallott összegek a későbbiekben csökkentek. 1989-ben már csak 769 millió forint borraavalóból származó jövedelmet vallottak be az adózók, és csökkent (alig több mint 60 ezerre) az ilyen jövedelmet jelentők száma is. 1990-ben a közel 30 százalékos infláció ellenére a bevallott összeg változatlan maradt. A szakmánkénti átlag pedig továbbra is irreálisnak bizonyult.

Eközben a láthatatlan jövedelmek struktúrája is átrendeződött, a borraavaló szerepe eltorpül a többi láthatatlan jövedelem mellett, amiben a gazdasági változások mellett az adórendszer is jelentős szerepet játszott. A gazdasági változások közül a legfontosabb az volt, hogy megváltozott a vállalatok mérete és tulajdonosi szerkezete. Ennek következtében megnőtt a vállalkozások száma, ezen belül lényegesen emelkedett a magánvállalkozások száma. Minthogy a magánszervezeteket nem lehet adatszolgáltatásra kötelezni, tőlük nem lehet olyan (hatósági) módon információt kapni, mint a korábbi nagyvállalatoktól. A megnőtt számú kis magánszervezetek gazdasági teljesítményüket tetszésük szerint vallják, illetve nem vallják be, hasonlóan az általuk fizetett bérekhez. Ez pedig a rejtett gazdaságot táplálja. Tehát a statisztikailag regisztrálható jövedelmek összegében és struktúrájában beállt változásokban a gazdaságpolitikai szemléletváltáson túl más tényezők is közrejátszottak. Az igazán jelentős láthatatlan jövedelmek így egyre inkább olyan ügyletekből származnak, amelyeket nem is lehet jelenteni, hiszen vagy jogszabályba ütköznek, vagy a törvény kiskapuit kihasználó, de társadalmilag el nem fogadott ügyeskedésből erednek.

A közteherviselés aránytalanságai növekedésének egyik biztos jele az, hogy az egyéni vállalkozók nemcsak évről évre átlagosan a bérből-keresetből élők jövedelménél lényegesen alacsonyabb jövedelmet jelentenek, hanem még évről évre kevesebbet is. Az APEH által készített összesítés szerint az utóbbi három évben az egyéni vállalkozók

bevallás szerinti éves átlagjövedelme 12 százalékkal csökkent, miközben a munkaviszonyban állók átlagos jövedelme 63 és a fogyasztói árak mintegy 45 százalékkal emelkedtek. 1994-ben az egyéni vállalkozók bevallott jövedelmének átlaga nem érte el a minimálbér színvonalát, és még a nyereséges vállalkozók átlagjövedelme (évi 190 ezer forint) is alig haladta meg azt. Ezek az arányok még akkor is nyilvánvaló jelei az adócsalásnak, ha a vállalkozók között szerény jövedelműek, a vállalkozások között pedig veszteséges, illetve csődbe menő vállalkozások is vannak.

5. tábla

Az adóbevallás szerinti jövedelmek

Év	Egyéni vállalkozók	Munkaviszonyban állók
	éves jövedelme (ezer forint)	
1992	134	239
1993	129	292
1994*	118	390

* Előzetes adat.

Forrás: Előterjesztés a Kormány részére az adórendszer 1996. évi változtatásának tüziseiről. Pénzügyminisztérium. (Kézirat.)

A becslésekből az is kitűnt, hogy a rejtett gazdaság terjedelme folyamatosan növekszik. Az 1992-re vonatkozó becslésem szerint a rejtett gazdaság mérete elérte a GDP 23–24 százalékát, és az újabb becslések szerint már a GDP közel 30 százaléka tűnik el a rejtett gazdaságban.

A rejtett gazdaságból származó jövedelmek – az évtizedforduló táján lezajló – strukturális változása befolyásolta jövedelemelosztási hatásukat is. A korábbi időszakra az volt jellemző, hogy a láthatatlan jövedelmek bizonyos helyeken – egy bizonyos szintig – inkább kiegyenlítették a látható gazdaságból eredő nagyon alacsony jövedelmeket, ami a szakma fennmaradását, a szolgáltatások viszonylagos zavartalanságát biztosította. Ezzel szemben a láthatatlan jövedelmek az utóbbi években többnyire növelik a regisztráltan is nagy jövedelmi különbségeket. Nagyarányú jövedelemeltitkolásra, adócsalásra ugyanis többnyire csak az képes, akinek a látható jövedelme is relatíve magas.

Már a látható jövedelmeknél is jelentős különbségek alakultak ki. 1993-ra a 100 ezer forint alatti jövedelmi sávba tartozott az adózók 15,7 százaléka, akik az összes (jelentett) lakossági jövedelem 3,7 százalékához jutottak hozzá. Az összes jelentett lakossági jövedelem 1249,8 milliárd forint volt. Az említett jövedelmi hányadot az adózók számával osztva, a legalsó jövedelmi kategóriában átlagosan 60 500 forint jövedelem jut egy adózóra. A 600 ezer forint feletti jövedelmi sávba az APEH adatai szerint az adózók 7,1 százaléka került. Ez a csoport az összjövedelem 25,8 százalékával rendelkezett. Itt az átlag 1 045 000 forintot tett ki. A két átlag között a különbség 18-szoros volt. A láthatatlan jövedelmek miatt azonban ezek az aránybeli különbségek nagyobbak lehetnek.

A jövedelmek szakma szerint nézve is aránytalanok maradtak. A szolgáltatásban és a közigazgatásban dolgozók keresetei a közalkalmazotti törvény életbeléptetése ellenére sem érték el a versenyszférában dolgozókéét. Viszont kiemelten magas kereseteket kaptak a banki szférában dolgozók.

Míndez azt jelenti, hogy azokat a rétegeket, amelyek be vannak bizonyos jövedelmi, kereseti lehetőségbe szorítva, és nem rendelkeznek láthatatlan jövedelmekkel, az adórendszer változásai jobban terhelik, mint amelyeknek szabadabb a mozgástere. Kezdetől fogva szinte állandóan felvetődött a személyi jövedelemadórendszer rendjébe beépített különféle kedvezményeknek – mint a méltányos közteherviselést rontó elemeknek – a kérdése is. A legtöbbet vitatott kedvezmények a szerzői jogvédelem alá eső jövedelmek, a mezőgazdasági kistermelők kedvezménye és a gyermekkedvezmény voltak.

A munkavállalói kedvezményt a vállalkozók eltitkolható jövedelme miatt a közvélemény elfogadta. Ennek ellenére ez volt az első, amit még 1992-ben megszüntettek. 1993-ban ugyan visszahozták, de csupán egy évre, majd ismét eltörölték.

A szerzői és a mezőgazdasági kistermelői kedvezményt azon az alapon kifogásolták és kifogásolják ma is az ilyen jövedelemmel nem rendelkezők, hogy ez is munkajövedelem, és a más forrásból származó munkajövedelmek nem élveznek adókedvezményt.

A gyermekek utáni kedvezményénél az a kifogás merült fel, hogy éppen a kisjövedelműek nem tudják azt a kellő mértékben igénybe venni. Hiszen alacsony jövedelmük miatt előbb elérték – az akkor még létező – nullakulcsos adósáv határát, mint amennyi levonásra jogosultak lettek volna. Ilyen módon a közteherviselés szempontjából a kedvezmény azért tűnt méltánytalannak, mert éppen a magasabb jövedelműek tudtak vele teljes mértékben élni. Ez a kedvezmény az idők folyamán sok változáson ment keresztül (változott az összeg; előbb adóalapból, majd adóból lehetett levonni; előbb egységes, később három gyermektől valamivel magasabb volt), és 1995-ben meg is szűnt.

A többi kedvezmények igénybevételének módjában (nevezetesen, hogy azt adóalapból vagy adóból, illetve ebből is és abból is lehet levonni) is számos változás ment végbe. Ennek ellenére e kedvezményeket mind a mai napig sérelmezik azok, akik nem vehetik igénybe, még akkor is, ha egyébként lényegesen magasabb jövedelmekhez tudnak jutni.

Az utóbbi időben az adóból levonható befektetések – alapítványi befektetések, értékpapírok vásárlásához adott adókedvezmények – állnak a viták középpontjában. A korábbi feltételek megváltoztatásával ma már jogtalannak tűnnek olyan kedvezmények, amelyeket a törvény korábban elfogadott, illetve nem látni át pontosan, mit kívánt a törvény preferálni és mit utasított el. A társadalmi megítélés e kérdésben általában az, hogy a kedvezmények ismét csak a magas jövedelműeket támogatják, hiszen az „átlagember” nem tud olyan értékpapírokat vásárolni, amelyhez a kedvezményt igényelhetné.

*

Az elmúlt években nem valósult meg a közpénzek felhasználásába való nagyobb beleszólási jog, pedig közben jelentős változás zajlott le a gazdaságban és a politikai helyzetben is, amely a folyamatokat a demokrácia intézményrendszereinek kialakítása felé igyekezett terelni. Bár voltak bizonyos társadalmi kezdeményezések az adózásba való lakossági beleszólás érvényesítésére, valójában nem alakultak ki azok a társadalmi fórumok, amelyek az adókból befolyt összegek felhasználását befolyásolnák. Ez az idők folyamán annál is nehezebbé vált, mert a személyi jövedelemadóból befolyó összegek mind kisebb hányada maradt az önkormányzatoknál, amelyeknél e társadalmi fórumok érdemi működésére egyáltalán mód nyílta. Az 1988-as 90 százalékhöz képest 1995-ben már csak 30 százalékot kaptak vissza az önkormányzatok az adókból, és ez is tovább

csökkent. A kvótás normatív rendszer látszólag igazságos, ám a közpénzek elosztását központilag determinálja, és ezzel akadályozza azt, hogy az adóból befolyt összegek felhasználását az adófizetők befolyásolhassák.

A fejlett országok adórendszeréhez való közelítés nagyjából teljesült. Erre utalnak a lakosság befizetéseiről korábban leírtak. Ez, valamint az a törekvés is, hogy az új adórendszer a maga eszközeivel megkísérelte a beruházások, megtakarítások ösztönzését, nyilvánvaló adószervezet-módosulást hozott magával. Sajnálatos módon az utóbbi évek tapasztalatai azt mutatták, hogy ezek a megtakarítást ösztönző adóengedmények többnyire pusztán az adófizetés megkerülésének módjává váltak anélkül, hogy termelésnövelő, munkanélküliséget csökkentő hatásai is megjelentek volna.

Az adórendszer 1996. évi változtatásai a korábbi „jövedelemátzivattyúzási” folyamat szerves folytatását jelentették. Már az előterjesztés is egyértelműen rögzítette, hogy az egyetlen járható út ismét csak a lakosság pénzügyi terheinek növelése, fogyasztásának korlátozása. Összességében a személyi jövedelemadóból következő terhelés szintje emelkedett, megtörtént a fogyasztási adó valorizálása, s az önkormányzatok által kivetett adók is fokozták a lakossági terheket. Ma úgy látszik, hogy az 1997-re esedékes változások sem a középrétegek terheit kívánják mérsékelni.

Összefoglalóan elmondható, hogy az adóreform meghirdetett fő célkitűzései közül a legtöbb nem vált valóra. Azt már az első év vizsgálata is kimutatta, hogy a változtatásokkal a költségvetés nyert, a lakosság és a vállalatok veszítettek, és a veszteség a továbbiakban a lakosnál jelentkezett. A vállalati (vállalkozási) szféra a privatizációval egyenes arányban vonult ki az államháztartás, a költségvetés finanszírozásából.

A lakosság által fizetett adók arányukban és összegükben is növekedtek, annak ellenére, hogy az adófizetők száma csökkent, és a láthatatlan jövedelmek köre bővült. Ezeket az adóbefizetés csökkenése irányába ható körülményeket kompenzálta a megfogható jövedelmekre (főként a közepesekre) kivetett adók arányának emelkedése, a kedvezmények csökkentése a személyi jövedelemadónál, illetve a visszaigényelhető adók szűkítése, a kulcsok emelése, a nullakulcs megszüntetése az ÁFÁ-nál. A költségvetési, államháztartási befizetéseken belül tehát megtörtént a strukturális váltás.

TÁRGYSZÓ: Jövedelemadó. Adó.

SUMMARY

The Hungarian government initiated personal income tax and value added tax in 1988, and in this context modifications were made also in the taxation of enterprises, and ventures. Since that time significant changes are being made year by year. The present article enumerates the reasons given to the law which introduced the tax system. The author tries to answer the question to what extent the anticipated effects of the reform were realised. In order to clarify this affect she uses, as a guideline, mostly the implications of personal income tax, however, the effects of other types of tax are also touched upon, if necessary. The author's main statement is that many anticipated effects did not come true: rates and taxes did not become more equitable, fiscal centralisation continued to increase rather than to decrease, taxpayers have no voice in spending tax revenues even in our days. On the contrary tax burden of the population has increased remarkably. While it did not mean real essential burden for most people in the first year, later on it came to increasing withdrawals for the group owning middle income, if they attained registered income. On the contrary the situation of those having high income remained broadly unchanged as compared to the start, they even gained in certain years.

AZ EURÓPAI UNIÓ ÉS A MERCOSUL KÖZÖTTI EGYÜTTMŰKÖDÉS

DR. ZÁDOR MÁRTA

A MERCOSUL (Mercado Comum do Sul – Déli Közös Piac) Brazília, Argentína, Uruguay és Paraguay nemzetgazdaságait egyesítő gazdasági térség. Hivatalosan 1995. január 1-jén lépett életbe. A térség mintegy 204,6 millió lakosú és összességében 803,83 milliárd dollárnyi éves GDP-t termel. (Ez utóbbinak 97,4 százalékát Brazília és Argentína adja.) A MERCOSUL hivatalos működését négyéves tárgyalási sorozat előzte meg, amely 1991-ben az Asuncioni Egyezmény aláírásával vette kezdetét. A MERCOSUL mára olyan szabadkereskedelmi övezetté vált, ahol a négy ország nemzeti termékeinek 90 százaléka vámmentesen áramolhat a tagországok között. A fennmaradó termékek vámtételei fokozatosan csökkennek, míg 1999-re teljesen vámmentessé nem válnak. Ezen időszakban kell a hazai gazdaságoknak az új versenyhelyezethez alkalmazkodniuk. MERCOSUL-termékeknek számítanak, és így részesülnek a vámmentességben mindazon javak, melyek 60 százalékban hazai inputot (alapanyag, munkaóra, energia stb.) tartalmaznak. A MERCOSUL a kívülálló országokból származó importra közös külső vámtarifát állított fel Tarifa Externa Comum (TEC) néven. Ma közel 10 ezer terméket – amelyek a régió összkereskedelmi skálájának mintegy 85 százalékát képviselik – ugyanazon az áron importál a négy ország. 2000-ig a MERCOSUL külkereskedelmi kapcsolatai az Európai Unióval (EU) kötendő interregionális Társulási Egyezménnyel bővülnek, melynek értelmében 2005-ig a világ legnagyobb szabadkereskedelmi övezete és a történelem első interregionális kapcsolatrendszerre jönne létre, két eltérő fejlettségű gazdasági térség között. Ez a kör még bővül, ha a MERCOSUL és Chile, illetve Mexikó között létrejött különmegállapodásokat, illetve a MERCOSUL-térségnek a Kartagenai Egyezmény többi országával bővülő kapcsolatait is figyelembe vesszük. Ezt még markánsabbá teszi, hogy Chile, Venezuela és Bolívia kifejezte érdekeltségét az integrációs folyamathoz való csatlakozásban, márpedig Chile a Észak-Amerikai Szabad Kereskedelmi Társulás (North American Free Trade Association – NAFTA) bővítése esetén első a listán, másrészt hidat is jelent az Ázsiai és Csendes-óceáni Együttműködés (Asian-Pacific Economical Cooperation – APEC) felé. A MERCOSUL jogi személyiséggé válása nagyfokú politikai felelősséget ró a résztvevő tagállamokra, máris érezteti jótékony hatását a javuló brazil–argentín kapcsolatrendszerben. Ehelyütt nem célunk a latin-amerikai térség mégoly izgalmas fejlődéstörténetével vagy jelenlegi belső és világgazdasági illeszkedési kérdéseivel foglalkozni, ezért e rövid bevezető után rátérünk szűkebb témánkra.

Ma már nyilvánvaló, hogy a magyar gazdaság sorsa Európában dől el, ám ezt az európai közeget a világgazdasági erőviszonyok fogják meghatározni. Latin-Amerika olcsó természeti kincsei, fejlődő infrastruktúrája, olcsó munkaereje révén, az utóbbi évek áru-, pénz- és tőkepiaci liberalizálásával, valamint a ma már látványos növekedési eredményekben is tükröződő gazdaságstabilizálási programjaival vált egyre vonzóbbá – divatos szavakkal élve – globalizációval és újregionalizmussal jellemezhető korunkban.

A MERCOSUL és az EU által 1995. decemberben 15-én aláírt „Interregionális Keretegyezmény” és „Közös Politikai Nyilatkozat” című dokumentumok a két térség között megteremtették a gazdaságok makro–mikro, valamint mezzo közegében is az egyre szorosabb kapcsolatok újabb kereteit. A két dokumentum mély – részben a gyarmati múltban gyökerező –, közös kulturális alapokra és a MERCOSUL, illetve az EU országai közötti egyre szorosabb érdekeltségre épül.

Kereskedelmi és tőkeáramlási kapcsolatok a két régió között

A két térség közötti kereskedelmi kapcsolatokat az 1990-es években ellentmondásos folyamatok határozták meg.

Az EU-nak a MERCOSUL-ba irányuló exportja az 1990-es 6,8 milliárd dollárról 1994-re 16,8 milliárd dolláros szintre emelkedett, ami 147 százalékos növekedést jelentett ebben a periódusban. Ez a MERCOSUL országaiban végbement kereskedelmi nyitáshoz, a beinduló gazdasági növekedésnek volt köszönhető, ami az „elveszett évtizedek” után ismét növelte a térség importkapacitását. Mind ez idő alatt Brazília EU-ból származó importja 91 százalékkal, Argentínáé pedig 300 százalékkal nőtt. Ez az adat Paraguayban 44 százalékkal, Uruguayban pedig 223 százalékkal volt. (A részletes adatokat lásd a megfelelő táblákban.)

Ami a MERCOSUL EU-ba irányuló exportját illeti, 1990 és 1993 között 13,9 százalékkal (17,7 milliárd amerikai dollárról 15,2 milliárdra) csökkent, amit 1994-ben erőteljes fellendülés követett, amikor is az export az előző évhez viszonyítva 25 százalékkal nőtt, összértéke elérte a 19,1 milliárd dollárt.

Ezt az exportérték-növekedést jórészt az elsődleges termékek világpiaci árának 1993-tól kezdődő növekedése idézte elő. Ezek a termékek a MERCOSUL-országok exportstruktúrájában a mai napig is a legjelentősebb hányadot képviselik. Ez a bizonytalan időtartamú árhatás azonban nem fedheti el azt a tényt, hogy a MERCOSUL-országok EU-val való kereskedelmében hagyományosan jellemző szufficit – egyéb tényezőkkel együtt hatva – drasztikusan csökkent, az 1990-es 10,9-ről alig 2,3 milliárd dollárra zuhanva 1994-ben.

Összességében: ma a MERCOSUL-országok fő exportpiaca az EU, alig kevesebb, mint 30 százalékos részesedéssel. Ez az adat különösen figyelemreméltó, ha a többi latin-amerikai országgal hasonlítjuk össze: például Mexikó, Venezuela és Kolumbia EU felé irányuló összes exportja alig 15 százalékkal.

Mindezeket figyelembe véve megállapítható, hogy a legdiverzifikáltabb, legkiegyensúlyozottabb exportstruktúrával és valóságos piacnyeréssel az EU-ban a latin kontinens MERCOSUL-országai bírnak, amelyek mára valódi „global tradersnek” tekinthetők.

1. tábla

A MERCOSUL és az EU kereskedelme
(milliárd dollár)

Ország	1991.	1992.	1993.	1994.
	évben			
<i>A MERCOSUL-országok exportja</i>				
Argentína	4,0	3,7	3,7	4,1
Brazília	10,1	10,9	10,2	12,2
Paraguay	0,2	0,2	0,2	0,3
Uruguay	0,4	0,4	0,3	0,4
<i>MERCOSUL együtt</i>	<i>14,7</i>	<i>15,2</i>	<i>14,4</i>	<i>17,0</i>
<i>A MERCOSUL-országok importja</i>				
Argentína	2,3	4,1	4,7	7,0
Brazília	5,1	4,9	6,3	9,5
Paraguay	0,2	0,2	0,2	0,2
Uruguay	0,3	0,3	0,5	0,5
<i>MERCOSUL együtt</i>	<i>7,9</i>	<i>9,5</i>	<i>11,7</i>	<i>17,2</i>

Forrás: A központi bankok forrásai alapján.

2. tábla

A MERCOSUL- és az EU- országok kereskedelmi szaldója
(milliárd dollár)

Ország	1991.	1992.	1993.	1994.
	évben			
Argentína	1,7	-0,3	-1,0	-2,8
Brazília	5,0	6,0	3,9	2,7
Paraguay	0,0	0,0	0,0	0,1
Uruguay	0,1	0,1	-0,2	-0,1
<i>MERCOSUL együtt</i>	<i>6,8</i>	<i>5,7</i>	<i>2,7</i>	<i>-0,2</i>

Forrás: A központi bankok forrásai alapján.

A kereskedelmi szufficit 1985 és 1992 között még 46 milliárd dollár volt. A szufficit csökkenésébe belejátszott az EU elmúlt években tartó recessziója, valamint a latin térség drasztikus vámcsökkentési intézkedéssorozata, ami a kereskedelmi liberalizáció első lépése volt ezen országokban, és jelentősen hozzájárult a régió importjának növekedéséhez.

Ma az EU a MERCOSUL agrártermékeinek legjelentősebb importőre, a Közösség összes húsimportjának 35, a szójabehozatal 34, a takarmánytermékek 49 százaléka származik a MERCOSUL-térségből. (A kereskedelmi struktúra áttekintésénél még visszatérünk rá, de már itt megjegyezzük, hogy az EU MERCOSUL-ból származó import-

jában az ipari termékek 11,4, az alapanyagok 9,9, a gépek és közlekedési eszközök 8,2, a vegyipari termékek 3,8, míg a cipő- és konfekcióipari termékek 3,6 százalékos arányt képviselnek.)¹

Ami a MERCOSUL-országok EU-ba irányuló exportstruktúráját illeti, a legnagyobb súlyt (mintegy 57 százalékot) az agrár- és élelmiszeripari termékek képviselik. Ha ehhez hozzáadjuk a félig feldolgozott (például bányászati, faipari, bőr-, gyapjú-, cellulóz- stb.) termékek részesedését, már a 70 százalékot is meghaladja ez a termékkör.² Magának a szója agráripari komplexumnak a részesedése meghaladja az eladások 30 százalékát.

Ez az arány nem szabad, hogy megtévesszen bennünket, hisz ma már ennél modernebb tendenciákat és volumenükben is szignifikáns modern szektorhoz tartozó exportadatokkal találkozunk. Csak Brazília egyetlen adatát tekintve, például a gépeket, felszereléseket és közlekedésszervezőket gyártó ágazatok EU-irányú exportrészesedése ugyan alig érte el a 10 százalékot, de ez 1,2 milliárd dollárnak felelt meg abszolút értékben.³

Igen figyelemreméltó az a tény, hogy az EU-ba irányuló legfontosabb agrárexportőr régió a MERCOSUL-térség, melynek az Unióba irányuló agrárexportja összértékben meghaladja az Egyesült Államok és Kanada részesedését.

Az új világgazdasági tendenciákat érzékelteti, hogy a latin-amerikai integrációs törekvések határozott és átfogó formájú intézményes megvalósítása az ötvenes évek végén kezdődött a közép-amerikai Közös Piac, illetve az 1961-ben létrejött latin-amerikai Szabadkereskedelmi Társulás keretében, melyeket elsősorban a Római Szerződés agrárprotekciónizmus, s annak – a Latin-Amerikát kifejezetten hátrányos helyzetbe hozó – a társult országokkal kapcsolatos kitételei ösztönöztek. A mindig is diszkriminatív Közöségi agrárpiaci rendtartást figyelembe véve, különös súlyt kap az újonnan aláírt Keret-egyezmény.

Ki kell emelni azt a tényt is, hogy a MERCOSUL négy országa nem egymással versenyez az EU piacán, fő exporttételleik nem fedik le egymást. Például a brazil export fő tételleinek a bányászati termékek, a kávé, a narancslé, a gépek és felszerelések számítanak, ezen termékek a többi ország exportjában viszont nem jelentősek. Argentína és Uruguay exportjában sokkal nagyobb a gyapjú-, a bőr-, valamint a halászati cikkek súlya. Így a négy országnak esélye van arra, hogy ne egymást kiszorítva nyerjenek tartós piacokat az EU-ban.⁴

A fejlett tőkés országok és Latin-Amerika között a tőkekapcsolatok első szakasza után, mely a nyersanyag-lelőhelyek és természeti erőforrások kiaknázásán alapult, a hatvanas években már le is zárult az az új szakasz, mely a protekcionista módon védett és fejlesztett piacok importhelyettesítési és kapcsolódó szervizlehetőségeinek kihasználására épült. A külföldi tőke működésének fő területe ebben a periódusban a hazai piac terjeszkedésére építő ipar volt, ide koncentráltak a külfölditőke-beruházások 95–96 százaléka.

¹ Lásd: *Marcelo de Almeida Medeiros*: Relações externas do MERCOSUL: uma abordagem brasileira. *Revista Brasileira de Política Internacional*. 1995. évi 2. sz. 31–59. old.

² *Jorio Dauster*: MERCOSUL e Uniao Européa. *Politica Externa*. 1996. évi 4. sz.

³ A Brazíliára vonatkozó adatokat lásd: a World Trade Centers Association által kiadott *Business Review*, Brazil in the Global Economy c. különszámai, a *Banco de Boston: Brasil Trends* havi jelentései, a *Sintese da Economia Brasileira*, Confederação Nacional do Comércio c. különszámai, valamint a *Gazeta Mercantil* c. napilap különszámai.

⁴ A MERCOSUL és EU közötti kereskedelemben Brazília rendelkezik a legdiverzifikáltabb exportstruktúrával. A brazil export 50,7 százalékát teszi ki az első hat fő exportfejezet, Argentína esetében 70,7 százalék, Uruguayra vonatkozóan 81,7 százalék és Paraguay esetén már 91,7 százalékos ez az arány.

A MERCOSUL kereskedelme régiók szerint
(milliárd dollár)

Régiók, országátarúlsó k	Argentína				Brazília				Paraguay				Uruguay				MERCOSUL egyített			
	1991.	1992.	1993.	1994.	1991.	1992.	1993.	1994.	1991.	1992.	1993.	1994.	1991.	1992.	1993.	1994.	1991.	1992.	1993.	1994.
EU	4,0	3,7	3,7	4,1	10,1	10,9	10,2	12,2	0,2	0,2	0,2	0,3	0,4	0,4	0,3	0,4	14,7	15,2	14,4	17,0
NAFTA	1,5	1,6	1,6	2,2	7,5	8,5	9,3	10,4	0,1	0,1	0,1	0,0	0,2	0,2	0,2	0,2	9,3	10,4	11,2	12,8
ÁZSIA	0,9	0,8	0,7	1,2	5,4	5,3	5,8	6,2	0,0	0,0	0,0	0,0	0,2	0,2	0,2	0,2	6,5	6,3	6,7	7,6
MERCOSUL	2,0	2,3	3,6	4,8	2,3	4,1	5,4	5,9	0,3	0,3	0,3	0,3	0,6	0,6	0,7	0,9	5,2	7,3	10,0	11,9
ALADJ*	1,2	1,7	1,4	1,9	1,9	2,4	2,8	2,8	0,1	0,1	0,1	0,2	0,1	0,1	0,1	0,0	3,3	4,3	4,4	4,9
Többi régió	2,3	2,1	2,0	1,6	4,5	4,7	5,2	6,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,2	0,2	0,1	0,1	7,0	7,0	7,3	7,8
Összesen	11,9	12,2	13,0	15,8	31,7	35,9	38,7	43,6	0,7	0,7	0,7	0,8	1,7	1,7	1,6	1,8	46,0	50,5	54,0	62,0
EU	2,3	4,1	4,7	7,0	5,1	4,9	6,3	9,5	0,2	0,2	0,2	0,2	0,3	0,3	0,5	0,5	7,9	9,5	11,7	17,2
NAFTA	2,0	3,4	4,2	5,3	5,7	5,7	7,4	8,4	0,2	0,2	0,2	0,3	0,2	0,2	0,3	0,3	8,1	9,5	12,1	14,3
ÁZSIA	0,4	0,7	0,8	1,9	1,8	1,7	2,9	4,5	0,2	0,2	0,2	0,5	0,2	0,2	0,3	0,2	2,6	2,8	4,2	7,1
MERCOSUL	1,8	3,7	4,2	5,1	2,3	2,2	3,3	4,8	0,4	0,5	0,5	0,9	0,9	0,9	1,1	1,2	5,4	7,3	9,1	12,0
ALADJ*	0,7	1,3	1,0	1,2	0,7	1,1	1,1	1,6	0,1	0,1	0,1	0,1	0,0	0,0	0,0	0,2	1,5	2,5	2,2	3,1
Többi régió	1,1	1,7	1,6	1,1	5,6	5,0	4,7	6,7	0,1	0,1	0,1	0,4	0,4	0,4	0,1	0,3	7,2	7,2	6,8	8,5
Összesen	8,3	14,9	16,8	21,6	21,2	20,6	25,7	35,5	1,2	1,3	1,3	2,4	2,0	2,0	2,3	2,7	32,7	38,8	46,1	62,2

* Latin-Amerikai Integrációs Társulás, kivéve a MERCOSUL-országok.

Forrás: A Központi Bankok forrásai alapján.

Az iparon belül a feldolgozóipar dominált, ahol a külfölditőke-beruházások mintegy 62 százalékkal vettek részt. Ebben az időszakban az egyes országok exportját is jórészt a külföldi tőke közvetlen ellenőrzése alatt álló vállalatok teljesítették. A transznacionális vállalatok tőkerészesedése az élelmiszer-, a gumifeldolgozó és elektronikai iparban kizárólagossá vált. Ugyanez a helyzet alakult ki a gépkocsiiparban és vegyiparban is. Ezek az ágazatok ekkor az iparban lekötött összes tőkének mintegy 30 százalékát képviselték. A külföldi tőke elsősorban a műszaki haladás élvonalát reprezentáló ágazatokban (petrol-kémia, elektronika) vagy olyan tevékenységekre koncentrált, amelyekben a központilag irányított ipari rendszerek nagy fölényt biztosítottak (például gépkocsiipar).

Az elterjedt nézetekkel ellentétben a térség nem volt és maradt az Egyesült Államok kizárólagos hegemóniáját reprezentáló gazdasági közeg. A működőtőke eredete már régebben is 25–30 százalékban európai eredetű volt, melyben kiemelkedett Németország, Anglia, Svájc és Franciaország.

A német külfölditőke-befektetések között ma például Brazília foglalja el az első helyet. Braziliában Németország a második legnagyobb tőkebefektető, s a beruházások 89,3 százaléka a feldolgozóiparban koncentrált.⁵ 1993-ban például Braziliában az összes külföldi beruházások egyharmada – 15,8 milliárd – volt EU-eredetű, amelyekben sorrendben Németország, az Egyesült Királyság és Franciaország beruházásai vezetnek.

A tőkeberuházásoknál figyelembe kell vennünk, hogy az adósságkonverziós, majd a legújabb, privatizációs politikák révén eddig stratégiainak tartott, állami, központi irányítású és tulajdonú ágak nyíltak meg a külföldi tőke előtt. A legújabb privatizációkba már jelentősen bekapcsolódott a MERCOSUL-térségben hagyományos kapcsolatnak számító olasz és spanyol reláció is, de nőtt az angol és belga tőke érdeklődése is.

Az EU latin-amerikai beruházásainál külön szempont, hogy a kontinens 50 legfontosabb vállalatából 38 a MERCOSUL-térségben működik és az összes külfölditőke-beruházások 40 százaléka ide irányul. Ma ezt az övezetet tekintik a legjelentősebb „felemelkedő gazdasági térségnek”, ahol az EU-tőke (elsősorban német) még fontos pozíciókat építhet ki az egyéb, „rizikósabb” régiók helyett.

Összességében 1979 és 1991 között a működőtőke-beruházásokban az Egyesült Államok után az EU foglalta el a második helyet, és figyelemre méltó, hogy az adósságváltás rémével fenyegető, legkritikusabb nyolcvanas, kilencvenes években az európai beruházások maradtak a legstabilabbak és kiegyensúlyozottabbak.

Az említett periódusban az EU Argentínába és Braziliába irányuló befektetése csaknem 12 milliárd dollárt tett ki, s ez az ide irányuló összes külföldi beruházások 41, az amerikai beruházások 84 százalékát képviselte. (Ez 14,304 milliárd dollárt tett ki.)⁶

A MERCOSUL területén mára a tőkeberuházásokban egyértelműen az EU vezet, 19,8 milliárd dollárral az itt eszközölt összes külfölditőke-beruházások 36 százalékát mondhatja magáénak. Ez az összeg, az Unió országai kontinensen eszközölt összes beruházásainak 70 százalékát képviseli. Az EU MERCOSUL irányú beruházásai évi 6,1 százalékos dinamikát mutatnak, s a térség előtt álló strukturális modernizációs kényszer, s az annak érdekében fogant heterodox és neoortodox gazdaságpolitikák liberalizálási, modernizációs lépései még lehetővé teszik ezen ütem növelését.

⁵ A brazil–német kapcsolatok történelmi háttéréről lásd: *Celso Lafer*: Brazil Alemanha no novo cenário internacional. *Política Externa*. 1995. évi 3. sz.

⁶ MERCOSUL: *Relatório da Gazeta Mercantil*. 1995. december 15.

Összegezve tehát azt tapasztaljuk, hogy a kereskedelmi kapcsolatok jelentősége mindkét irányban nőtt, a tőkeberuházások megsokszorozódtak mind az újonnan megnyitott szektorokban történő beruházások, mind a már tradicionálisan erős jelenléttel működő európai leány- és fiókvállalatok profit-reinvestíciói révén.

Magyar szemszögből ez annál is fontosabb, mivel ma a világpiacon lényegében már nem az egyes iparágak versenyeznek, hanem a modern „nyugati”, transznacionális technológia és tőke részvételével, illetve az anélkül működő vállalatok között zajlik a verseny. Magyarország az EU piacain akár az élelmiszer, akár a gépipar vagy egyéb szolgáltatási ágazatokban nem az argentin vagy brazil vállalatokkal, hanem az ott működő, a nemzetközi versenyben már megméretett, transznacionális vállalati szektorral találja szemben magát. S azt sem szabad elfelejtenünk, hogy mára a MERCOSUL-térség is fellép tőkeexportórként, így elképzelhető, hogy textilipari távolkeleti versenytársunk az EU piacon esetleg részben brazil tőkével működtetett vegyes vállalat.

A mai erőforrás-áramlásokban egyre nagyobb szerepet játszik a pénzügyi szolgáltatások szektora, ahol kiemelkedik az európai jelenlét. A külföldi bankoktól származó tőke 40 százaléka a MERCOSUL-térségben európai eredetű.

Magyar szemszögből nézve a MERCOSUL talán legjelentősebb „helyzeti előnye”, hogy a legújabb pénz- és tőkeáramlások igen változatos, diverzifikált csatornákon érkehetnek a négy országba, elfoglalva az ipari termelőstruktúra legerősebb ágazatait, s kihasználva azt, hogy világgazdasági viszonylatban is az egyik legjobban kiépített és legliberalizáltabb pénztőkepiaci struktúrával rendelkezik a régió.

Például a portfólió-beruházásoknak igen széles csatornája működik. Ezek legfontosabbjai az ún. külföldi beruházási alapok, az ún. derivatív, vagyis származékos eszközök piaca, a külföldiek közvetlen belföldiértékpapír-vásárlási lehetőségei, a latin-amerikai országok külföldi tőzsdéken történő részvénykiadásai, s ezen országok újbóli megjelenése a külföldi kötvénypiacokon.

A kibocsátott kötvények, kereskedelmi papírok, beruházási bizonylatok, külső részvényajánlatok igen változatos s jelentős hozamot igénylő válfajaival találkozunk. E nyitottság mára már közismert hátulütője az ún. forró pénzek (hot money) beáramlása és hirtelen kivonási kockázata, például a mexikói szindróma.

Ehhez persze hozzájárul a valuták felülértékelt állapota és a kamatkülönbözet, ami szintén csábítja a külföldi tőkét, s hozzájárul ahhoz, hogy a térség országai komoly valutatartalékokkal bírnak. (Brazília nemzetközi valutatartalékai már meghaladják az 55 milliárd dollárt.) Természetesen a régió súlyos adósságproblémája csak kismértékben enyhült az elmúlt évek adósságkezelési innovációinak köszönhetően. A tényleges bruttó külsőadósság-állomány 1995 végén Argentína esetén 84, Braziliában 169, Paraguayban 335, Uruguayban 2,750 milliárd dollár volt.

A térség beindult gazdasági fejlődése, az exportpotenciál növekedése javított az adósságszolgálati mutatókon. A térségbe irányuló erőforrás-áramlás tartósan pozitív tendenciájú a kilencvenes évek eleje óta. 1995-ben az adott országokba irányuló nettó erőforrás-beáramlás adatai a következők voltak: Argentínába 4,900, Braziliába 16,000, Paraguay irányába 850, illetve Uruguayba 170 millió dollár.⁷

⁷ Preliminary Overview of the Economy of Latin America and the Caribbean. United Nations. Economic Commission for Latin America and the Caribbean. 1995.

Az interregionális kapcsolatrendszer kiépülési menete

Az alábbiakban röviden összefoglaljuk az interregionális kapcsolatrendszer kiépülési ütemtervét, mely tükrözi, hogy történelmileg példa nélkül álló kapcsolatrendszer intézményi keretei és működési mechanizmusai jöhetnek létre rövid idő alatt, ha mögöttük komparatív gazdasági előny vagy nemzetközi gazdasági erőviszony-szempontok munkálkodnak.

Az EU és a MERCOSUL mint regionális szervezetek közötti intézményes kapcsolatfelvétel 1991-ben indult meg. Egy hónappal az Asuncioni Egyezmény aláírása után, 1991 áprilisában, a négy ország külügyminiszterei együttes tanácskozást tartottak Luxemburgban, a Brüsszeli Tanács elnöke és más felsőszintű közösségi tisztségviselők részvételével.

Amellett, hogy a tanácskozás résztvevői kinyilvánították a két térség közötti kapcsolatrendszer bővítésének és elmélyítésének szándékát, felmerült olyan kooperációs egyezmény aláírásának szándéka és készsége, melynek célja az EU-integráció kiépülésének, történelmi tapasztalatainak részletes megismertetése és átadása a MERCOSUL-integráció fejlesztése és elmélyítése során. Ennek értelmében a MERCOSUL az EU-integráció intézményrendszerét és működési mechanizmusát tekintette és tekinti modellnek.

A fenti időpont történelmileg a lehető legkedvezőbb volt mindkét térség számára. A MERCOSUL egy hónappal hivatalos életbelépése után ismertté és elfogadottá kívánt válni a nemzetközi politikában. Ez, a nagy kihívás mellett, épp olyan nagy erőpróba, mint amekkora ösztönző erő volt a négy ország közötti együttműködés felgyorsítására.

Az EU viszont ekkor kívánta nemzetközi jelenlétét „diverzifikálni”, és pozícióit erősíteni az ún. felemelkedő gazdasági térségekben, elsősorban Latin-Amerikában.

1992-ben írták alá a fenti célkitűzéseknek megfelelően az első technikai kooperációs egyezményt. Ennek intézményes keretet is teremtettek, vagyis a MERCOSUL Tanácsa és a Brüsszeli Bizottság, és nem a tagállamok kormányai között jött létre a megállapodás. Ekkor jelölték ki a kooperáció prioritást élvező területeit, melynek értelmében a vámok, valamint a technikai normák kérdése és az agrárgazdaság élvez elsőbbséget az együttműködés kiépítése során.

1992 májusában, az EU portugál elnökségi időszaka idején, annak védnökségével került sor Guimaraes városban a legközelebbi magas szintű találkozóra a „tizenkettek” és a „négyek” külügyminiszterei részvételével, ahol megerősítették a kölcsönös kapcsolatok elmélyítési szándékát.

Az intézmények közötti egyezmény gyorsan létrejött és működésbe lépett. A MERCOSUL intézményrendszere ma hat fő szervezeti egységből áll. Magában foglalja a Közös Piaci Tanácsot (CMC), a Közös Piaci Csoportot (GMC), a MERCOSUL Kereskedelmi Bizottságát (CCM), a Közös Parlamenti Bizottságát (CPC), a Társadalmi Gazdasági Konzultatív Fórumot (FCES) és a MERCOSUL Adminisztratív Titkárságát.⁸

A Közös Piaci Tanács mint az integráció fő szerve felelős az integrációs folyamat politikai vezetéséért. A bizottság tagjai a tagországok külügyminiszterei és gazdasági

⁸ Especial: Dois Anos do Tratado de Asuncao. *Boletim de Integracao Lation Americano*. Brazilia, Ministério das Relacoes Extertores. 1993. május.

csúcsmiszterei. A Tanács konszenzussal hozza meg döntéseit, melyek kötelezők a tagállamokra nézve. A legfelsőbb szerv elnökségét hathavonkénti rotációval más-más ország látja el. A MERCOSUL-nak egyelőre nem működik Jogi Bizottsága, így minden vitás ügyet „ad hoc” bizottság bírál el, mely a fennálló brazil protokollnak megfelelően működik.

A technikai kooperáció mindhárom prioritást élvező területen rövid időn belül megindult, tisztségviselők cseréje, szemináriumok szervezése, tanulmányok és országbeszámolók készítése keretében. Létrehozták a „Cselekvési Pénzügyi Alapot” (ez a PHARE mintájára szerveződött), mely közösségbeli eszközökből olyan tanulmányokat és speciális rendezvényeket finanszíroz, melyek kívül esnek a prioritást élvező területeken. Az EU és a MERCOSUL közötti kapcsolatbővítés volt a tárgya az 1993-ban, Koppenhágában tartott miniszteri találkozóknak. A kooperáció 1994-ben lépte át a szorosan vett technikai kereteket és politikai dimenziót nyert, a két térség külügyminisztereinek, illetve az Európai Unió Tanácsa vezetőinek részvételével, Sao Paulóban tartott tanácskozáson. A Sao Paulóban kinyilvánított szándékot megerősítették az EU állam- és kormányfőinek 1994-es korfui tanácskozásán. A tanácskozások eredményeként a Brüsszeli Bizottság 1994 októberében az Európai Unió Tanácsa elé terjesztette a két regionális integráció közötti gazdasági és kereskedelmi együttműködés elmélyítésének stratégiáját.

Ugyanezen időben a négyek az „Ouro Preto-i Jegyzőkönyv” (Protocolo de Ouro Preto) kidolgozásán munkálkodtak, melynek az volt a célja, hogy a MERCOSUL jogi személyiséggé váljon, ami lehetővé tette, hogy a MERCOSUL és harmadik országok, illetve országsoportok között egyezményes kapcsolat jöhessen létre.

A fentiekkel párhuzamosan kidolgozták azt a közös kereskedelmi eszközrendszert, amely 1995. január elsejével lehetővé tette a vámunió életbe léptetését a MERCOSUL-régióban. Ettől kezdve a MERCOSUL a harmadik országokkal való kapcsolatokban már közösen lép fel.

A következő lépés a MERCOSUL-országok külügyminisztereinek a Brüsszeli Bizottságnál tett közös látogatása volt 1994 novemberében, melyet decemberben a Közös Ünnepélyes Deklaráció aláírása követett. Ebben kinyilvánították az interregionális együttműködés gazdasági és politikai együttműködési stratégiáját, és elsődleges célként fogalmazták meg a progresszív és kölcsönös kereskedelmi liberalizációt, figyelembe véve az „érzékeny termékek” körét, melyekre változatlanul a Világkereskedelmi Szervezet (World Trade Organisation – WTO) normáit alkalmazzák.

Ekkor fogalmazódott meg végérvényesen az interregionális együttműködést szabályozó keretegyezmény kimunkálásának szándéka. 1995 májusában, a két térség külügyminisztereinek párizsi tanácskozásán kinyilvánították a mielőbbi tárgyalási szándékot. A cél az volt, hogy az egyezmény még az évben, vagyis az EU spanyol elnökségi időszakában megtörténjék, ami nem titkoltan spanyol érdekeket is szolgált. Az intenzív előkészítési munkálatok eredményeként már szeptemberben konszenzus jött létre az egyezmény tartalmát illetően.

A Keretegyezmény tartalma, kihasználásának lehetőségei

A Keretegyezmény az interregionális együttműködés elmélyítésének kölcsönös szándékát fogalmazza meg gazdasági és politikai síkon egyaránt.

Jelen formájában az Egyezmény nem tartalmazza a kereskedelem liberalizálásának programját, de eszközrendszerteremt a dialógus és a kooperáció kiterjesztéséhez, mely fokozatosan vezet el a szabadkereskedelmi övezet megteremtéséhez.

Az Egyezmény hivatalos elnevezése „Az Európai Unió és a MERCOSUL, illetve azok tagállamai közötti Interregionális Kooperáció Keretegyezménye.”⁹

Az Egyezmény *első fejezete* az együttműködés politikai feltételrendszerét írja le, melynek részleteit a Politikai Deklaráció tartalmazza.

A *második fejezet* a kereskedelem kérdéskörét érinti, annak diverzifikálását és progresszív liberalizálását tűzve ki célul. Felvázolja annak a folyamatos tárgyalássorozatnak a menetét, mely a piacra jutás konkrét feltételeit (tarifális és nem tarifális korlátozások stb.), a harmadik országokkal folytatott kereskedelemre vonatkozó szabályozás kérdéskörét, s azoknak a kölcsönös kereskedelemre gyakorolt hatásait tartalmazza. Foglalkozik a kereskedhető javak származási és eredetszabályozási kérdéseivel, elsősorban a WTO-normákat véve figyelembe. Ezeket a normákat veszik figyelembe a szabad kereskedelem kiépítésénél is, erre alapozva határozzák meg az „érzékeny” és „prioritást élvező” termékek körét mindkét fél részéről. Ezt terjesztenék ki a szolgáltatásokra is.

Az Egyezmény szövegében kifejezést nyer a két térség szándéka a technikai, technológiai, minőségi stb. normák egyeztetésére, ami igen fontos kitétel, hisz az európai piacra jutás egyik fő feltétele az ezen kritériumoknak való megfelelés.

A második fejezet 8. cikkelye a vámok, a statisztikai számbavétel és a szellemi tulajdonjog kérdéskörével foglalkozik, a WTO technológiai transzferre vonatkozó normáinak figyelembevételével.

A *harmadik fejezet* a gazdasági kooperáció kérdéseit részletezi, s igen széles skálájú célrendszert tartalmaz. A Keretegyezmény megfogalmazása szerint a fő cél e téren a nemzetközi versenyképesség, a tudományos technológiai együttműködés fokozása, messzemenően figyelembe véve a környezetvédelem szempontjait.

Előzetesen a gazdasági kooperációból egyetlen tevékenységet és szektort sem zártak ki, viszont a Keretegyezmény kiemelt néhány kulcsterületet, például: az iparágon belüli és vállalatok közötti kooperációt, a beruházási tevékenységet, az energetikai szektort, a személy- és áruszállítás területét, valamint a tudományos, technológiai és telekommunikációs rendszerek közötti kooperációt.

A vállalati szektorok közötti együttműködésre különösen nagy hangsúlyt fektet az Egyezmény. Ezen belül is kulcskérdésnek tekintik a kis- és középvállalati szektorok közötti együttműködést, annak sok formáját említve meg: köztük a közös képzést, kutatást stb.

A beruházások területén kiemelt fontosságot kap a működőtőke áramlásjogi feltételeinek mielőbbi és mindkét térségre optimális megteremtése. Az energetikai szektorban a technológiai és infrastrukturális fejlesztés közös projektumainak kimunkálásán van a hangsúly.

A szállítási szektort illetően már konkrét cselekvési programokat is tartalmaz az Egyezmény szövege. Restrukturációs és modernizációs terv fogalmazódik meg, melynek fő célja, hogy a kereskedelmet akadályozó mindenféle infrastrukturális szűk keresztmetszetet felszámoljanak.

A tudományos és technikai együttműködés több területét is megjelöli a szöveg: a tudósok és kutatók tapasztalatcseréje mellett, a felsőoktatási intézmények együttműködése, a termelő szféra fejlesztő ágainak közös programjai kapnak hangsúlyt.

A tömegkommunikációs és környezetvédelmi szektorokban a legmodernebb technológiák meghonosítását, közös beruházásokat terveznek.

A *negyedik fejezet* a MERCOSUL-nak mint az integrációs szervezet jogi személyének a belső fejlődésével foglalkozik. Ennek alapját a már érintett 1992-es Intézményes Egyezmény képezi, mely az EU integrációs modelljének meghonosítását hivatott segíteni képzés, technikai tanácsadás és egyéb tanulmányok formájában.

Az *ötödik fejezet* a két integrációs tömörülés intézményeinek együttműködését taglalja.

Mivel az intézményes együttműködés az első négy fejezetben felsorolt minden területre kiterjed, így ez a külön fejezet azokra az intézményes keretekre utal, amit az eddigiek nem foglaltak magukban.

A *hatodik fejezet* a nem konkrétan gazdasági ágak közötti együttműködés területeit és jövőjét vázolja fel. Ide sorolódik az oktatás és képzés, a tájékoztatás, a kultúra vagy például a kábítószer terjedése elleni közös akciók.

⁹ Version Final, Acuerdo Marco Interregional de Cooperación entre la Comunidad Europea y sus Estados Miembros y El Mercado Común del Sur y sus Estados Partes. (Az Egyezmény IX fejezetre és 36 cikkelyre tagolódnak. Ezt 5 szándéknyilatkozat és deklaráció egészíti ki.)

Az együttműködés fejlesztésének legfontosabb fóruma a Kooperációs Tanács, mely rendszeresen ülésezik miniszteri szinten. Ez a fórum hivatott az együttműködés menetét figyelemmel kísérni, a felmerülő problémák megoldására javaslatokat kidolgozni, s felelősséggel tartozik (persze konkrét konzekvenciák nélkül) az interregionális kapcsolatépítés előrehaladásáért. Létrehozták az együttműködés Vegyes Bizottságát, és külön Kereskedelmi Albizottság segíti a Tanács munkáját.

Az egyezmény külön leszögezi, hogy a dokumentum nem jelentheti akadályát a két térség országai közötti kétoldalú együttműködésnek és nem akadályozza a már működő bilaterális együttműködési formákat. 1992-ben Brazília és az EU között jött létre bilaterális egyezmény, de létezik külön brazil–francia, brazil–német, vagy argentin–olasz szerződés, melyek végrehajtása változatlan formákban halad előre.

A Keretegyezmény akkor lépett életbe, amikor mind a tizenkilenc ország parlamentje és az Európai Unió Tanácsa is megtárgyalta és aláírta, már csak a végleges ratifikálás van hátra. Ez azonban nem akadályozza, hogy a Római Szerződés, illetve az Ouro Preto-i Jegyzőkönyv értelmében a kereskedelem területén azonnal beinduljon e régiók közötti együttműködés kialakítása.

A Keretegyezménnyel egyidőben írták alá a Közös Politikai Nyilatkozatot. Ez nemcsak a demokrácia kritériumait, az emberi jogok, illetve nemzetközi béke és biztonság elveit fogalmazza meg, hanem azt is szorgalmazza, hogy a két térség működjék együtt a nemzetközi politika egyes intézményeiben és fontos kérdéseiben.

A Politikai Nyilatkozat hangsúlyozza, hogy az együttműködés fő célja a tagállamok társadalmi fejlődésének és a nemzetközi erőviszonyokhoz történő jobb illeszkedésének elősegítése. A politikai dialógus mechanizmusa felöleli az EU és a MERCOSUL tagállamainak rendszeres találkozóját, az 1991-től datálódó külügyminiszteri találkozók rendszeressé tételét, illetve szükséges esetben az adott szakminiszterek találkozóját és egyéb magasszintű képviselők eszmecserejét.

A Keretegyezmény minőségi fordulatra ad lehetőséget a két régió közötti kapcsolatok távlatait illetően. Amennyiben megvalósul, a történelemben eddig példa nélkül álló együttműködési forma veszi kezdetét, nemcsak azért, hogy regionális tömbök közötti együttműködést intézményesít, hanem azért is, hogy a közös kulturális stb. gyökerek ellenére, két eltérő fejlettségű régiót kapcsol össze szervesen a nemzetközi munkamegosztásban, két – egymástól az Óceán által elválasztott – vámuniót foglalva magába. Az Egyezmény külön is hangsúlyozza, hogy az együttműködés során kíván építkezni, hisz nincs felhasználható „etalon”, ezért is nem kívántak részletkebe menő jogi és egyéb normatív szabályozást írásba foglalni. Persze ez az óvatosság azzal a ténnyel is magyarázható, hogy mind az EU, mind a MERCOSUL kapcsolatrendszerében vannak egyéb prioritást élvező régiók, elsősorban ami a kereskedelmi kapcsolatokat illeti.

Az EU közismerten Kelet-Közép-Európát és a mediterrán térséget illetően is nagy kihívások előtt áll, nem is beszélve a volt szovjet utódállamokkal kialakítandó kereskedelmi és egyéb kapcsolatok működési mechanizmusainak kimunkálásáról. Ezek közül is természetesen a „tízec” tagságra való felkészítése a legfontosabb. Egyértelmű, hogy az EU-integráció elmélyítése és kiszélesítése élvez elsőbbséget, azonban az áru-, pénz- és tőkeáramlások reálfolyamatainak, a nemzetközi erőter most formálódó, új hatalmi konstellációinak a szempontjai arra utalnak, hogy nekünk, mind az erőforrás, mind a piacnyeres szempontjából figyelemmel kell kísérnünk ezt a most formálódó új relációt.

A MERCOSUL előtt álló feladatok között nemcsak saját vámuniójának kiépítése, a gazdaságpolitikák és hemiszférikus hatalmi politikai törekvések egyeztetése és kiegyensúlyozása áll, hanem zajlanak a konkrét tárgyalások Chilével, napirenden van a CONOSUL (Argentína és Chile déli része) infrastruktúrájának kiépítése és jogharmonizációs folyamata.

Emellett napirenden van a Dél-Amerikai Szabadkereskedelmi Övezet kialakításának kérdése, s ennek érdekében intenzív tárgyalások zajlanak le az Andok Paktum egészével, illetve Venezuelával és Bolíviával külön-külön is. Megfogalmazódott és a napi politikában figyelembe is veszik a „4+1”, vagyis a MERCOSUL–Egyesült Államok, illetve „4+3”, vagyis a MERCOSUL–NAFTA reláció erősítésének feladatát.

Az 1995 decemberében aláírt dokumentumok realizálásáról és jövőjéről bármiféle átlásfoglalás elszórt lenne. Az azonban tény, hogy valós politikai szándékok ösztönzik a realizálását. Erre utal, hogy 1996. június 10- és 11-én sor került a Vegyes Bizottság összehívására Luxemburgban, illetve Brüsszelben, melyben a 19 tagállam külügyminiszterei, valamint az argentin elnök vettek részt. A tanácskozáson fontos politikai problémákról (a pénzmosás problémája, a kábítószer terjedése elleni küzdelem, a korrupció, a nemzetközi terrorizmus), s az azok megoldását segítő együttműködési lehetőségekről tárgyaltak. Felvetődtek a multilateralizmus és regionalizmus témái.

Napirendre került a kereskedelmi integráció kérdésköre, és létrehozták az EU–MERCOSUL Vállalkozók Klubját. Megvitatták a nemzetközi fórumokon, először is a WTO fórumán való közös fellépés mechanizmusát. Előkészítették az 1997-ben, Brazíliában tartandó közös miniszteri értekezletet. Vizsgálták a Keretegyezmény ratifikálásának kérdését. (Brazíliát kivéve, minden tagország ratifikálta a Keretegyezményt.)

A MERCOSUL Közös Parlamenti Bizottsága és az Európai Unió Tanácsa között aláírják azt a kooperációs együttműködési tervet, amely egyben az első ilyen jellegű vegyes bizottságot alakítja meg. A MERCOSUL Közös Parlamenti Bizottsága javasolta az információcserét és a brazil törvényhozási szakemberek Európai Parlament melletti továbbképzését. A vállalkozói fórum nem foglalkozik a kereskedelem konkrét tarifális és nem tarifális kérdéseivel, elsődleges célja a beruházás ösztönzésének megvitatása. A Klubnak nemzeti szekciói alakultak.

Magyarországi tanulságok

A világgazdaság és a politika 1990-es évektől zajló folyamatai azt bizonyítják, hogy az új kihívásokra adott válaszok rendszer- és régióspecifikus meghatározottságuk ellenére is szülehetnek hasonló eredményt. Mindez arra utal, hogy az exogén, vagyis külső tényezők váltak egyértelműen meghatározóvá a kiigazítási politikák sikereinek minőségében.

Az is nyilvánvaló azonban, hogy a mai napig is tovább élnek és hatnak azon fejlődéstörténeti örökségek, melyek a megkésett modernizáció, az elvetélt eredeti tőkefelhalmozás, a túlsúlyos állami szerepvállalás, a világgazdaság konjunktúrára történő túlzott zárásai, illetve nyitási mechanizmusokkal való reagálás következményei és amelyek elavult intézményrendszert, asszimmetrikus illeszkedési mechanizmusokat örökítenek át. Az EU–MERCOSUL formálódó interregionális együttműködési szándék e szempontból számos tanulsággal bír.

Mára még nem dőltek el a nemzetközi hatalmi, politikai erőtér fő súlypontjai, így minden térség több lábon állásra, külső kapcsolatrendszerének diverzifikálására törekszik. Ezt teszi Európa és a többi centrumrégió, de a visszafordíthatatlan lemorzsolódás elkerülése érdekében a kevésbé fejlett régiók is töreksenek integrálódni, majd integrációs „csápjaikkal” többfelé kapaszkodni.

Az EU a spanyol és portugál kibővülés után, a már korábban is zajló migrációs folyamatok által megerősített gazdasági, kulturális kötődésre építve, stratégiai szövetségest talált az Egyesült Államok hegemon területeként elkönyvelt latin-amerikai térség felemelkedő gazdaságaiban.

A két regionális integráció között látványos gyorsasággal épülő intézményes együttműködés arra utal, hogy történelmi tapasztalat híján is lehet építkezni, ha ahhoz az Európai Uniónak erőpolitikai, gazdasági érdekei fűződnek és nem is terhelik különösebben az Unió költségvetését.

Mai becslések szerint az EU Latin-Amerikába irányuló exportja 2010-ig elérheti a 100 milliárd amerikai dollárt.¹⁰

Ha Magyarország és a MERCOSUL-térség között párhuzamot akarunk vonni, ki kell emelni, hogy ma mindkét földrajzi régió új típusú, fenntartható növekedés melletti modernizációs kihívással és integrációs lehetőséggel, illetve kényszerrel néz szembe.

Nem véletlen, hogy a nemzetközi és hazai szaksajtóban is egyre gyakrabban találkozunk a két kontinens összehasonlításával és azonos jellegű megítélésével. A hazai sajtóban azonban ez a „latinamerikanizálódás” pejoratív kicsengésű fogalmában ölt testet, míg Latin-Amerikában Kelet-Közép-Európát konkurensként emlegetik mind a nemzetközi pénz és tőke bevonásáért folytatott küzdelem, mind a nemzetközi erőközpontok figyelmének felkeltése szempontjából. A kérdés leegyszerűsített kezelése elhibázott, sommás értékelésekhez, sőt helytelen külpolitikai lépésekhez vezethet.

A hazai szakirodalom Latin-Amerikát az „Elveszett évtizedek kontinenseként” kezeli, ahol társadalmi kataklizmával fenyeget, hogy a lakosság jelentős hányada a modern társadalomból kirekesztődik. Az öröklött és újratermelő szűkös jövedelemelosztási viszonyok, az újratermelő strukturális adósságválság csapdája, az importhelyettesítő iparosítás kifulladására és az exportorientált gazdaságpolitikák kudarcai negatív példaként szolgálnak.

Nem kapnak kellő szakmai publicitást azok az új fejlemények, hogy egyrészt Latin-Amerika újra megjelent a nemzetközi pénzpiacokon és ismét pozitívvá vált a kontinens tőkeáramlási mérlege, hogy számos ország sikeres privatizációs és tőkeátvitelpolitikája révén ismét a nemzetközi tőkebefektetés és a multinacionális vállalatok célterületévé válik, hogy a nemzetközi recesszió ellenére Latin-Amerika sikergazdaságai 8–10 százalékos GDP-növekedést érnek el, és jelentős sikereket könyvelhetnek el az infláció elleni küzdelem és a modernizáció területén.

A latin-amerikai kontinensen belül a NAFTA, a MERCOSUL és a többi országtársulás révén testet öltenek nemcsak a kontinensen belüli, hanem az észak-amerikai és csendes-óceáni övezetekkel történő integrálódás lehetőségei is. Ez a kapcsolatrendszer most közvetlenül az EU-val hozott létre olyan intézményesült lehetőséget, amit jó lenne, ha már most tudatosan használnánk ki.

¹⁰ Cf. Guadagni, A.: Vantagens da parceria (MERCOSUL-União Europeia.) *Folha de Sao Paulo*. 1995. január 2. 2. old.

A jövő dönti el, hogy a rendelkezésre álló nemzetközi erőforrások, valamint a világ-gazdaság érdekközpontjainak szempontjai alapján kínálkozik-e a mai feltételek mellett mindkét régió számára felzárkózási esély. Úgy véljük, ma még van esély a centrális integrálódásra, de fennáll a másik irányba, a periferizálódásba sodródás veszélye is. Ennek elkerülése érdekében minden lehetséges kötődési szálát tudatosan kell kihasználnunk.

TÁRGYSZÓ: Nemzetközi statisztika. Nemzetközi gazdasági kapcsolatok.

SUMMARY

The author glances over the development of Southern Common Market, MERCOSUL (Mercado Comum do Sul), and its relationship with European Common Market. The relations of MERCOSUL and European Common Market were given new dimension by signing the documents entitled inter-regional Frame Agreement and the Common Policy Declaration in December 1995. According to these in addition to improve the system of economic and political relations coming from common culture and history, new foundations have been laid for trade relations of EU and MERCOSUL to be extended with inter-regional association treaty by 2005. In this way the largest free trade zone of the world, and at the same time the first inter-regional cooperation in the world economic history will come into being.

The concluding part offers also an analysis referring to Hungarian experiences in this field.

SZEMLE

BESZÁMOLÓ A MAGYAR STATISZTIKAI TÁRSASÁG KONFERENCIÁJÁRÓL*

A Magyar Statisztikai Társaság (MST) 1996. október 17–18-án „Az európai integrációs folyamatok – statisztikai kihívások” címmel konferenciát tartott Győrött.

A nyitó plenáris ülés elnöki tisztét *dr. Kupcsik József* egyetemi tanár, a MST elnöke töltötte be. Az elnöki megnyitót követően *Simon István*, Győr megyei jogú város alpolgármestere üdvözölte a konferencia résztvevőit. Az ülésen négy előadás hangzott el.

Gottfried Péter, a Külügyminisztérium helyettes államtitkára „Az Európai Unióhoz való csatlakozás – a felkészülés feladatai, perspektívák” címmel tartott előadást. Az előadás részben a csatlakozást segítő, illetve nehezítő geopolitikai összefüggéseket, részben a szükséges jogi intézményi keretek kiépítésével kapcsolatos feladatokat tekintette át. Emellett érintette az uniós, illetve a magyar érdekek egyeztetésének mechanizmusát, a kiterjedt bizottsági rendszer működtetésével együtt járó feladatokat.

Az előadó beszámolt az EU-kérdőívre adott válaszok összeállítása során szerzett tapasztalatokról, illetve az EU-tól kapott fontosabb észrevételekről. Hangsúlyozta, hogy a csatlakozásig hátralevő időben viszonylag feszített munka vár a statisztikai szolgálatra, hiszen a tárgyaláson nélkülözhetetlenek lesznek az EU által is konformnak minősített statisztikai információk.

Dr. Katona Tamás, a Központi Statisztikai Hivatal elnöke „Integráció a statisztikában” címmel tartott előadásában az integráció során felmerülő főbb feladatokat és az ezzel összefüggő alapvető kérdéseket ismertette. A mai helyzetet értékelve elmondta, hogy a magyar statisztikai szolgálat tevékenységének körülbelül 70 százaléka – az EU-követelmények szempontjából is – integráltnak tekinthető, továbbá megállapította, hogy a hazai statisztikusok szakmai színvonala megfelel az európai átlagnak.

*Az írásos tézisek alapján összeállította *dr. Harcsa István* és *dr. Polónyi Katalin*.

Kérdésként vetette fel, hogy a jelenlegi feltételek és körülmények milyen mértékben segítik elő vagy nehezítik meg az EU-követelményekkel teljesen konform statisztikai gyakorlatot. Ezzel összefüggésben kiemelt jelentősége van a hatályos statisztikai törvénynek, hiszen jelentős mértékben a törvénybe beépített garanciális szabályok határozzák meg a statisztikai munka kereteit. Elmondható, hogy a jogszabályok felértékeltek ugyan a statisztika szerepét, azonban az is tény, hogy számos szigorú szabály miatt a különböző közigazgatási regiszterek statisztikai célú hasznosítása nagyon nehézkes.

A statisztikai munka működése szempontjából meghatározó, hogy milyen mértékű az adatgyűjtési rendszerben a Központi Statisztikai Hivatal szerepe. Tény, hogy a rendszer sok tekintetben decentralizálódott, és ennek következtében más adatgyűjtő szervezetek (minisztériumok) esetében nincs garancia a szakmai függetlenség biztosítására. Ezért okoz gondot, hogy a rendszerben a szükségesnél kisebb mértékben érvényesül a szakmai koordináció.

Az előadó az általános szempontok felvázolását követően kitért a statisztikai munka legfőbb feladataira, illetve az ezek megoldásában felmerülő problémákra. Ezek közül is kiemelte a felhasználóknak szóló tájékoztatási naptár összeállítását (milyen adatot, mikor közöl a Hivatal), továbbá az Országos Statisztikai Tanács (OST) keretében zajló koordinációs munka hatékonyabbá tételét. Tekintve, hogy a statisztikai szolgálat még nem minden területen követi kellő rugalmassággal a változó gazdasági és társadalmi környezetet, ezért a statisztikai adatgyűjtési és módszertani gyakorlatot újra át kell gondolni. Különösen fontos a reprezentatív felvételi módszerek szélesebb körű alkalmazása, ám célszerű lenne a jelenlegi összeírási technikák további fejlesztése is.

A gazdaságstatisztikában kívánatos, hogy a nemzeti számlák rendszere a korábbiaknál nagyobb szerepet kapjon az ágazati adatgyűjtések integrálásában. A

társadalomstatistikában a szakmai koordinációt jelentős mértékben megnehezíti az a körülmény, hogy néhány ágazat (oktatás, egészségügy) adatgyűjtése alapvetően más szervezetek kezében van.

Végül az előadó úgy vélte, hogy a gazdaság-, és a társadalomstatistika között – időnként – túl merev a határvonal, ezért a hatékonyabb működés érdekében e téren is szükséges a megfelelő koordináció.

Klaus Reeh, az EUROSTAT meghívott szakértője a nemzetközi szervezet nézőpontjából tekintette át a csatlakozással kapcsolatban felmerülő szempontokat. Nagyon fontosnak tartotta a megfelelő közszolgálati kultúra kialakítását, ezen belül is olyan kép megformálását, amely azt sugallja, hogy a statisztikai szervezet a „közjó” érdekében működik, és a szervezet működtetése során – a felmerülő költségek szempontjából is – mindig a leghatékonyabb megoldásokat alkalmazza.

A statisztikusok nemzetközi családjába való bekapcsolódás során tisztában kell lenni a saját szervezetünk és a partnerszervezetek erős, illetve gyenge pontjaival, megfelelő kompromisszumkészséget kell tanúsítani a „második legjobb” megoldás megtalálásában, továbbá megfelelő alkalmazkodó készséggel kell rendelkezni a változó körülményekhez.

Az előadó erős hangsúlyt helyezett a jogi keretek kellő kidolgozására, ezen belül is azokra a garanciákra, amelyek biztosítják a statisztikai szervezet függetlenségét. Ezzel összefüggésben nélkülözhetetlen, hogy a statisztikai szervezet mindenkor költségvetése és az ehhez szükséges források biztosítsák a statisztikai feladatok ellátását. A statisztikai szervezet hatékony működése szempontjából az előadó fontosnak vélte a harmonikus viszony kialakítását a különböző kormányzati szervekkel, az üzleti világgal, valamint a tudományos szervezetekkel és testületekkel, továbbá a társadalmi elfogadottság erősítését.

Botos Gábor, a Győr-Moson-Sopron megyei Közgyűlés elnöke „A megyei önkormányzatok szerepe az osztrák-magyar határ menti kapcsolatok fejlesztésében, különös tekintettel a PHARE-CBC-programra” címmel tartott előadást.

A határmentiség általános kérdéseit ismertető, bevezetőt követő történeti visszatekintésében megállapította, ez volt az az övezet, ahol közvetlenül érintkezett a történelmi országterület Európa fejlettebb részeivel, míg a többi határszakaszok társadalmi-gazdasági téren jóval elmaradottabb területeket határoltak. Győr, Moson, Sopron és Pozsony vármegyék valódi gazdasági nagyrégiót alkottak, s ezt vágta ketté mesterségesen az első világháborút lezáró békerendszer. Az újonnan kialakított határvonalak legkevésbé sem tükrözték a gazdaságföldrajzi vagy kulturális szempontokat. A második világhábo-

rú után alapvetően megváltozott a két terület közötti lehetséges együttműködés lehetősége, az 1990 utáni időszak pedig a határ menti kapcsolatok új formáit, lehetőségeit nyitotta meg.

Az előadó részletesen áttekintette a határ menti együttműködés szervezeti rendszerét, az államközi kapcsolatok alakulását.

A regionális kapcsolatok közül kiemelte az Alpok–Adria Munkaközösségben, a Duna menti Tartományok Munkaközösségében, az Európai Régiók Gyűlésében, elsősorban a Kelet-Nyugati Bizottságban és a Határ menti Regionális Tanácsban folyó tevékenységet.

A munkacsoportok szintjén folyó együttműködés áttekintése után az előadó a PHARE-CBC program szerepét mutatta be a határ menti együttműködésben. E program célja a közép-európai országok Európai Unióhoz való csatlakozásának meggyorsítása az EU-tagországokkal határos területeik infrastrukturális, szociális, gazdasági és környezeti szempontból való fejlesztése.

Előadásának befejező részében Botos Gábor a határ menti kapcsolatok fejlesztésének gondjait: a korábban hiányzó területfejlesztési törvényt, az eltérő információs rendszereket, illetve nálunk hiányzó elemeit, a stratégiai tervezés hiányát vázolta fel.

A makrogazdasági statisztikák, a külkereskedelem, a vámügyek, az iparstatisztikai–gazdasági előrejelzések, valamint a mezőgazdasági statisztika kérdéskörében tartott vitaulést *dr. Pukli Péter*, a KSH elnökhelyettese vezette. *Hüttl Antónia* „Maastrichti statisztika” című előadása az Európai Gazdasági és Monetáris Unió statisztikai követelményeit tárgyalta.

A Monetáris Unió a statisztikával szemben kétféle követelményt támaszt. Egyrészt, – ez az ismertebb tennivaló – a Monetáris Unióban való részvétel bizonyos statisztikai mutatók küszöbértékein alapul. Másrészt ezen mutatók számítási módszereit igen részletesen és sokoldalúan harmonizálni kell, mivel a módszertani eltérések valójában azt jelentenék, hogy az országok a kritériumok teljesülését eltérő mércével mérik.

A maastrichti kritériumok – a tartós árstabilitás érdekében – a fogyasztóiár-indexet, a hosszú távú államkötvények hozamát, az államháztartási hiányt és az államadósság szintjét korlátozzák.

Kevésbé nyilvánvaló, hogy a Monetáris Unió a konvergencia-kritériumokban szereplő mutatók mellett a statisztikák széles körét érinti. A Monetáris Unióban ugyanis a közös monetáris politikát nagyobb és heterogénebb piacra kell alkalmazni, és ez a körülmény felértékeli a monetáris politikát megalapozó információk minőségét és összehasonlíthatóságát. A jobb, megbízhatóbb statisztika ugyanis

ellensúlyozhatja a pénzmennyiség szabályozásának megnövekedett kockázatát. A munkaszervezés hatékonyságának javítása érdekében meghatározták a munkamegosztást a monetáris politikához szükséges statisztikákért felelős intézmények között. Egyfelől az Európai Központi Bankok Rendszerének kompetenciájába tartozik a bankstatisztika, másfelől a nemzeti statisztikai hivatalok és az EUROSTAT felelős a reálfolyamatokat leíró statisztikákért, míg a nemzetközi fizetési mérleg, az államháztartási statisztikák és a pénzügyi számlák a felsorolt intézmények közös felelősségvállalásával készülnek.

A pénzügyi folyamatokat leíró statisztikában sajtós probléma, hogy jelenleg még nem ismert a monetáris unióban részt vevő országok köre, ezért fel kell készülni arra, hogy a statisztikákat az EU-tagországok bármely csoportjára konszolidálni lehessen. A reálfolyamatokat leíró statisztikák közül a monetáris statisztika elsősorban a konjunktúramutatókra épít, ezért a módszertani összehangolás ezek minőségének javítását és egységesítését célozza. Nem szabad azonban megelégedni arról, hogy a konjunktúramutatók megbízhatósága egyfelől nagymértékben függ a mintavételek alapját képező statisztikai regiszter megbízhatóságától, másfelől a rövid távú mutatók végső kontrollját mindig az éves statisztikák és a nemzeti számlák jelentik.

Magyarország részvétele az Európai Monetáris Unióban még középtávon sem reális célkitűzés. Már csak azért sem, mert a magyar gazdaságpolitika egyelőre nem mondhat le az önálló árfolyampolitikáról. Az is közismert, hogy a gazdaságpolitika az ezredforduló tájára is legfeljebb a kétszámjegyű infláció megfékezését tartja reálisnak. Ezért az előadó hangsúlyozta, hogy a Monetáris Unióra való felkészülés során közvetlenül nem a kritériumok elérését kellene szem előtt tartani, hanem elsősorban azt, hogyan lehet előrelépni mindazon intézményi, rendszerbeni követelményekben, amelyek teljesítése bizonyosan feltétele a Monetáris Unióba való belépésnek. Ezen feltételek között kiemelt szerepe van a statisztikának, az erre való felkészülést azért is gyorsítani kellene, mert a statisztikai rendszer átalakítása igen hosszú időt igénylő feladat.

Hamza Lászlóné, a Pénzügyminisztérium főosztályvezető-helyettese „A magyar államháztartási információs rendszer és a konvergencia kritériuma” című előadásában az ún. maastrichti kritériumok mutatói közül azokkal foglalkozott, melyek a Pénzügyminisztérium illetékességi körébe tartoznak. Ezek mindenképp az államháztartási deficit/GDP mutatója (mely a 3 százalékot nem haladhatja meg) és a bruttó államadósság/GDP mutató (melynek 60 százalék alatt kell maradnia).

Az előadó rámutatott, hogy az államháztartás bevételeinek és kiadásainak egyenlegét, ami első pillanatra egyszerű definíciónak tűnik, számtalan módon lehet értelmezni. Az állam a kiadásait végső soron mindig finanszírozza valahogy, elsősorban az adóbevételekből, de ha szükséges, kölcsönökből, állampapír-kibocsátásból, vagy privatizációs bevételekből, tehát ebben az értelemben az egyenleg nulla. A bevételek és kiadások közül tehát külön kell választani a gazdasági folyamatokkal összefüggő tényleges tranzakciókat és a finanszírozással összefüggő tételeket. Az előadó konkrét példákon keresztül bemutatta, hogy miért nem lehet a folyó év bevételének tekinteni például a privatizációból származó állami pénzbevételeket, és ezzel csökkenteni az adott év deficitjét, vagy az orosz adósságtörlesztésből finanszírozott honvédelmi célú kiadások miért növelik a deficitet, és miért nem lehet elköltetni a követelésállomány értékesítéséből az államkasszába befolyó pénzt. Ezen tranzakciók elszámolásához egyértelmű eligazítást csak a nemzeti számlák logikai rendszere nyújt.

A KSH a magyar nemzeti számlákat az 1993-ban elfogadott új SNA szerint dolgozza ki és publikálja. Sajnos, éppen az államháztartás jelenlegi információs rendszere és a pénzügystatisztika hiányosságai miatt még nem tudunk minden számlát előállítani – mondotta az előadó –, és így a „nemzetgazdaság integrált számlái” táblát csak hiányosan lehet kitölteni. Ezért a másik megközelítést alkalmazzuk, a költségvetés parlamenti prezentációjában megjelenő mérleget korrigáljuk a finanszírozási tételekkel, és így jutunk el az „SNA-típusú” egyenleg (deficit) fogalmához. A költségvetési adatok pénzforgalmi szemléletben állnak rendelkezésre, míg a gazdasági folyamatok egyéb kapcsolatait eredményszemléletben regisztráljuk, és az SNA természetesen a költségvetési kapcsolatok regisztrálását is eredményszemléletben követeli meg. Az EU Monetáris Unióval kapcsolatos törekvései felgyorsítják ezt a folyamatot, minden ország megkezdi a pénzforgalmi szemléletű költségvetése mellett a tranzakciók eredményszemléletű számvitelen alapuló regisztrálását is. Ezt figyelembe véve, valamint azt a tény, hogy Európa országai csak 1999-től térnek át az új SNA-rendszer metodikájára, azt kell mondanunk, hogy nem vagyunk elmaradva.

Csiky Endréné, a Pénzügyminisztérium osztályvezetője „Vámrendszerünk korszerűsítése az EU-harmonizációs kötelezettségek tükrében” címmel tartott előadást, melyben elmondta, hogy az Európai Megállapodásban vállalt jogharmonizáción belül kiemelt helyen áll a vámjogi előírások közelítése. Magyarország e kötelezettségvállalással végleg elkötelezte magát a modern piacgazdaság vámrendszerének megteremtése mellett.

A vámrendszer a fenti szempontnak megfelelő korszerűsítése során megszületett a vámtörvény (1995. évi C.tv.) és a vámtarifatörvény (1995. évi CI.tv.) az Európai Unió Kombinált Nomenklatúrájának figyelembevételével elkészült és 1996. január 1-jén bevezették a Magyar Kombinált Nomenklatúrát. Ez utóbbi olyan árubesorolási és nyilvántartási rendszer, amely amellel, hogy a vámpolitika érdekeit szolgálja, fontos segítőeszköz az importot terhelő fizetések (vámteher) pontos kiszabásához, továbbá a statisztika igényeit is kielégíti. A korszerű és az EU-eljáráshoz közelebb lépő vámrendszerünk további építőeleme teremtődött meg azzal, hogy ez év július 1-jével Magyarország csatlakozott az EU-EFTA Közös Tranzit Rendszerhez. A csatlakozás előfeltétele volt többek között az ún. Egységes Vámokmány (egyben statisztikai bizonylat) kidolgozása és egy évvel korábbi bevezetése a hazai gyakorlatban.

A vámtörvény életbelépésével kialakult háromszintű vámjogi szabályozás a korábinál áttekinthetőbb, és jogbiztonságot teremt az alkalmazók számára. A vámjogi harmonizációban a fokozatosság elve érvényesül, figyelemmel a magyar gazdaság átmeneti jellegére és a feketegazdaság kedvezőtlen jelenségeire.

A vámjogi szabályozás integrációs és statisztikai szempontból leglényegesebb elemeiként az előadó az alábbiakat emelte ki:

- az adat-nyilvántartási és adatszolgáltatási kötelezettség törvényi szintű szabályozása,
- a vámterület EU-konform meghatározása, amely a vámszabad terület jogi státusának megadásával a teljes körű kereskedelmi forgalom mértékére teremt lehetőséget,
- a kereskedelmi és nem kereskedelmi forgalom meghatározása és a kereskedelmi forgalomra az egységes vámárú-nyilatkozat használatának előírása,
- a vámmérték-szabályozás, a vámmérték-bevallás intézményének bevezetése, amely a pontos külkereskedelmi statisztikai adatbázis kialakítását is lehetővé teszi,
- a származási szabályok egyértelmű rögzítése.

A származás igazolásának előírása a statisztikai nyilvántartás ellenőrzését segítheti.

Kelecsényiné Gáspár Katalin, a KSH főosztályvezető-helyettese „Követelmények a külkereskedelmi statisztikával szemben a vámunió keretei között” c. előadását a vámjogi harmonizáció statisztikai jelentőségének ismertetésével kezdte, majd a jelenlegi magyar helyzetről szólt. Az új jogszabályi keretek immár „szentesítették” az 1991-től alkalmazott gyakorlatunkat, vagyis a külkereskedelmi statisztika Magyarországon is külön adatgyűjtés nélkül, a vámnnyilvántartás adatainak felhasználásával készül. Vámrendszerünk statisztikáit érintő legfontosabb elemeinek az Európai Unió rendszeréhez közelítése, valamint az alkalmazott fogalmaink tartalmi hasonlósága alapján külkereskedelmi sta-

tisztikai rendszerünk alijában megfelel az Európai Unió által támasztott követelményeknek.

Az Európai Unió külkereskedelmi statisztikai rendszere a belső vámhatárok megszüntetése, az egységes belső piac 1993. január 1-jei megvalósítása óta a következő két fő részből áll:

- a vámstatisztikán alapuló hagyományos külkereskedelmi statisztikai rendszer az Unión kívüli forgalom regisztrálására,
- az INTRASTAT a tagországok közötti termékforgalom statisztikai rendszere, amely vállalati adatgyűjtésen alapul.

Mint az eddigiekből is kitéjük, az Európai Unió külkereskedelmi statisztikai rendszeréhez való alkalmazkodás feladatán belül az INTRASTAT-rendszer bevezetése, működtetése jelenthet számunkra komoly próbatételt. E rendszerben az Európai Unió jelenlegi gyakorlata szerint az adatgyűjtők körét a hozzáadott érték adórendszer (VAT) adóalapnyainak nyilvántartása alapján határozzák meg, s az adónyilvántartást felhasználják a forgalom értékének ellenőrzésére is (mindez az adóbevallások adatainak jelentős bővítését igényli).

Kotulics Tamás, a KSH főosztályvezetője, „Csatlakozás az európai ipari vonathoz” című előadásának első részében ismertette a harmonizáció hatékony végrehajtásának feltételeit. A továbbiakban a beszámolási rendszer átalakítását mutatta be, kiemelve a rövid távú jelzőszámokat, az éves szerkezeti felvételt és a termékstatisztikát.

Ismertette az adat-előkészítési és -előállítási folyamat korszerűsítésével és a publikációs rendszer harmonizációjával kapcsolatos feladatokat (többnyelvű kiadványok, tartalmi kérdések, megjelenési idő, publikáció formája: papíralapú, elektronikus).

Részletezte a rövid távú jelzőszámok, az éves szerkezeti felvétel, valamint a termékstatisztika beszámolási rendszerét.

A beszámolási rendszert (mindhárom fent említett statisztikára) a vonatkozási kör, a felhasználási cél, a megfigyelési egység, a mutatók, a gyakoriság, a részletezettség, a lefedettség követelmények tekintetében mutatta be.

Az előadó a következtetésekben áttekintette a várható változásokat, továbbá a hivatalon belüli együttműködés erősítésének szükségességét.

Dr. Papanek Gábor, a GKI Gazdaságkutató Rt. ügyvezető igazgatója „Az EU-metodika szerinti vállalati véleménykutatás alkalmazása a magyar előrejelzésekben” címmel tartott előadást, amelyben kifejtette, hogy a GKI Rt. jelenlegi vállalati véleménykutatásai széleskörűen hasznosítják a korábbi Gazdaságkutató Intézetben a vállalati stratégiákkal

(tervekkel, tervteljesítéssel) kapcsolatosan félévente készített felmérések hagyományait is. A munka az 1990-es években kiegészült a konjunktúrakutatásnak a fejlett országokban szokásos tennivalóival. Az ipari és kereskedelmi menedzserek várakozásait – az EU ajánlásait mindenben figyelembe véve – havonta, az építőipariakéit negyedévente mérik fel, s havonta a fogyasztók vásárlási szándékairól lakossági közvélemény-kutatás is készül. A felmérések eredményei alapján összeállítják az ún. gazdasági „bizalmi” indexeket. Mivel a tapasztalatok szerint az említett indexek változásai gyakran előrejelzik a konjunktúra változásait, ezért a vizsgálatok eredményei széles körben beépülnek a GKI Rt. havi, negyedéves, illetve középtávú prognózisába.

„A magyar agrárinformációs rendszer az EU-követelmények tükrében” című témakörben *Németh Ferenc*, a KSH Mezőgazdasági és Környezeti Statisztikai főosztályának vezetője és *Dr. Nyújtó Ferenc*, a Földművelésügyi Minisztérium (FM) Közgazdasági és Tervezési főosztályának helyettes vezetője tartottak előadást.

Németh Ferenc az agrárinformációs rendszer legfőbb tartópilléréről: az agrárstatisztikai információs rendszerről szolt. Az Európa Tanács az 1994. decemberi, esseni csúcstalálkozóján deklarálta, hogy a társult közép- és kelet-európai országok csatlakozási folyamatában a mezőgazdaság szerepe kulcsfontosságú.

Magyarország éppen a mezőgazdaság területén rendelkezik komparatív előnyökkel, így mezőgazdaságunknak a többi társult országénál is nagyobb szerepe lehet az EU-integrációban. Emiatt az EU-konform agrárstatisztika mielőbbi kialakítása különösen jelentős feladat.

Az EU-kérdőívekre adott válaszok kielégítették Brüsszel igényeit, mely válaszok nem kis mértékben a mezőgazdasági statisztika eredményein alapultak.

Az előadó vázolta az EU agrárstatisztikai információs rendszerének az agrárstatisztikával szemben támasztott követelményeit.

A magyar agrárstatisztika sok tekintetben megfelel az EU információs igényeinek, de több területen (például az alkalmazott fogalmak és mutatókörök, a gazdaságok osztályozása, valamint az ökonómiai elemzést szolgáló információs alrendszer tekintetében) elengedhetetlen a harmonizációs feladatok elvégzése.

Az EU-konform agrárstatisztika megvalósításának kulcskérdése a gazdaságszerkezet teljes körű összeírása 1998. I. félévében, melynek alapján kialakítható az EU-követelményeknek megfelelő agrárstatisztikai rendszer.

Dr. Nyújtó Ferenc részletesen szolt az agrárszektor információs tevékenységének fejlesztését

szolgáló projektekről, továbbá az országos és az ágazati szintű információs rendszerekről.

Az országos szintű információs nagyrendszerek közül az előadó a termőföld- és ingatlan-nyilvántartás, a digitális térképezés, a földügyi eljárások informatikai rendszerének javítását elősegítő Nemzeti Kataszteri Célprogramot, az európai igényeknek megfelelő erdészeti gazdálkodás, az erdőnyilvántartás, a fakitermelés, az erdőfelújítás és -telepítés rendszerével kapcsolatos információs rendszert, valamint a biológiai alapokkal és a génrezervátumokkal kapcsolatos információs rendszer kialakítását emelte ki.

Az előadó végezetül szolt az agrárinformációs rendszer továbbfejlesztéséhez szükséges feltételrendszer megteremtéséről, különös tekintettel a pénzügyi feltételrendszerre.

A munkaügyi statisztika, a nemzetközi vándorlás és a régiók Európája kérdéskörében tartott vitautulást *Kovács Tibor*, a KSH Budapesti és Pest Megyei Igazgatóságának főigazgatója vezette.

A vitautulésen elsőként „Az Európai Unióhoz való csatlakozás a munkaügy-statisztikában – változtatási igények a 90-es években” címmel *Lindnerné dr. Eperjesi Erzsébet* tartott előadást.

Az 1990-ben lejátszódó politikai, intézményi, gazdasági, valamint szociális változások tették szükségessé a statisztikai rendszer átalakítását. A piacorientált gazdaság működéséhez szükséges újszerű információigény, és az európai statisztikai rendszerbe történő integrálódás kettős kihívást jelentett a munkaügyi statisztikában.

A munkaerő-felmérés a nemzetközi ajánlásoknak megfelelő fogalmi rendszer szerint veszi számba a foglalkoztatottakat és a munkanélkülieket. A lakossági kikérdezésen alapuló felvétel újszerű lehetőséget teremt a munkaerőpiac szereplőinek, demográfiai jellemzőinek, személyes motivációinak megismerésére. Jelenleg is folyik az EU-munkaerő-felvétel harmonizációs munkája, amelyben aktívan részt vesznek a magyar statisztikusok, akik viszonylag könnyebben tudnak alkalmazkodni a kívánalmakhoz, mint azok az országok, ahol nagyobb hagyománya van ezeknek a felvételeknek. Hátrány, hogy kevesebb a tapasztalatuk a felvétel lebonyolításában, a rövid idősorok miatt az alaptendenciák, a szezonális és a véletlen hatások elkülönítése nehézségekbe ütközik. Jelentős változások történtek az évközi felvételek gyakoriságában, nevezetesen 1997-re eljutunk mind a vállalkozási, mind a költségvetési szférában a bruttó átlagkeresetek egész nemzetgazdaságot átfogó havi rendszerességű publikálásáig.

A másik új felvétel a munkaerőköltség-felvétel, amely négyévenkénti gyakorisággal keres választ arra a kérdésre, hogy mennyibe kerül a humán erő-

forrás a munkáltatók számára. A felvételt az EUROSTAT-ajánlások figyelembevételével, először 1992-ben hajtották végre, majd 1996-ban.

„Nemzetközi vándorlás – információs igények és jogi szabályozás” címmel *dr. Juhász Judit*, a KSH tanácsosa és *Tóth Judit*, az MTA Politikatudományi Intézetének tudományos főmunkatársa tartottak előadást.

Dr. Juhász Judit bevezetőjében kifejtette, hogy a migráció jelensége a nyolcvanas évek utolsó harmadától felmerülő kétségtelen kihívás Magyarország, a magyar politika, a kormányzat, a magyar társadalom és közvélemény, de a társadalomkutatás számára is. Egy korábbi hosszú, több évtizedes izolált helyzettel szemben mára a migráció a magyar társadalom lényeges folyamatává, jól látható jelenségévé vált.

A migráció jelenségkörének tanulmányozása felhívja a figyelmet a közép-kelet-európai térség más országaival való azonosságokra és különbözőségekre. A magyar helyzet sajátossága részben a történelmi feltételekkel – az Osztrák-Magyar Monarchia szétesésével és a határokon túl élő magyar etnikumú, magyar anyanyelvű népesség migrációban való erőteljes részvételével – függ össze, de ide tartoznak az ország földrajzi helyzetéből adódó sajátosságok is. Nem hagyható figyelmen kívül a gazdaság és a társadalom jelenlegi átmeneti állapota, amely sajátos eseményeket ad a – különösen a kelet-európai térségből érkező – migránsok számára. A migrációs helyzetet lényegesen befolyásolják a délszláv háborús események hatásai is.

A rendelkezésre álló statisztikai adatok alapján a migráció stabilizálódni látszik, méghozzá a kezdeti megugrás után egy alacsonyabb szinten. Ha az európai migrációs politikák vagy a gazdasági, munkaerő-piaci helyzet lényegesen megváltoznának, akkor erőteljes mozgások is kezdődhetnek.

Magyarország migrációs helyzete speciális abban is, hogy sokak számára mintegy a migráció előiskoláját jelenti, ami a földrajzi helyzeten túl társadalmilag-gazdaságilag is a nyugat és kelet közötti helyzetre, utal. Ide sokan kísérletezni, a migrációt „tanulni” jönnek. Ez azt jelenti, hogy amennyiben a harmadik országba való továbbjutás lehetőségei javulnak – amire kicsi az esély, – Magyarország tranzitszerepe megnőhet. A jelenlegi körülmények viszont Magyarországon rekedést eredményezhetnek.

Következetesként *dr. Juhász Judit* megállapította, hogy a nemzetközi vándorlásról rendelkezésre álló adatok és kutatási eredmények áttekintése alapján egyértelmű, hogy e területen az ismeretek hiányosak. Elengedhetetlen a statisztika fejlesztése és további, differenciált kutatásokra lenne szükség az egyes migrációs típusokon belül. Fontos lenne a migrációval

kapcsolatos politikai döntések részletesebb elemzése, a migráció és más társadalmi-gazdasági folyamatok, a kelet-európai gazdasági helyzet elemei, a munkaerőpiacok alakulása, valamint a kriminalitás közötti összefüggések mélyebb vizsgálata.

Tóth Judit a nemzetközi migráció, az európai integráció és a statisztikai rendszer alapvető ellentmondásait ismertette. A kormányzat eddig nem alakította ki a nemzetközi népmozgásra vonatkozó politikáját, prioritásait, elveit és az ahhoz rendelt eszközeit, továbbá nem elemezte a mozgásszabadság és a nemzetközi integráció követelményei alapján e két folyamat hosszú és középtávú társadalmi, gazdasági hatásait, sajátosságait.

A statisztikai adatgyűjtés alapvetően a hivatalos statisztikai szolgáltatáson keresztül történik, csekély a lehetőség (pénz/technika) az egyéb adatgyűjtéshez.

Nehéz ma hosszabb távra kialakítani olyan rendszert, amely képes teljesíteni az ENSZ, az OECD, az EU és az ET adatigényeit, mikor magunknak sincs migrációs prioritási rendszerünk, nincs stratégiai tervezés e tárgyban.

Erős még a módszertani bizonytalanság is, kialakulatlan, hogy milyen célra melyik módszert válasszuk: a törvényen alapuló adatkezelést és nyilvántartást, a statisztikai célú adatgyűjtést, a népszámlálást, a mintavételezéses megkérdezést, illetve a kötelező vagy önkéntes adatszolgáltatást.

Az előadó részleteiben is egybevetette a nemzetközi és a hazai migrációs rendszereket, az ENSZ-ajánlásokat, az OECD adatgyűjtési rendszerét, az EUROSTAT követelményeit (csak a menekültekre) és az idegenrendészeti és honosítási adatok kezelését.

Befejezésül *Tóth Judit* felhívta a figyelmet, hogy a nemzetközi együttműködés feltételeit ma inkább készen kapjuk, nem alakítjuk (mert a migrációs prioritások hiányoznak), nem hasznosulnak a nemzetközi statisztikai-kormányközi együttműködésben rejlő előnyök, nincsenek összehangolva a hazai adatkezelési és statisztikai fogalmak, a politikai, közigazgatási döntéshozatali, döntéselőkészítési rendben nem világos a helye, szerepe a statisztika által kínált valósághű és tárgyilagos képnek, egyes ágazatokban, amelyek kapcsolódnak a nemzetközi népmozgáshoz az adatkezelés nem nyugszik törvényes alapon vagy nem szolgáltat adatot a statisztikai rendszerhez.

Faluvégi Albert, a KSH főtanácsosa „Területi osztályozási rendszer, támogatási célok EU-konform kialakítása” című előadásában kifejtette, hogy a hazai területi statisztikai osztályozási rendszert abból a szempontból vizsgáltuk, mennyire alkalmas az EU rendszeréhez, a NUTS-hoz (Nomenclature des Unités Territoriales Statistiques) való kapcsolásra. Az illeszkedés megteremtése Magyarország számára az

Európai Unióhoz való csatlakozás egyik, a területfejlesztést szolgáló strukturális alapok igénybevételét tekintve viszont alapfeltétele.

A területfejlesztésről és a területrendezésről szóló 1996. évi XXI. törvény a támogatásra javasolt térségek fogalmainál és lehatárolásánál az EU regionális támogatási prioritásait, azok kritériumrendszerét, valamint a NUTS-rendszer elveit követi, figyelembe véve a hazai sajátosságokat. Ezek közül az a legfontosabb, hogy a törvény nem határoz meg NUTS 2 szinteket, a több megyéből álló fejlesztési régiók kialakítását a megyék saját döntésére bizza (kivéve a fővárost és agglomerációját, valamint a Balaton kiemelt üdülőkörzetet). Tervezési-statisztikai régiók kialakítására viszont hamarosan sor kerül. NUTS 3 szinten a területfejlesztés közép-szintű, koordinációs intézményének, a megyei területfejlesztési tanácsoknak a tevékenységét szintén a törvény határozza meg. A megyei területfejlesztési tanács illetékességi területe kiterjed a megye egészére, beleértve a megyei jogú város területét.

A területfejlesztés és a területrendezés új feladatai megkívánják a több szereplős megyei információs rendszer mielőbbi kialakítását, a KSH-nak pedig feladatává teszik, hogy alakítsa ki a megyei GDP számításának módszertanát, és készítse el az első kísérleti számításokat. Az első kísérleti megyei számítások 1996 áprilisában elkészültek, ezt követően a bruttó hazai termék megyei számításai beépülnek a KSH éves feladatai közé. A megyei gazdasági fejlettség mérésére a pénzeszközök decentralizálásához volt és van szükség.

Rechnitzer János professzor az MTA Regionális Kutatások Központja Nyugat-Magyarországi Tudományos Intézetének igazgatója „Az északnyugat-dunántúli integráció alternatívái” címmel tartott előadást.

OECD-KONFERENCIA A GAZDASÁGI CIKLUSOK FORDULÓPONTJAINAK JELZŐSZÁMAIRÓL

Az OECD 1996. október 17. és 18. között Párizsban konferenciát rendezett az OECD és a szervezet egyes tagországai által használt ún. leading indikátorokról (megelőző jelzőszámokról), illetve ezek előállítási módszereiről.¹ A konferencián a tagországokon kívül az EUROSTAT és a Világbank is képviseltette magát.

Az OECD több mint egy évtizede rendszeresen kiszámítja és publikálja a tagországok üzleti ciklusai

A területfejlesztési koncepció és stratégia szükségességének, továbbá a kapcsolódási pontoknak ismertetése után bevezetőjében az előadó kifejtette Északnyugat-Dunántúl, Észak-Dunántúl lehatárolásának dilemmáit.

A régió helyét, szerepét az előadó először az EU-átlagokkal, fejlettségi mutatókkal való összehasonlításban mutatta be.

A régió hazai összehasonlítására a regionális versenyképesség, a gazdasági teljesítőképesség, az innovációs potenciál, a közlekedés és a kommunikáció, valamint a helyi gazdaság támogatottsági mutatóit alkalmazva az előadó megállapította, hogy a régió és a megyék között jelentős regionális különbségek figyelhetők meg.

A területfejlesztési stratégia alapelemei közül erős pontok gyanánt a magas iparosodottságot, jelentős teljesítőképességet, az export magas arányát, a gazdasági klaszterek csíráinak megjelenését, a mérsékelt munkanélküliséget, a számottevő vállalkozás-aktivitást, a külföldi tőke meghatározó jelenlétét, a fejlett városhálózatot, az erős polgári beállítottságot, az élénkülő helyi társadalmat és kistérségi szerveződések, valamint a határ menti és a nemzetközi együttműködést emelte ki.

A gyenge pontok közé a régió megosztottságát, a jelentős fejlődésbeli különbségeket, továbbá a nemzetközi mércével fejletlen infrastruktúrát, szűk keresztmetszetű határátkelőket, a regionális szervezetek, intézmények, az elemi szintű koordináció és a K+F intézmények hiányát, a nagyvárosok regionális funkciókért folytatott versenyét, valamint a környezeti veszélyzónákat és göctérségeket sorolta.

A konferencia *dr. Szilágyi György* egyetemi tanár, az MST alelnökének vitázó összefoglalójával ért véget.

it jelző mutatószámok rendszerét. E rendszer, amely az amerikai *Burns* és *Mitchell* által lefektetett alapokra épül,² az indikátorok három csoportjából áll. A legfontosabbak a megelőző (leading) indikátorok, amelyek általában 4–12 hónappal előre jelzik az üzleti ciklusok fordulópontjait. Az ún. egyidejű (coincident) indikátorok önmagát a ciklust mutatják, ezek közül kiemelt szerepet játszik a referencia-indikátor, amelynek a legpontosabban kell követnie

¹ Lásd: *dr. Hoós János*: A gazdasági jelzőszámok hasznosításának lehetőségei. *Statisztikai Szemle*. 1994. évi 3. sz. 225–236. old.

² *Burns, A.F. – Mitchell, W. C.*: Measuring Business Cycles. *NBER Studies in Business Cycles. Bulletin*. 1946. évi 2. sz.

a ciklus alakulását. Végül a lemaradó (lagging) indikátorok a ciklus alakulását időben késve mutatják. E mutatók eredményesen felhasználhatók mind a gazdaságpolitikát, mind a vállalati üzletpolitikát formáló döntéshozók számára. Ennek köszönhető, hogy a második világháború után az Egyesült Államokban és a legtöbb fejlett országban rendszeresen kiszámítják őket, valamint, ettől függetlenül, az OECD is végez havonta számításokat és közli az egyes tagországokra vonatkozó mutatókat.

A konferencia fő célja az volt, hogy értékelje a több mint egy évtizedes tapasztalatokat, valamint fejlesztési lehetőségeket, módszereket tárjon fel, és ezáltal tökéletesítse e mutatószámrendszert. Mindezt különösen időszerűvé tette a jelenlegi jelentősen változó nemzetközi gazdasági helyzet, valamint az OECD taglétszámának bővülése.

Az OECD meghívása alapján, újonnan felvett tagországként Magyarország is részt vett a konferencián. A magyar résztvevők *Friss Péter* (Központi Statisztikai Hivatal), valamint *Hoós János* (Budapesti Közgazdaság-tudományi Egyetem és Pénzügyminisztérium) és *Muszély György* (Pénzügyminisztérium) voltak. Utóbbiak írásos anyagot is készítettek, amelyben a magyar eredményeket ismertették.

A konferencia négy szekcióban végezte munkáját. Az első az OECD indikátor-rendszerét tekintette át, a második módszertani kérdésekkel foglalkozott, a harmadik a leading indikátorok nemzeti tapasztalatairól adott számot (ennek keretében került sor a korábban beküldött magyar anyag ismertetésére), végül a negyedik szekcióban egyéb speciális tapasztalatokról és eredményekről számoltak be. Az első három szekcióban meghívott előadók szerepeltek.

A konferencia főbb tapasztalatai és tanulságai a következők. A leading indikátorok számos országban meglehetősen pontosan jelzik előre az üzleti ciklusok fordulópontjait. Például a gazdaságilag legfejlettebb hét országban (G 7) 1966 és 1994 között kiszámított mutatók átlagosan 4 hónappal jelezték előre a ciklus fordulópontjait. Különösen az Egyesült Államok gazdaságára adható ezzel a módszerrel megbízható előrejelzés, ugyanakkor az előrejelzések pontossága az európai országok esetében kisebb volt, így például Németországra vonatkozóan az egyesítés utáni időszakban romlott a pontosság. Az is figyelemre méltó, hogy ezen országok ciklikus mozgásai, ingadozásai meglehetősen szinkronban történnek, a gazdaságok szoros és kölcsönös összefüggésének, a gazdasági tevékenységek összefonódásának a következtében.

A jelzőszám-rendszerek felhasználása a gazdasági előrejelzésre jelentős teret nyert a bonyolultabb és komplexebb matematikai modellek terhére.

Miként a Világbank képviselője fogalmazott: mintegy stratégiai visszavonulás történt e modellekről az egyszerűbb, olcsóbb, gyorsabban és könnyebben kezelhető, valamint rövidebb idő alatt viszonylag megbízható eredményt adó és kevésbé költséges jelzőszámok alkalmazásának az irányába. Ugyanakkor nem szabad megfeledkezni arról, hogy míg a megelőző indikátorok rövid távú előrejelzésre, addig a matematikai, elsősorban ökonometriai modellek főleg közép- és hosszú távú előrejelzésre alkalmasak. A módszerek kiválasztásánál a fő szempont – miként ezt az amerikai küldöttek többször is hangsúlyozták – az, hogy kik a felhasználók, a megrendelők, akik esetenként fizetnek is a kapott információért. Ezek elsősorban a kormányok és a multinacionális vállalatok, akik a jelzőszámok fő hasznosítói is.

A jelzőszámok rendszeres kiszámítása és publikálása, valamint azok folyamatos, módszertani továbbfejlesztése egyenrangú feladat. Az amerikai jelzőszámrendszert éppen azért privatizálták, mert a költségvetési megszorítások nem tették volna lehetővé a szükséges erőforrások megfelelő koncentrációját a folyamatos módszertani továbbfejlesztésre.

A módszertani kérdéseket taglaló előadások egy része arra irányult, hogy milyen újabb idősorokat vonjanak be a jelzőszámok rendszerébe. Erőteljes igény fogalmazódott meg arra, hogy az ipari termelés volumen-indexének referencia-indexként alkalmazását a GDP havi idősorával váltsák fel (ez csak azokban az országokban valósítható meg, ahol a GDP-t havonta kiszámítják), vagy legalábbis az ipari termelés mellett a szolgáltató szektorokat is állítsák előtérbe. Többen felhívták a figyelmet arra, hogy a vállalati vezetők kérdőíves kikérdezésén alapuló konjunktúratészték (business survey-k) meglepően jól alkalmazhatók előrejelzésekre. A legtöbb ország ebben az irányban korszerűsítette a leading indikátor rendszerét, csökkentve a pénzügyi jellegű idősorokat, mivel ezek, a tapasztalatok szerint, az 1990-es években kevésbé jelzik előre a fordulópontokat.

J. Popkin olyan mutatók bevezetését javasolta, amelyek valamilyen módon a gazdaságban lévő egyensúlytalanságot mérik. Ilyen mérőszám lehet például a kielégítetlen rendelések állományának, valamint a teljes kapacitás + a befejezett javak készletének hányadosa.

A módszertani tanulmányok közül majdnem mindegyik elemezte az összetett indikátorok előállításának ma már hagyományosnak nevezhető technikájával kapcsolatos tapasztalatait. Ilyen számítási módszereket használnak például az OECD-ben vagy a New-York-i Gazdasági Ciklusok Kutatóintézetében. Ennek az eljárásnak a jellemzője – szemben az ökonometriai modellekkel –, hogy teljesen gyakorla-

tias, mentes minden elméleti feltételezéstől, ugyanakkor mégis felhasznál bonyolult számítási eljárásokat. Az egyedi idősoroknak a feldolgozás során ugyanis egy sor lépésen kell keresztülmenniük, míg kialakulnak az összetett megelőző, egyidejű valamint lemaradó mutatók.

A legfontosabb műveletek a szezonális kiigazítás, a trend eltávolítása, a simítás és a standardizálás. Az ily módon „kezelt” egyedi mutatók súlyozott átlagai lesznek a számítások végső outputját jelentő összetett megelőző, egyidejű valamint lemaradó jelzőszámok, amelyekbe esetlegesen még visszaállítható a referencia-index trendje is. Többen hangsúlyozták: fennáll a veszélye annak, hogy a „kezelések” során lényeges információk vesznek el vagy torzulnak.

Különösen óvatosan kell a *trend* fogalmát meghatározni, mert az jelentősen befolyásolhatja a ciklus fordulópontjainak kijelölését. Ráadásul a megfigyelési időszak végén a trendre adott becslés megbízhatósága csökken, ugyanakkor itt a legnagyobb a pontosság jelentősége, mivel az adatokra döntések épülnek.

A hagyományos technikák mellett azonban – gyakran azzal párhuzamosan – egyéb modellezési módszereket is alkalmaznak. Így, többek között, előadás hangzott el a fordulópontoknak az alakfelismerésből ismert szekvenciális valószínűségi módszerrel való megkereséséről, az összetett indikátorok faktoranalízist, illetve ökonometriai modellt felhasználó becsléséről is. Előfordul a fordított irányú kapcsolat is, amikor ökonometriai modellben a magyarázó változók között megelőző jelzőszámokat szerepeltetnek. Gyakoribb azonban az az eset, amikor a szakértők a kétféle módon kapott eredmény – tehát a megelőző jelzőszámok valamint az

ökonometriai előrejelzés – egyszerű összevetése alapján prognosztizálják a várható ciklikus mozgásokat.

Tapasztalható volt, hogy a fejlett országokban a szükséges adatok beszerzésére, a jelzőszámok kiszámítására és azok publikálására rendkívül korszerű információs technikákat alkalmaznak, hasznosítják a legújabb számítástechnikai és informatikai vívmányokat (például Internet).

Az egyes országok tapasztalataival foglalkozó szekcióban kedvezően fogadták azt a beszámolót, amelyet *R. Nilsson* (OECD), *I. Kudrycka* és a magyar szerzők készítettek, s amelyben beszámoltak a gazdasági átmenet országaira jellemző sajátosságokról. Elismerést váltott ki, hogy a volt KGST-országok közül elsőként Magyarországon vezették be a jelzőszámrendszert és Lengyelországban is előrehaladott kísérletek folynak a gyakorlati bevezetés érdekében. Ezzel kapcsolatban megjegyezzük, hogy az OECD azt tervezi, hogy, amint a költségvetési lehetőségeik ezt lehetővé teszik, maga is megkezdje a magyar mutatók kiszámítását és közlését a többi tagország mutatóival együtt. A cseh delegáció bejelentette, hogy statisztikai hivatalukban megkezdik a mutatók kiszámításának fejlesztési munkálatait.

Tanulságos és figyelemre méltó volt a konferencia szervezése és lebonyolítása is. Az írásos dokumentumokat, előadásokat előre nem küldték ki, de azok az Internet-hálózaton valamint az OECD saját hálózatán keresztül a meghívó mellékleteként megadott kódszámok alapján világszerte hozzáférhetőek voltak; hasonló módon teszik közzé a lezajlott konferencia anyagát is.

Dr. Hoós János–Muszély György

SZEMÉLYI HÍREK

Felmentés. A Központi Statisztikai Hivatal elnöke *dr. Csernák Józsefnét* 1996. december 23-ai hatállyal – nyugdíjba vonulására tekintettel – felmentette a Népeségtudományi Kutató Intézet igazgatói tiszteiből.

Kitüntetés. A Központi Statisztikai Hivatal elnöke *KSH Szolgáltatért* aranygyűrűt adományozott a Hivatal következő dolgozóinak: *Agócs Istvánnak* (Népszámlálási főosztály), *Arató Józsefnek* (Mezőgazdasági és Környezeti Statisztikai főosztály), *Balogh Károlynak* (KSH Budapesti és Pest Megyei Igazgatóság), *Brányi Rudolfnének* (Nemzetgazdaság-statisztikai főosztály), *Csizmazia Károlynének* (Élet-színvonal- és Emberi Erőforrás-statisztikai főosztály), *Eiler Erzsébetnek* (Adatgyűjtés- és Módszertani Koordinációs főosztály), *Fazekas Gyulának* (Informatikai főosztály), *Fekete Istvánnének* (KSH Csongrád Megyei Igazgatóság), *Gorincsek Gyulánének* (Népesedés- és Egészségügyi Statisztikai főosztály), *Holka Gyulának* (Tájékoztatási főosztály), *Husza Lászlónak* (KSH Bács-Kiskun Megyei Igazgatóság),

Kovács Sándornak (Műszaki és Ellátási főosztály), *Lavich Jánosnak* (Iparstatisztikai főosztály), *Pék Katalinnak* (KSH Vas Megyei Igazgatóság).

Címadományozás. A Központi Statisztikai Hivatal elnöke *Friss Péternek*, a KSH Tájékoztatási főosztálya főosztályvezető-helyettesének 1996. december 1-jei hatállyal *statisztikai főtanácsadói* címet adományozott.

Elnöki dicséret. A Központi Statisztikai Hivatal elnöke *dr. Csahók Istvánt*, a KSH Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat főigazgatóját és *Kollányi Margitot*, a Tájékoztatási főosztály főtanácsosát a millicentenárium alkalmából megjelentetett – a magyar társadalom és gazdaság százéves fejlődését bemutató – kiadvány létrehozásában vezető szerepet játszó színvonalas munkájuk elismeréséül, valamint *Kiss Andrásnének*, a Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Igazgatóság főelőadóját a statisztikai szolgálatban végzett három évtizedes példamutató tevékenységéért, nyugdíjba vonulása alkalmából *elnöki dicséretben* részesítette.

SZERVEZETI HÍREK – KÖZLEMÉNYEK

A PHARE többoldalú statisztikai együttműködési program koordinálására létrehozott Liaison Group 1996. december 1. és 2. között tartotta harmadik ülését Vilniusban. A Macedon Köztársasággal és Bosznia-Hercegovinával kibővült, immár 13 országot magában foglaló csoport résztvevői megvitatták a PHARE-or-szágok és az Európai Unió statisztikai együttműködésének során következő feladatait körvonalazó alapanyagot.

Az értekezleten a Központi Statisztikai Hivatal részéről *dr. Katona Tamás* elnök vett részt, aki a Litván Statisztikai Hivatalban tett látogatása során tájékoztatást kapott a litván hivatal tevékenységéről és fejlesztési elképzeléseiről. A magyar küldöttség tagja volt *Pál Sándorné*, a KSH osztályvezetője.

Területfejlesztés – területi statisztika címmel 1996. december 10-én konferenciát rendezett a Magyar Statisztikai Társaság Területi Statisztikai Szakosztálya. A konferencia első munkaiülésén *Kovács Tibor*, az MST Területi Statisztikai Szakosztályának elnöke mondott elnöki megnyitót.

Ezt követően a következő három előadás hangzott el:

dr. Katona Tamás, a Központi Statisztikai Hivatal elnöke: A területi statisztika fejlesztésének feladatai;

dr. Kövári Lajos, a KSH Budapesti és Pest Megyei Igazgatóságának főigazgató-helyettese: A központi régió szerepe a gazdasági kibontakozásban;

dr. Szabó Péter, a Környezetvédelmi és Területfejlesztési Minisztérium helyettes államtitkára: A területfejlesztés és a területi statisztika együttműködésének főbb kérdései.

A második munkaülés – melynek elnöke *dr. Balogh Miklós*, az MST Területi Statisztikai Szakosztályának alelnöke, a KSH elnökhelyettese volt – előadásai a következők voltak:

dr. Kapros Tiborné, a KSH Borsod-Abaúj-Zemplén Megyei Igazgatóságának igazgatóhelyettese: Az észak-magyar-országi tájegység néhány gazdasági-társadalmi jellemzője;

Klonkai László, a KSH Csongrád Megyei Igazgatóságának igazgatója: A területfejlesztési alap felosztásának kezdeti tapasztalatai Csongrád megyében;

Horváth Csabáné, a KSH Baranya Megyei Igazgatóságának igazgatóhelyettese: A dél-dunántúli régió gazdaság-szerkezete a kilencvenes években;

Sándor István, a KSH Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Igazgatóságának igazgatóhelyettese: Életkörülmények a Dél-Alföldön;

Kiss Zoltán, a KSH Zala Megyei Igazgatóságának főtanácsosa: A külföldi érdekeltég az észak-dunántúli régióban.

A konferencia *dr. Balogh Miklósnak*, az ülés elnökének zárszavával ért véget.

Értekezletek az öregedésről. Az ENSZ Európai Gazdasági Bizottságának népesedési kérdésekkel foglalkozó részlege 1996. november 6. és 9. között két értekezletet tartott Genfben az öregedés témakörében. Az első ülés résztvevői az idős személyek társadalmi védelmével, szegénységével foglalkoztak, majd az Öregedési Projekt megvitatására került sor. Az értekezleteken a Központi Statisztikai Hivatal *dr. Klínger András* ny. elnökhelyettes képviselte, aki ezt követően részt vett az Egyesült Államokban az Egészségügyi Statisztika Nemzeti Központja (National Center for Health Statistics – NCHS) által szervezett, öregedési adatokkal foglalkozó III. Nemzetközi Szimpozionon. Ennek során Disability in Hungary and the USA (Rokkantság Magyarországon és az Egyesült Államokban) címmel előadást tartott.

A Studia Oeconomica új kötete. A Janus Pannonius Tudományegyetem Közgazdaság-tudományi Karának sorozatában megjelent legújabb kötet Tanulmányok Nyitrai Ferencné professzor asszony tiszteletére címmel jelent meg. A kiadvány *Nyitrai Ferencné dr.* születésnapja alkalmából készült, és azokat a dolgozatokat tartalmazza, amelyeket az egyetem Közgazdaság-tudományi Kara Statisztikai és Demográfiai Tanszékének munkatársai, volt tanítványai, illetve későbbi munkatársai írtak tiszteletük és nagyrabecsülésük jeléül.

(Tanulmányok Nyitrai Ferencné professzor asszony tiszteletére. Studia Oeconomica. Janus Pannonius Tudományegyetem Közgazdaság-tudományi Kar. Pécs. 1996. 81 old.)

Drechsler László műveinek válogatott bibliográfiája a KSH Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat

azon sorozatában jelent meg, mely a magyar statisztika kiemelkedő személyiségeinek állít emléket. A bibliográfia kapcsolódik a *Sir Jack Hibbert* és *dr. Szilágyi György* szerkesztésében 1995-ben közreadott emlékkötethez, melyet a Központi Statisztikai Hivatal a Nemzetközi Jövedelem- és Vagyonkutató Társasággal (International Association for Research in Income and Wealth – IARIW) közösen jelentetett meg, a KSH Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat gondozásában. A kötet három fő részben mutatja be *Drechsler László* szakmai munkásságát: tematikus csoportosításban (ezen belül betűrendben), időrendben, valamint a művek címének betűrendjében.

(Drechsler László (1929–1990) műveinek válogatott bibliográfiája. KSH Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat. Budapest. 1996. 74 old.)

Megjelent a Demográfia 1996. évi 4. száma. A Tanulmányok rovatban a következő dolgozatok szerepelnek: *Holzer, Jerzy Z.*: A társadalmi-gazdasági átalakulás öt éve Lengyelországban – észlelhetjük-e már ennek hatását a demográfiai folyamatokra? *Józwiak, Janina*: Jelenlegi demográfiai trendek, jövőbeli demográfiai kutatási témák; *Faragó Tamás*: Rokonsági viszonyok a magyarországi falvakban a 18. században; *Tárkányi Ákos*: Európai családpolitikák: a svéd családpolitika története. A Közlemények rovat közli *Kovacsics József*: A határokon átnyúló régió szerepe a pusztuló falvakban; *Valkovics Emil*: Kísérlet az indirekt modellezés egy viszonylag egyszerű módszere alkalmazási lehetőségeinek kiterjesztésére a demográfiában; *Nádasné Uhrin Györgyi*: A gyermekgondozási díj bevezetésének hatása a születések alakulására Békés megyében című tanulmányát.

A Figyelő rovatot követően a demográfiai cikkek és folyóiratok szemléje zárja a folyóirat e számát.

Iratgyűjtemény-jegyzék. A közelmúltban megjelent a Központi Statisztikai Hivatal Levéltárának iratgyűjtemény-jegyzéke, mely az intézményben tárolt történeti értékű iratanyagot rendszerezve mutatja be.

A kiadvány a közép-, illetve darabszinten rendezett iratgyűjteményt a következő felosztásban tartalmazza:

„A” iratgyűjtemény: A Hivatal 1949 előtti iratai;
 „B” iratgyűjtemény: A Hivatal 1949 utáni iratai;
 „C” iratgyűjtemény: A KSH és annak elnöke alá tartozó/tartozott vállalatok, intézmények iratai;
 „D” iratgyűjtemény: A KSH területi szerveinek iratai;
 „E” iratgyűjtemény: Mikrofilmtár;
 „F” iratgyűjtemény: Vásárolt iratok, hagyatékok, ajándékok.

(A Központi Statisztikai Hivatal Levéltára iratgyűjteményeinek jegyzéke 1701–1992. Budapest. 1996. 18 old.)

STATISZTIKAI IRODALMI FIGYELŐ

KÜLFÖLDI STATISZTIKAI IRODALOM

GAZDASÁGSTATISZTIKA

BAI, H. – SENTANCE, A.:

KÍNA KÖNNYŰ ANTIINFLÁCIÓS SIKERE

(China' Soft Landing: Too good to be true?) – *Economic Outlook (Monthly Bulletin of the Centre for Economic Forecasting at London Business School)*. 1996. 2. sz. 18–21. p.

A nyolcvanas években Kína gyors gazdasági fejlődése az árak jelentős emelkedésével párosult. A magas inflációt 1988, illetve 1989 folyamán a gazdasági növekedés megtorpanása követte, s ez akkor súlyos politikai nyugtalanságot is keltett. 1994-ben viszont, úgy tűnik, jóval kedvezőbb módszerekkel sikerült megfékezni az újabb inflációs hullámot, amely már a 30 százalékos csúcsmagassághoz közelített. 1995 decemberére az inflációt 10 százalék alá szorították úgy, hogy egyidejűleg fenntartották a gazdaság kétszámjegyű növekedési ütemét is.

E kettős siker tartósságával szemben azonban kétségeket támaszt, hogy az árakat nagyrészt adminisztratív eszközökkel fogták vissza, az állami vállalatok növekvő veszteségeinek finanszírozása pedig egyre nagyobb terhet ró az állami költségvetésre. A gazdasági prognózisokkal foglalkozó szerzők véleménye szerint Kína makrogazdasági helyzete korántsem tekinthető stabilnak. A kereslet változatlanul erős növekedése ugyanis ismét inflációt válthat ki, a hatóságok további agresszív lépései pedig már a közeli években a termelés meredek visszaesését idézhetik elő.

Kína gyors gazdasági fejlődése a „kelet-ázsiai csoda” legújabb hullámát jelenti, s lényeges szerepet játszik abban, hogy Ázsia – Japánt is beleértve – jelenleg már a világexport több mint egynegyedét szolgáltatja. (Ez mintegy kétszerese az Amerikai

Egyesült Államok részesedésének.) A Nemzetközi Valutaalap vásárlóerő-paritásokkal kapcsolatos számításai is arra mutatnak, hogy Ázsia már a bruttó hazai termék tekintetében is megelőzi mind az Egyesült Államokat, mind Európát. A világexport 3,6 százalékát képviselő Kína maga is egyike lett a világ tíz legnagyobb exporthatalmának.

A legutóbbi tizenöt év során Kína gazdasági fejlődése legendás méreteket öltött: 1980 óta az évi átlagos növekedés a bruttó hazai termék esetében 9,7 százalékot képviselt, a – dollárban kifejezett – exporté pedig meghaladta az évi 13 százalékot. A legutóbb közzétett adatok szerint Kína ipari termelése 1995-ben 14 százalékkal emelkedett.

A csendes-óceáni térség más, kiemelkedő gazdasági eredményeket elérő országaihoz hasonlóan Kína is elsősorban az alacsony bérszínvonalból származó előnyét használta ki a gyors fejlesztésre. Emellett azonban nélkülözhetetlen feltétel volt a nemzetközi tőke beáramlása, illetve a fejlett nyugati országok műszaki eljárásainak és vezetési módszereinek széles körű átvétele is. Főleg Afrika számos országának példája bizonyítja ugyanis, hogy az alacsony bérszínvonal önmagában nem elegendő biztosítéka a kiemelkedő fejlődésnek.

A kelet-ázsiai iparosítási sikerek közös gazdaságpolitikai „receptjének” – amelyet Kína is eredményesen alkalmaz – öt főbb tényezője a következőkben foglalható össze.

A hangsúlyt az export-orientált fejlesztésre helyezik: a világpiacon is versenyképes olyan tevékenységekre koncentrálnak, ahol gazdaságos gyártási arányokat tudnak elérni. Másodsorban, a megtakarításokat és a beruházásokat ösztönző gazdaságpolitikával biztosítják, hogy a termelők versenyképes kamatlábak mellett

Megjegyzés. A *Statistikai Irodalmi Figyelő* rovatot a Központi Statisztikai Hivatal Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat állítja össze. A rovat minden hónapban *Külföldi Statisztikai Irodalom* fejezetet (külföldi statisztikai és demográfiai könyvek és cikkek ismeretetését), páratlan hónapban *Bibliográfiát* (a könyveket az MSZ 3423/2-84, az időszak kiadványokat az MSZ 3424/2-82 szabvány szerinti feldolgozásban), páros hónapokban *Külföldi folyóiratszemlét* tartalmaz.

juthassanak a fejlesztéshez szükséges tőkéhez. Harmadszor, a pénzügyi stabilitás megőrzése érdekében ésszerű korlátok között tartják az inflációt és megakadályozzák a magas költségvetési hiányok kialakulását. Negyedszer, a kormányzati politika hangsúlyozottan támogatja az oktatást, fokozatosan haladva az alacsonyabb szintektől a közép- és felsőfokú képzés fejlesztése irányába, szoros összhangban a gazdasági fejlődés igényeivel.

A sikeres ázsiai országok gazdaságpolitikájának ötödik, s talán legfontosabb jellemzője, hogy a pragmatikus megoldások feltétlen elsőbbséget élveznek az elméleti (ideológiai) megfontolásokkal szemben. Bár – főleg a kezdeti fejlesztési fázisokban – a kormányzati beavatkozásoknak is lényeges volt a szerepe, menetközben fontos gazdaságirányítási változtatásokra voltak képesek. Legjobb példa erre Dél-Korea, amely eltörölte az import-korlátozásokat, liberalizálta pénzügyi rendszerét, s a kormányzati támogatásokat az olyan alapágazatokból, mint a hajógyártás és az acélpár, a legfejlettebb technikai szintet képviselő tevékenységek, illetve a kutatás-fejlesztés javára csoportosította át.

Kínában 1978-ban kezdődött el a piacgazdálkodásnak fokozatosan (bár időszakonkénti megtorpanásokkal) teret engedő reformfolyamat. Átfogó hatását jól érzékelteti, hogy jelenleg már az ipari termelés fele, az összes bruttó hazai termelésnek pedig kétharmada a nem állami szektorból származik. A kilencvenes évek kezdete óta ismét erősödtek a reformtörekvések. A „szocialista piacgazdaság” létrehozása érdekében 1994 óta új programot valósítanak meg, amelynek főbb céljai közé a pénzügyi rendszer fejlesztése, az adóstruktúra átalakítása, a makroökonómiai irányítás fejlettebb infrastruktúrájának – részben magánberuházásokra támaszkodó – megteremtése és az állami vállalatok működési reformja tartozik.

A nyolcvanas évek folyamán kialakult inflációt a kínai hatóságok elsősorban a túlfűtött belföldi kereslet korlátozása, a beruházások adminisztratív visszafogása és a hitelhez jutás akadályozása útján igyekeztek fékezni, s ez végső soron a gazdasági teljesítmények nagyarányú romlásához vezetett.

A kilencvenes évek elején e korlátozások enyhítése és más liberalizálási lépések nyomán 1992 és 1994 között újabb inflációs hullám jelentkezett, elsősorban a beruházások évi 20 százalékos meghaladó növekedése következtében. Az erős belföldi kereslet hatására az import is az exportot meghaladó mértékben emelkedett, és egyértelmű növekedés jellemezte a hiteligények alakulását is.

Megkülönböztetett figyelmet érdemel, hogy a kínai gazdaságvezetésnek az 1994-ben már 30 százalékos közelítő inflációs rátát 1995-re 10 száza-

lék alattira sikerült mérsékelnie, ezáltal a gazdaság jelentős visszaesése nélkül. A szerzők véleménye szerint azonban ennek az eseménysorozatnak két különböző magyarázata is lehet.

Ha valósként fogadják el a közzétett eredményt, úgy abból arra következtethetnek, hogy a reformfolyamat folytatása lényegesen javította a gazdaság rugalmasságát, s ez nyújtott lehetőséget a teljesítménynövekedés és az áralakulás korábbiánál sokkal kedvezőbb kombinációjára. A tényeknek jobban megfelelőnek tartják azt a magyarázatot, hogy az inflációt inkább elfojtották, mint legyőzték. Erre olyan vizsgálati eredmények mutatnak, amelyek szerint széles körben kényszerítették ki maximált árak használatát, illetőleg az állami gabonakészletek soron kívüli piacra dobása, az alapvető élelmiszerek nagyarányú importja, valamint a fogyasztói támogatások növelése révén akadályozták meg az árak további jelentős emelkedését.

A szerzők véleménye szerint, ha Kínának nem sikerült tartós hatású gazdaságpolitikával – azaz nem csupán adminisztratív beavatkozásokkal – mérsékelnie a kereslet erős növekedését, úgy az inflációs jelenségek is újra felléphetnek, s valószínűleg 1997–1998-ra a termelés lényeges lassulása is bekövetkezhet. Kína kiemelkedő gazdasági súlya miatt ez – legalábbis átmenetileg – a világgazdaság egészét is kedvezőtlenül érintené.

(Ism.: *Tűű Lászlóné*)

BALK, B.M.:

AXIOMATIKUS ÁRINDEXELMÉLET

(Axiomatic Price Index Theory: A Survey.) – *ISI Review*. 1995. 1. sz. 69–93. p.

A gazdaságstatisztika fontos mutatói az ár- és volumenindexek, amelyek sok egyedi változást képesek néhány számban sűríteni. Már a XIX. század elején számítottak és használtak árindexeket. Idővel egyre több indexformulát konstruáltak, amelyeket általában megalkotóik nevével szerepeltettek. Ezzel egyben bizonyos versengés alakult ki a különböző megoldások között: melyik jobb, mint a másik. Irving Fisher híres, 1922-ben megjelent könyvében (*The making of index numbers*) 134 különböző indexet írt le, kategorizálva azokat „jóságuk” szerint. Az értékelés alapja különböző próbák teljesülése volt. A legtöbb próbát már a múlt században megfogalmazták.

A próbák tekintetében ellentmondások mutatkoztak. Bizonyos próbák teljesülése másokét kizárta. Az indexek „jósága” végül is Fisher megítélése szerint attól függött, hogy mennyi és milyen fontos-

nak tartott próbának feleltek meg. A Fisher szerint kívánatos próbák azonban nem voltak konzisztensek.

A tanulmány a múltba tekintve, az elmúlt két évtized eredményeit foglalja össze az ún. „axiomatikus ár- (és volumen-) indexelmélet” tekintetében. (Az axiómák többé-kevésbé magától értetődőek, míg a próbákkal kapcsolatban lehet vitatkozni.)

Az indexelmélet három fontos jellemzője:

- az árak és a mennyiségek elkülönült változók;
- az árak és a mennyiségek változásának nincs meghatározó, közös valószínűségi eloszlása;
- az ár- és volumenindexek diszkrét időszakokra vonatkoznak.

A tanulmány a különböző sajátosságok, kívánalmak teljesülését elméletileg, matematikai eszközökkel tárgyalja, nem a számszerű megvalósulást vizsgálja. Az indexek sajátosságai ugyanis, hogy legtöbb esetben a különböző indexek nagyon hasonlóan viselkednek, az egyik a másik megközelítésének tekinthető. A szélsőséges példákból adódó ellentmondásokat – elméletileg bármennyire is helyesek – a gyakorlati élet nem igazolja szükségképpen.

A tanulmány csak az időbeni változásokat jelző árindexeket vizsgálja. A térbeli (országok közötti) összehasonlítások hasonlóságai mellett nagyon sok sajátos megközelítést igénylő strukturális eltérést, korlátot tartalmaznak.

Egy árindex, mint az közismert, N számú termék különböző (bázis- és beszámolási) időszakban mért árainak összefoglaló P jelzőszáma, ami az egyes termékekhez tartozó mennyiségektől is függ. E P jelzőszámnak bizonyos magától értetődőnek tűnő tulajdonságokkal (axiómák) kell rendelkeznie. Ezek a következők:

A1. monotonitás: ha az árak emelkednek, akkor az árindex is 1-nél nagyobb;

A2. lineáris homogenitás: ha a beszámolási időszak árait egy azonos λ számmal megszorozzuk, akkor az árindex λ -szoros lesz az eredeti árindexnek;

A3. azonosság: ha az árak változatlanok, akkor $P=1$;

A4. az árak azonos mértékű változása mindkét időszakban nem jelent árváltozást ($P=1$);

A5. összemérhetőség: az árindex független a termékek mértékegységétől;

A6. arányosság: ha a bázisidőszak árait egy azonos λ számmal megszorozzuk az árindex: $P=\lambda$.

Ezeket az axiómákat a gyakorlati alkalmazás szempontjából lehetséges árindexek nagyjából kielégítik. Ezeken túlmenően vannak még további követelmények (próbák), amelyeket az árindexeknek ki kellene elégíteniük. Ezek:

T1. Körpróba, vagy tranzitivitás: $P_{21} P_{10} = P_{20}$, azaz két egymás után következő időszak árindexének szorzata legyen azonos az első és harmadik időszak közvetlen összehasonlításán alapuló árindexével;

T2. Időpróba: $P_{01} = 1/P_{10}$: a bázis- és a beszámolási időszakot felcserélve kapjuk meg az eredeti árindex reciprokát.

A volumenindexek esetében ugyanazon axiómák és próbák teljesülése kívánatos. Továbbá:

T3. Az ár- és volumenindexek szorzata egyezzen meg az értékindexszel (ebből következik az, hogy az általában könnyen kiszámítható értékindexeket az árindexszel elosztva a volumenindexet kapjuk);

T4. A tényezőfelcserélési-próba azt kívánja meg, hogy az ár- és volumenindexek azonos formulájúak legyenek, azaz az eredmény ne változzék, ha az árak és mennyiségek vektorait felcseréljük.

Az axiómák tárgyalása során nyilvánvalóvá vált, hogy nagyon sok olyan függvény (árindexformula) van, amely azok legtöbbjét kielégíti. A próbák esetében az a helyzet, hogy a formulák egyidejűleg nem felelnek meg a próbáknak.

A tanulmány a továbbiakban egzakt matematikai módszerek segítségével négy jól ismert index jellegzetességeit, tulajdonságait vizsgálja, áttekintve azt, hogy milyen előnyös tulajdonságaik vannak, illetve mely próbáknak nem felelnek meg.

Az indexformulák a következők:

– Fisher-féle árindex (Laspeyres- és Paasche- árindexek geometriai átlaga);

– Cobb–Douglas-árindex (az egyedi árindexek súlyozott geometriai átlaga),

– Stüvel árindex, (a Laspeyres-féle ár- és volumenindexek kombinációja);

– Marshall–Edgeworth árindex (a súlyozás a bázis- és beszámolási időszakhoz tartozó mennyiségek összegével történik).

A fejtegetések felsorolják mindazokat az axiómákat és/vagy próbákat, amelyeket csak a felsorolt árindexek valamelyike elégít ki:

T5. Ez a próba azt kívánja meg hogy az árindex mind a folyó értékeknek (p_0x_0, p_1x_1), mind a keresztszorzatoknak (p_1x_0, p_0x_1) a függvénye legyen, ami csak a Fisher-formula esetében teljesül úgy, hogy kielégül még az *A2.* axióma és a *T4.* próba is.

A következőkben az árindexek aggregált jellegét vizsgálja a tanulmány. Egy fogyasztói árindex például különböző termékek és szolgáltatások alcsoportjainak, csoportjainak az átlaga. Tehát az árindexeknek konzisztensnek kell lenniük ebből a szempontból is.

T6. Az aggregálás konzisztenciája: egy árindex legyen előállítható annak részindexeiből; a különböző aggregáltságú szintek árindexei azonos formulával legyenek kiszámíthatók; a részindexekből (mint egyedi árindexekből) az aggregált indexeket is ugyanazzal a formulával kell kiszámítani.

Ehhez kapcsolódik a 7. próba.

77. Ha a részindexek mindegyike azonos, akkor az aggregált indexeknek is ugyanakkorának kell lennie.

Ezt a látszólag magától értetődő próbát például a Fisher-formula nem elégíti ki!

Végül a tanulmány áttekinti az eddig tárgyaltakat, hangsúlyozva, hogy az indexek tulajdonságainak elméleti vizsgálata sok esetben csak matematikailag érdekes, és a gazdaságstatisztika számára nem az.

Azt fontos eldönteni, hogy milyen axiómákat, próbákat tekintünk fontosnak. A lehetséges indexformulák azonban még így is hagynak választási lehetőséget. A Cobb–Douglas-árindex tesz eleget szinte minden kívánságnak, azonban az „degenerált” árindex. Csak az árak függvénye a deflátor árindexnek sem lenne jó. A Fisher-féle árindex, ami „valószínűleg minden indexformula királya” sem felel meg néhány fontos gyakorlati kívánalomnak.

A legtöbb fontos gyakorlati probléma esetén (például fogyasztás, GDP) az értékfolyamatokat – alcsoport szinten – az ár- és volumenváltozások függvényében kell elemezni, s a részeknek konzisztensnek kell lenniük az egészszel. Erre a célra pedig leginkább az egyszerű Laspeyres- és Paasche-formulák felelnek meg. A cikk tanulsága azonban az is, hogy van néhány formula (például a Törnqvist (1936) és a Vatia II.), amelyekkel célszerű lenne további vizsgálódásokat végezni. Ugyanez vonatkozik a részek és az egész konzisztenciájára (T6. próba).

(Ism.: *Marton Ádám*)

CHARNOVITZ, S.:

A NEMZETKÖZI FOGLALKOZTATÁSI RENDSZER ERŐSÍTÉSE

(Strengthening the International Employment Regime.)
– *Intereconomics*. 1995. szeptember–október. 221–233. p.

Jóllehet a foglalkoztatáspolitikai nemzetközi összehangolásának gondolata már az évszázad elején megfogalmazódott, az utóbbi évtizedekben kevés valósult meg ebből az elképzelésből. A szerző cikkében ezért azt fejti ki, hogy miért van szükség ilyen összehangolásra, illetve, hogyan lehetne ezt a gyakorlatban kivitelezni.

A munkanélküliség napjainkban világméretű probléma. Az Európai Unió (EU) országainak munkanélküliségi szintje 11,5 százalék, s az OECD-országoké – ennél nem sokkal rosszabb. A világon mintegy 120 millió ember munkanélküli és 700 millió alulfoglalkoztatott. A munkanélküliség deprimálja az egyént, rombolja a családi és közösségi kapcsolatokat és jelentős anyagi erőfeszítést igényel az államtól.

A probléma közös, a munkanélküliség elleni küzdelem mégis nemzeti keretek között folyik, s még a legintegráltabb régióra, az EU-ra is többé-kevésbé igaz ez a megállapítás. Mivel a világgazdaság egyre inkább a globalizálódás felé halad, az egyes országok gazdasági döntése mind jobban befolyásolja más országok munkaerőpiacát. Ez a befolyás egyelőre csak ezért nem nagyobb, mert az országok mesterségesen korlátozzák a munkaerő szabad áramlását. Az integrációs folyamat elmélyülése miatt szükség lenne a foglalkoztatáspolitikai nemzetközi összehangolására is, aminek az igénye egyébként már lassan 100 éves múltra tekint vissza.

A nemzetközi összehangolásnak két alaptípusa van. Az első típusba tartoznak azok az esetek, amelyekben a probléma csak nemzetközi szinten kezelhető, mert a megoldása meghaladja egy adott ország lehetőségét, kereteit (ilyen az ózonlyuk terjedésének megállítása, a fertőző betegségek elleni küzdelem vagy az árfolyam-politika). A másik típusú összehangolás azért alakul ki, mert a közös fellépés hatékonyabb, mint az egyedi (például ilyen a kábítószer elleni küzdelem, vagy a kereskedelem liberalizálása). A foglalkoztatáspolitikai nemzetközi koordinálása ez utóbbi csoportba tartozik; az országok közötti együttműködés a probléma megoldását eredményezheti.

Az összehangolt foglalkoztatáspolitikai hozzájárulás részben gazdasági, részben politikai természetű. Természetesen nagyon kevés az olyan terület – de a munkaügyi statisztika ezek közé tartozik – ahol a harmonizáció célja egy uniformizált rendszer kifejlesztése, az esetek többségében inkább csak együttgondolkodásról, az eredményesnek bizonyuló technikák adaptálásáról van szó.

A nemzetközi foglalkoztatáspolitikai története 1906-ban a munkanélküliségről tartott konferenciával kezdődött. Fontos lépés volt az Nemzetközi Munkaügyi Szervezet (International Labour Office – ILO) 1919. évi létrehozása. E szervezet intézményes formában vállalta a munkaügyi kérdések nemzetközi koordinálását, a „munkabéke” biztosítását.

A munkanélküliség 1920–1930-as évekbeli növekedése fokozta az együttműködési igényt, terjedt az a keynesi nézet, miszerint a kereskedelmi liberalizáció képes csökkenteni a munkanélküliséget.

A második világháborút követő években a kereskedelmi politika és a foglalkoztatás közötti összefüggés kérdése újra széles nyilvánosságot kapott, s a gondolat a GATT-megállapodásokban (General Agreement on Tariffs and Trade – GATT) is szerepelt. A GATT és a fontosabb nemzetközi szervezetek között azonban – éppen ezért, mert a GATT nem intézményesült – nem volt olyan szintű a koordináció,

ami a foglalkoztatás és a kereskedelem közötti összefüggésekre is hatást gyakorolt volna.

Az ENSZ Gazdasági és Szociális Bizottsága szintén tett bizonyos lépéseket a foglalkoztatáspolitikai terén. Az 1950-es években több ajánlás született a teljes foglalkoztatottság elérésére. 1955-ben az ILO által kiadott Ohlin-jelentés több akciót javasolt a munkaügy egyes területeinek koordinálására, 1994-ben pedig új foglalkoztatáspolitikai konvenciót fogadtak el.

A kilencvenes években több nemzetközi fórum foglalkozott a kérdéskörrel. 1976-ban az ILO nemzetközi konferenciát szervezett a foglalkoztatásról, elsődleges elrendő célként a teljes foglalkoztatottság 2000-ig történő biztosítását jelölve meg, 1978-ban pedig az OECD-tagországok munkaügyi akciókat is tartalmazó ajánlást fogadtak el.

A legújabb kor, illetve a jelen történései közül ki kell emelni az OECD-Titkárság által 1994-ben közzétett „OECD Job Study”-t, ami a foglalkoztatás szintjének növeléséhez tartalmazott ajánlásokat, akcióterveket. Az OECD-országok 1995. évi miniszteri értekezlete közös fő célként a munkanélküliség elleni küzdelmet jelölte meg. Az ILO alapításának 75-ik évfordulójára rendezett konferencián a résztvevők egyetértettek abban, hogy azok a gondok, amelyeknek megoldására az ILO-t létrehozták, döntő részben ma is fennállnak. Az ILO igazgatója, *Michel Hansenne* arra hívta fel a figyelmet, hogy a foglalkoztatási és szociális ügyekkel a kormányoknak többet és összehangoltabban kellene foglalkozniuk. Hasonló szellemben íródott a Világbank 1995. évi „World Development Report”-ja, mely címűl is az „Integrált világ dolgozó”-t választotta.

Számtalan olyan lépés van, amellyel a kormányok közelebb juthatnak a magasabb fokon szervezett gazdasághoz, a munkahelyek számának növekedéséhez. Ilyen többek között a munkaerőpiac flexibilitásának növelése, a továbbképzés szerepének erősítése. Viszonylag sok erőfeszítés történt már a kereskedelem összehangolására. Ugyanakkor nincs egységes álláspont a munkanélküliség elleni küzdelemben. Ez utóbbinak az egyes országok gazdasági prioritásain belüli helye sem azonos. Sok kormány elviselhetőnek érzi a munkanélküliség viszonylag magas szintjét, ha a többi gazdasági mutató kielégítően alakul.

A nemzetközi szintű foglalkoztatáspolitikai koordinációjának három fő intézménye jelenleg az ILO az OECD és a World Trade Organization (WTO) (a gazdaságilag legfejlettebb 7 ország (G7) inkább csak a foglalkoztatáspolitikai számára megfelelő makrogazdasági környezet megteremtésén fáradozik). Mindhárom szervezet más és más szempontból foglal-

kozik a kéréssel. Az ILO érdeklődésének középpontjában a munkahelyteremtés áll, míg az OECD a komprehenzív stratégiák kidolgozását tűzi ki célul, a WTO pedig a kereskedelem kormány szintű harmonizációját végzi. A munkanélküliség, mely korunk egyik legnagyobb kihívása, természetesen mindegyik szervezet kitüntetett figyelmére számot tarthat.

A konkrét cselekvési programok közül az ILO esetében a munkaügyi standardok évenkénti kidolgozását kell megemlíteni, de nagy jelentősége van az általa szponzorált foglalkoztatáspolitikai konferenciának is. Az ILO analitikus foglalkozási programot dolgoz ki, míg a WTO a foglalkoztatásra jelentős közvetett hatást gyakorol.

Az elmondottakból azonban következik, hogy a foglalkoztatás nemzetközi összehangolásában – jóllehet a munkanélküliség elleni eredményes küzdelem egyre inkább kollektív fellépést igényelne – még nem következett be olyan áttörés, mint a kereskedelem szabályozásában.

(Ism.: *Lakatos Judit*)

DIENER, E. – DIENER, C.:

A NEMZETEK GAZDAGSÁGÁNAK ÁTÉRTÉKELÉSE: JÖVEDELEMSZINT ÉS ÉLETMINŐSÉG

(The Wealth of Nations Revisited: Income and Quality of Life.) – *Social Indicators Research*. 1995. 3. sz. 275–286. p.

Befolyásolja-e a gazdasági növekedés az emberi élet minőségét? A tanulmány 101 nemzetre kiterjedő, 32 általános emberi érték (például boldogság, társadalmi trend, társadalmi igazságosság stb.) előfordulását elemző vizsgálat tapasztalatait mutatja be.

A gazdasági növekedés mind társadalmi, mind individuális értelemben egyike a legkomolyabb motívációs erőknél, mivel általános elképzelés szerint a gazdasági növekedés együtt jár az emberek életszínvonalának, életminőségének javulásával is.

A. *Smith* „Nemzetek gazdagsága” c. művének megjelenése óta a közgazdászok jószerivel egyenlőséget tesznek a társadalom anyagi fejlődése és a civilizáció fejlődése közé. Néhány kutató azonban kételyeinek ad hangot e tekintetben, azt hangsúlyozva, hogy a gazdasági növekedés háttérbe szoríthatja a tradicionális emberi értékeket, elfordítva az embereket olyan értékektől mint az igazságosság, önfeláldozás. E kifogások mellé a közelmúltban azon feltételezések is csatlakoznak, melyek szerint a gazdasági növekedés a környezeti károk súlyosbodásával is jár. A szociálpszichológus *S. H. Schwartz* 45 – különböző kultúrák összehasonlítására alkalmas – tényezőt különített el.

Az életminőséget számos tényező kölcsönhatása befolyásolja. Számszerűsítésük, hatásuk mérhetősege érdekében 32 csoportjukat különítették el, s ezek gazdasági tényezőkkel való kapcsolatát – nemzetközi összehasonlításban – elemezték.

A kutatók egyik kérdése az volt, hogy vajon az egyik területen történő előrehaladás szükségképpen vezet-e a másik terület értékeinek csökkenéséhez, továbbá, hogy a nemzetgazdaság növekedése lineáris vagy nemlineáris kapcsolatban van-e az életminőség alakulásával. Elképzelhető például, hogy a gazdasági növekedés pozitív hatásai csak alacsonyabb jövedelemszint esetében érzékelhetők, illetőleg, hogy míg szegényebb országok esetében a gazdasági növekedés az életminőség növekedésével is együtt jár, addig gazdagabb országok esetében ilyen kapcsolat nem mutatható ki. A vizsgálat további célja a tudomány fejlődésével összefüggésben jelentkező társadalmi tényezők vizsgálata volt: vajon összefügg-e az életminőség alakulása a tudomány fejlődésével, illetve befolyásolják-e az előbbi fejlődését, más gazdaságon kívüli tényezők. Vizsgálja a cikk az *A. H. Maslow* által megfogalmazott, individuális szükségletek hierarchiájának érvényességét is, különösen azt az állítást, hogy az alapvető fizikai szükségletek jelentkezése már a gazdasági fejlődés korai szakaszában is befolyásoló erővel bír. Végezetül arra keres választ az elemzés, hogy vajon a tudományos növekedés számottevő fejlődése csak azután várható-e, miután az adott ország gazdasága elérte azt a színvonalat, amely lehetővé tette polgárai számára az alapvető fizikai szükségleteik kielégítését.

A Nemzetközi Adatbank kiadványa (World Development Report, 1994) tartalmazza azt a 101 országot, melyekről rendelkezésre állnak a vásárlóerő alakulásáról szóló adatok. Valamely ország kizárására csak abban az esetben került sor, ha az a vizsgálat által felölelt elmúlt 10 év során keletkezett (mint például az újraegyesített Németország). Az elemzés ilyen módon megközelítőleg 4,5 milliárd emberre, azaz a föld lakosságának mintegy 83 százalékára terjedt ki. Mind a föld leggazdagabb, mind pedig legszegényebb államai szerepelnek a mintában.

A nemzetek gazdagságáról szóló elemzés alapja az egy főre jutó nemzeti jövedelem mértéke volt. Az alkalmazott vizsgálati kategóriák úgy alapultak ki, hogy Schwartz az általa elkülönített 45 értéket 7 értékcsoportha bontotta, az elemzés valamennyi szektorra vonatkozóan vizsgálja az azokba tartozó értékek hatását az életminőség alakulására. Az életminőség mérésén belül a *fizikai szükségletek* mérésére minden nemzet esetében 5 változót használnak: a népesség rendelkezésére álló egészséges ivóvíz százalékát, a halálozási arányt, a várható élettartam alakulását, az

egészségügyi ellátás színvonalát, valamint az egyének napi kalóriaszükségletét. Ezek szenderdizálásával és átlagolásával valamennyi nemzetre kiszámították az alapvető szükségleteik alakulását mutató összetett változót. A szubjektív életminőség összehasonlítására *R. Veenhoven* nemzetközi összehasonlítását alkalmazták; a technikai fejlődést meghatározó – az elmúlt 400 év eredményeit összefoglaló – találmányok regiszterét a *M. S. Hoffman* által összegyűjtött adatokból vették át. Az évente egy főre jutó kiadott könyvek számát a vonatkozó nemzetek megfelelő statisztikáiból számították. Az egy főre jutó újságok arányszámát az adott nemzet napilapjainak és népességszámának hányadosa alkotja. Az emberi-politikai jogok tekintetében az emberi jogok megsértését, a polgári jogok és a politikai jogok érvényesülését vizsgálta a cikk. A közép- és felsőfokú oktatásban részt vevő nők arányából az egyenjogúság mértékére következtethetünk, a várható élettartam alakulása pedig az adott nemzet egészségügyi infrastruktúrájának és életminőségének fontos mércéje. A környezet minőségének összehasonlításában figyelembe vették a védett területek (nemzeti parkok stb.) arányát, az egy főre jutó széndioxid-emisszió értékét.

Az egyes nemzetekre vonatkozóan kiszámították az egy főre jutó nemzeti jövedelem és az életminőség-változók korrelációs hányadosait. A Person-mutatóval összevetve a Spearman-rangkorreláció értékei megegyezők vagy némileg magasabbak voltak. A 32 változóból mindössze 2 tényező esetében tapasztalható negatív korreláció: a széndioxid-emisszió és a magasabb öngyilkossági ráta esetében. Valamennyi egyéb változó esetében bebizonyosodott, hogy a gazdasági növekedés és az életminőség alakulása tekintetében pozitív kapcsolat mutatható ki. A korrelációs adatok elemzésével kimutatható volt, hogy az életminőség alakulását mintegy 62 százalékban a gazdasági élet fejlettsége határozza meg. Parciális korrelációszámítások pedig azt igazolták, hogy ez alapvetően nem egy harmadik tényező (például a demokratikus berendezkedés) hatása.

A gazdasági szükségletek összetett indexével vizsgálatával kimutatható, hogy az egyes nemzetek azok mielőbbi kielégítésére törekcsenek. A tudományos fejlődés – például a Nobel-díjak számával mérten – elsősorban a gazdasági fejlődés függvénye, s alapvetően olyan országokra jellemző, ahol ezen szükségletek kielégítése magas színvonalú. Az egyes nemzetek tehát elsősorban tagjaik alapvető fizikai szükségleteinek kielégítésére törekcsenek, s csak ezt követően fordítanak figyelmet a tudományos-technikai fejlődésre, innovációra. Ugyanakkor az adatokból kitűnik, hogy valamely nemzet intellektuális színvonalára – a megjelentetett könyvek és az irodalmi

Nobel-díjak alapján – valószínűsíti a műszaki kutató-sok fejlődését is. A tudományos fejlődést tehát nem

első-sorban az iskolázottság, hanem a társadalom intellektuális színvonala befolyásolja.

(Ism.: *Reisz László*)

DEMOGRÁFIA

HANIKA, A.:

NÉPESSÉG-ELŐRESZÁMÍTÁS AUSZTRIÁRA ÉS A TARTOMÁNYOKRA, 1995–2030

(Bevölkerungsvorausschätzung 1995–2030 für Österreich und die Bundesländer sowie Modellrechnung bis 2050.) – *Statistische Nachrichten*. 1995. 5. sz. 329–341. p.

Az 1995-ben kidolgozott népesség-előrejelzés az első olyan előreszámítás, amely már az 1991. évi népszámlálás eredményeit veszi alapul. Az előző prognózishoz képest változást jelent, hogy a távlatban várható termékenység mértékét némileg, a halandóság szintjét pedig jelentősebben csökkentették. Kialakítottak ezenkívül egy új változatot is, amely hosszabb várható átlagos élettartamot vesz alapul.

Az elsősorban elfogadásra javasolt közepes variáns szerint Ausztria népessége a 2024. évig növekedhet, amikor a népességszám 4,3 százalékkal haladja majd meg az 1994. évi szintet. Ezt követően a születési mozgalom kedvezőtlen alakulása miatt elkerülhetetlennek látszik a lakosság számának visszaesése.

Az időskorúak száma és aránya tekintetében folyamatos növekedés várható. A nyugdíjkorhatáron felüliek jelenleg az osztrák népesség egyötödét alkotják. Középtávon előreláthatólag az ország minden negyedik, hosszú távon pedig minden harmadik lakosa ebbe a korcsoportba fog tartozni.

A jövőben terület-eltolódásokkal is számolni kell, minthogy a nyugati tartományokban általában hosszabb ideig tarthat a népesség gyarapodása, míg egyes keleti vidékeken a visszaesés folyamata már a közeli jövőben megindul.

A közepes variáns a termékenység vonatkozásában abból indul ki, hogy a jelenlegi mérsékelt javulás prognosztizálását alátámasztja az a tény, hogy a termékenységi ráta az eddig tapasztalt minimumhoz képest – bár ingadozásokkal – kissé emelkedett. Nemzetközi összehasonlításban egyes gazdaságilag fejlett északi országok adatai szintén növekvő tendenciát mutatnak. Ausztria vonatkozásában azonban nem indokolt olyan nagyarányú javulást várni, mint amilyen például Svédországban bekövetkezett. A termékenységi mutatók behatóbb vizsgálata ugyanis inkább óvatosságra int. A termékenység stabilizálódásának jelzett szintje ezért valamivel alacsonyabb az előző prognózisban számított értéknél. A maximális és a minimális változatot ugyancsak hasonló értelemben módosították.

A halandóságot és a várható átlagos élettartamot illetően az utóbbi évek tapasztalatai a korábbiaknál kedvezőbb következtetéseket tesznek lehetővé. Az új előrejelzés közepes változata szerint a születéskor várható átlagos élettartam 1994 és 2030 között lényeges mértékben (a férfiaknál 73,3 évről 79,0 évre, a nőknél 79,7 évről 85,0 évre) emelkedhet. Ennek jelentősége nyilvánvaló az idős népesség ellátását szolgáló intézményrendszer fejlesztése szempontjából.

A közepes variáns – a korábbihoz hasonlóan – évi átlagban 17 000 főt kitevő bevándorlási többletet vesz alapul. Itt mindenesetre jelentős bizonytalansági tényezővel kell számolni. Ezt jelzi, hogy a maximális variáns évi 24 000, a minimális csak 10 000 főben határozza meg a hosszabb távon lehetséges bevándorlási többlet mértékét.

Az új népesedési prognózis közepes változata alapján egyértelműen levonható néhány lényeges következtetés.

A születések száma – mind abszolút értelemben, mind 1000 lakosra vonatkoztatva – folyamatosan visszaesik, és 2030-ban a jelenlegi szint egynegyedével lesz alacsonyabb. A halálozások száma tekintetében a következő évtized során nem várható érdemi változás. Ezt követően azonban az idős korcsoportokba tartozók nagyobb hányada miatt előreláthatólag fokozatos, majd egyre gyorsuló növekedés következik be. A jelenleg észlelhető mérsékelt természetes népességyarapodás a jövő évtized elejéig még folytatódik. A későbbiekben azonban a halálozások száma egyre nagyobb mértékben haladja meg a születéseket, vagyis fokozódó természetes fogyás alakul ki.

Amennyiben csak a természetes népmozgalmat vesszük figyelembe, Ausztria népességének száma már az ezredfordulót követő évtizedben csökkenni kezdene. A bevándorlás ezt egy ideig még ellensúlyozni tudja, úgyhogy a tényleges csökkenés csak a következő évszázad második negyedére prognosztizálható.

A korösszetétel szempontjából fontos hangsúlyozni, hogy még mintegy 12 évig az időskorúak mellett a munkaképes generációkba tartozók (15–59 évesek) száma is növekszik. A továbbiakban viszont az utóbbiaknál megkezdődik a visszaesési folyamat. A csökkenő munkaképes lakosságra ennél fogva egyre súlyosabb terhek hárulnak. Jellemző, hogy 100 munkaképes korú személyre 1994-ben 60 nem munkaképes személy jutott. E mutató értéke 2010

után előreláthatólag rohamosan növekszik, és 2035 körül 90 fölé emelkedik, vagyis hosszabb távon a jelenlegi szint másfélszeresét is meghaladhatja.

A közepes változat teljesülése esetén egyes szövetségi tartományokban már a következő évek folyamán, másutt csak évtizedekkel később következik be a népességszám visszaesése. A vizsgált időszak végén csak Bécsben és két szövetségi tartományban (Salzburg, Voralberg) lesz magasabb a népességszám a jelenleginél.

A modellszámítások során összesen 10 változatot dolgoztak ki. E változatok részben egy-egy népesedési tényező magasabb, vagy alacsonyabb arányából, részben eltérő kombinációkból indultak ki.

A tanulmány a fő változat mellett egyes időpontokra (2000, 2015, 2030, 2050) a további változatok összefoglaló eredményeit is közli. Az első két időpontban a különböző variánsok alapján adódó értékek még nem mutatnak lényegesebb eltéréseket. 2030-ra azonban a népességszám vonatkozásában már ± 9 százalékos differenciával lehet számolni.

A népesség várható korösszetételét vizsgálva megállapítható, hogy a hosszabb élettartam prognosztizálása esetén a 60 éven felüli népesség hányada szintén csak 2030 körül haladhatja meg érdemlegesen a közepes változat szerinti arányt. A korstruktúrát nagyobb mértékben befolyásolhatja a prognosztizált termékenység és vándorlási többlet alakulása. Magas termékenység és nagy bevándorlási többlet esetén hosszú távon viszonylag kedvezően alakulhat a munkaképes korosztályhoz tartozó lakosság aránya, míg alacsonyabb termékenység és kisebb vándorlási nyereség mellett a korösszetételben még a közepes variánsnál is hátrányosabb változással kell számolni.

(Ism.: Fóti János)

WOLF, W.:

A KERESŐVEL RENDELKEZŐ HÁZTARTÁSOK FELSZERELTSÉGE

(Ausstattungsdisparitäten bei Haushalten von Beschäftigten.) – *Statistische Nachrichten*. 1995. 5. sz. 355–362. p.

Az 1993-as mikrocenzus különprogramja „a háztartások felszereltsége” címmel az életszínvonal és az életmód tényezőit mérte fel. A megfigyelt jellemzőket az alábbi csoportokba sorolták: 1. háztartási készülékek (telefon, elektromos vagy gáztűzhely, mélyhűtő, mosogatógép, mosógép, szárítógép); 2. szabadidős készülékek (színes tévé, CD-lemezjátszó, komputer, videorekorder, videokamera) és napilapolvasás; 3. közlekedés (bérlet tömegközlekedési eszközre, sze-

mélygépkocsi); 4. lakás (van fürdőszoba és központi fűtés a lakásban, szaniter berendezések hiánya, környezeti ártalmak, nagyjavítások szükségessége); 5. üdülés (távoli utazások, hétvégi ház); 6. pénzügyi biztonság (életbiztosítás, kiegészítő betegbiztosítás, értékpapírok, saját és vállalati nyugdíjbiztosítás).

A feldolgozásnál a háztartásokat a *háztartásfő foglalkozása* szerint önállók, munkás, alkalmazott és közalkalmazottak háztartására bontották. Valamennyi fő csoportban több alcsoportot képeztek, például az önállókon belül megkülönböztették a mezőgazdasági önállókat, a nem mezőgazdasági önállókat és a szabad foglalkozásúakat.

A *háztartás típusa* szerinti bontást is vizsgálták (egyedülálló, két felnőttből álló háztartás, egy felnőtt gyermekkel, két felnőtt gyermekkel stb.).

Az eredmények egy részéről már beszámoltak a *Statistische Nachrichten* című folyóirat 1995. évi 1. számában. E cikk a korábbi hasonló tárgyú felvételek (1974, 1979, 1984 és 1989) adataival vetette össze az 1993. évi felvételt. Az ismertetett cikk az életszínvonal és életmód tényezőivel való ellátottságot és a háztartásoknak ezek szerinti megoszlását tárgyalja.

A *háztartási készülékek* közül a telefonnal való ellátottság (a háztartások 88 százaléka rendelkezik telefonnal) már a telítettség magas fokát érte el. Foglalkozási csoportonként némi szóródás mutatkozik, a segédmunkás (71 %), a betanított munkás (81 %) csoportok maradnak el az átlagtól. Ezt a szintet csak a mélyhűtőgép birtoklása közelítette meg (70 %). Itt a lakóhely szerinti (város–község) különbségek nagyok. A legnagyobb különbségek a mosogatógép és a ruhaszárítógép szerint jelentkeztek. Például a mosogatógép felszereltségi kvótája a magas életszínvonalú rétegek 25 százalékától a segédmunkások 15 százalékáig terjedt.

A *szabadidős készülékek* közül a színes tévé vezet, a háztartások 92 százaléka rendelkezik vele. A magas ellátottsági szint nagy különbségeket takar: a segédmunkások és az egyedül élők egytizede semmilyen tévével nem rendelkezik. Néhány magas jövedelmű csoport is elmarad az átlagtól, ami anyagi okokon kívüli tényezőkre vezethető vissza. A háztartásoknak több mint a fele rendelkezik videorekorderrel és közel fele CD-lejátszóval; alacsonyak a szintek a paraszti (34 és 21 százalék), a segédmunkás (41 és 20 százalék) háztartásoknál. A személyi számítógép (átlag 14 százalék) és a videokamera (átlag 13 százalék) magas szintje figyelhető meg a kétkeresős gyermekes háztartásoknál (két gyermek esetén 25 és 20 százalék, három gyermek esetén 27 és 19 százalék). A napilap-olvasásra vonatkozó kérdést úgy fogalmazták meg, hogy van-e a háztartásnak legalább egy olyan tagja, aki rendszeresen olvas újságot. A válaszok nagyon

A háztartások 80 százaléka rendelkezik legalább egy gépkocsival. A paraszti háztartások az átlag fölött vannak, a másik póluson a segédmunkások (54 %), a gyermeküket egyedül nevelők (57 %) és az egyedül élők (a férfiak 65, a nők 53 százalék) vannak. *Tömegközlekedési eszközre* szóló bérlettel a keresők háztartásainak egynegyede rendelkezik, az alkalmazottaknál és közalkalmazottaknál átlagon felüli, az önállók háztartásainál alacsonyabb ez az arány. A családtypusok esetén e mutató az elképzelésnek megfelelően alakult, a háztartás tagszámának és a keresők számának növekedésével emelkedik (annak ellenére, hogy a tanulók szabadjegyét nem számolták bele).

A keresők háztartásainak 73 százaléka él fürdőszobás és központi fűtéses lakásban, 3 százaléka pedig olyan lakásban, ahol nincs szaniter ellátottság. A felső rétegekben a fürdőszobás és központi fűtéses lakások aránya 80 és 90 százalék között van, az első csoportokban (kisparaszti, segéd- és betanítottmunkás-háztartások, illetve az egyedül élők háztartásai) pedig 43 és 14 százalék között van ez az arány. A lakás minőségét a környezeti ártalmak szempontjából is vizsgálták. Ebben a tekintetben nagyok a szóródások. Az átlagos 16 százalékos terheltségi szint mellett a segédmunkásoknál például 28 százalék a környezeti

ártalmakkal rendelkező lakások aránya. Nagyjavítások a lakások 19 százalékában szükségesek.

Az üdülési lehetőségek kihasználását 3 ismérvel jellemezték: nem volt üdülni az elmúlt 12 hónapban a háztartásnak egyetlen tagja sem (átlagosan ilyen 38 százalék), távoli utazást tett a háztartásnak legalább egy tagja (12 %) és hétvégi házzal rendelkezik a háztartás (5 %). A felső határokat ez utóbbi két esetben a vezető beosztású alkalmazottak és a magasan kvalifikált közalkalmazottak háztartásainál figyelték meg.

A *pénzügyi biztonság* tényezőiről gyűjtött adatok igen szemléletes képet adnak a háztartások életszínvonaláról, annak ellenére, hogy a háztartások tulajdonában lévő vagyontárgyakról és a család adósságairól hiányoznak az információk. A keresők háztartásainak 54 százalékában legalább egy tag rendelkezik életbiztosítással és 37 százalékában van pótlólagos betegbiztosítással rendelkező. A két tényező szerint a háztartások azonos módon szóródnak. Az egyedül élők és gyermeküket nevelők jelentősen az átlag alatt, a gyermekes 2 felnőttel rendelkező háztartások pedig az átlag felett vannak. A keresők háztartások 10 százaléka rendelkezik valamilyen értékpapírral.

(Ism.: *Melega Tiborné*)

BIBLIOGRÁFIA

*A Központi Statisztikai Hivatal Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat*hoz az alábbi fontosabb könyvek érkeztek be:

STATISZTIKAI ÉVKÖNYVEK

Anuário estatístico: Continente, Açores e Madeira = Annuaire statistique/Instituto Nacional de Estatística. - Lisboa: INE, 1995. - 339 p.

Portugália statisztikai évkönyve, 1995.

I-035-B-0001/1995

Årsbok för Sveriges kommuner = Statistical yearbook of administrative districts of Sweden. - Stockholm: SCB, 1996. - 189 p.

Svédország területi statisztikai évkönyve, 1996.

I-041-C-0230/1996

Countries in transition: Bulgaria, Croatia, Czech Republic, Hungary, Poland, Romania, Russia, Slovak Republic, Slovenia, Ukraine. - Wien: WIIW, 1995. - 337 p.

Országok átalakulóban, 1995.

I-002-C-0165/1995

L'économie de la Tunisie en chiffres / Institut National de la Statistique. - Tunis: INS, 1996. - 86 p.

Tunézia számokban, 1994.

I-064-D-0002/1994

Korea figures in short / National Statistical Office. - [Seoul]: NSO, 1996. - 32 p.

Dél-Korea számokban, 1996.

I-145-D-0003/1996

Latvija skaitļos: Iss statistisko datu krajums = Latvia in figures: Collection of statistical data / Latvijas Republikas Valsts statistikas komiteja. - Rīga: VSK, 1996. - 127 p.

Lettország számokban, 1996.

I-042-D-0084/1996

Regional trends / Central Statistical Office. - London: HMSO, 1996. - 271 p.

Nagy-Britannia területi statisztikája, 1996.

I-036-B-0232/1996

Statistical yearbook for Asia and the Pacific = Annuaire statistique pour l'Asie et le Pacifique / Economic and Social Commission for Asia and the Pacific. - Bangkok: UN ESCAP, 1996. - XXII, 611 p.

Ázsia és a Csendes-óceáni térség statisztikai évkönyve, 1995.

I-058-B-0008/1995

Statistisk årbog = Statistical yearbook / Danmarks Statistik. - København: Danmarks Stat., 1996. - 571 p.

Dánia statisztikai évkönyve, 1996.

I-039-C-0001/1996

Statistisk tiårsoversigt. Tema om sundhed og sygdom: socialt set / Danmarks Statistik. - København: Danmarks Stat., 1996. - 160 p.

Dánia tízéves statisztikai áttekintése, 1996.

I-039-B-0008/1996

ÁLTALÁNOS STATISZTIKAI MUNKÁK

Annual report on international statistics / publ. by the International Statistical Institute ... in cooperation with the Institut national de la statistique et des études économiques ... - Voorburg: ISI, Paris: INSÉE, 1996. 124 p.

Éves jelentés a nemzetközi statisztikai intézményekről.
472791/3

Familienarbeit und Frauen-BIP / Alfred Franz (Hrsg.) - Wien: ÖStZ, 1996. - VI, 163 p.

Családi munka és a nők által létrehozott bruttó hazai termék (GDP).
818112

Methodological manual for statistics on service enterprises / Statistical Office of the European Communities. - [Luxembourg]: EUROSTAT, [1993]. - 6 p.

Általános irányelvek a szolgáltatások és szolgáltató vállalatok statisztikájának készítéséhez.
817479

Regionen: Systematik der Gebietseinheiten für die Statistik: NUTS. - Luxembourg: EUROSTAT, 1995. - 83 p.

Régiók. A területi egységek statisztikai rendszere: NUTS.
817417

GAZDASÁGSTATISZTIKA

1994 survey on service industries. Results for Japan / Statistics Bureau Management and Coordination Agency. - Tokyo: Stat. Bureau, 1996. - 431, 50 p.

Japán 1994. évi felmérése a szolgáltatásokról.
I-051-B-0037/1994/1

Abstract of statistics on agriculture, forestry and fisheries: Japan / Ministry of Agriculture, Forestry and Fisheries. - Tokyo: Min. of Agriculture, Forestry and Fisheries, 1996. - XIV, 111 p.

Japán mezőgazdasági, erdőgazdálkodási és halászati statisztikai zsebkönyve, 1995.
I-051-C-0008/1995

Agricultura si silvicultura României / [Comisia Nationala pentru Statistica]. - Bucuresti: CNPS, [1994]. - XIII, 293 p.

Mezőgazdaság és erdőgazdálkodás Romániában, 1980-1993.
I-044-B-0081/1980-1993

Agricultural statistics / United States Department of Agriculture. - Washington: USDA, 1995 [1996]. - IX, [649]

Az Egyesült Államok mezőgazdasága, 1995-1996.
I-072-C-0208/1995-1996

Annual report of the European Free Trade Association. - Geneva: EFTA, 1996. - 52 p.

Az EFTA éves jelentése, 1995.
471570/1995

Annual report on the family income and expenditure survey / Statistics Bureau Management and Coordination Agency. - [Tokyo]: Stat. Bureau, 1996. - 498 p.

Jelentés Japán családi jövedelmeinek és kiadásainak évenkénti felméréséről, 1995.
I-051-C-0016/1995

Annual report on the retail price survey / Statistics Bureau Management and Coordination Agency. - [Tokyo]: Stat. Bureau, 1996. - 31, 714 p.

Japán kiskereskedelmi áralakulása, 1995.
I-051-C-0043/1995

Arbeidsmiljø = Working environment. - Oslo [etc.]: Stat. Sentralbyrå, 1994. - 109 p.

Norvégia ergonómiaja, 1993.
I-040-B-0157/1993

Aussenhandel Zusammenfassende Übersichten für den Aussenhandel / Statistisches Bundesamt. - Stuttgart [etc.]: Kohlhammer, 1996. - 182 p.

A Német Szövetségi Köztársaság külkereskedelme. A külkereskedelem éves összefoglaló áttekintése, 1994.
I-004-B-0093/1994

Australia's environment: Issues and facts / Australian Bureau of Statistics. - Canberra: ABS, 1996. - VIII, 415 p.

Ausztrália környezetvédelmi statisztikája, 1996.
I-091-B-0060/[1996]

Bevölkerung und Erwerbstätigkeit. Entgelte und Beschäftigungsdauer der sozialversicherungspflichtig Beschäftigten / Statistisches Bundesamt. - Stuttgart [etc.]: Kohlhammer, 1996. - 51 p.

Népesség és keresőtevékenység a Német Szövetségi Köztársaságban. A munkavállalók foglalkoztatásának időtartama és díjazása, 1991.
I-004-B-0297/1991

Bostads- och byggnadsstatistik årsbok. Yearbook of housing and building statistics. Stockholm: SCB, 1996. 245 p.

Svédország lakás- és építőipari statisztikai évkönyve, 1996.
I-041-C-0232/1996

Budżety gospodarstw domowych w 1995 r. = The 1995 household budget survey = Bjudzhety domashnikh hozhajstv v 1995 g. - Warszawa: GUS, 1996. - XLIV, 88 p.

A lengyel háztartások költségvetése, 1995.
I-022-C-0030/1995

Business services in Europe. - Luxembourg: EUROSTAT, 1995. - XII, 247 p.

Üzleti szolgáltatások Európában.
I-030-B-0288

Bywalec, Cz.: Einkommen und Konsum im Prozess der Wirtschaftstransformation der Visegrad-Länder (mit besonderer Berücksichtigung Polens). Wien: WIIW, 1996. I, 25 p.

A Visegrádi országok jövedelmének és fogyasztásának alakulása a rendszerváltás után.
817940

Les chiffres clés de l'industrie dans les régions / Ministère de l'industrie et commerce extérieur; par le Service des Statistiques Industrielles. - Paris: SESSI, 1996. - 453 p.

Franciaország ipara régiók szerint, 1996-1997.
I-033-C-0211/1996-1997

Coal information / International Energy Agency. - Paris: OECD IEA, 1996. - 178, 332, 156 p.

Az OECD-országok széntermelésének adatai, 1995.
I-033-B-0367/1995

Direction of trade statistics: Yearbook / International Monetary Fund - Washington: IMF, 1996. XXII, 467 p.

Az IMF kereskedelemstatisztikai évkönyve, 1989-1995.
I-072-B-0433/1989-1995

Le Duc, M.: Services publics de réseau et Europe: Les exemples de l'Allemagne, de l'Espagne, de l'Italie et du Royaume-Uni: Fer, route, air et eau-assainissement. - Paris: La Doc. française, 1995. - 180 p.

Európa közlekedési infrastruktúrája: Német Szövetségi Köztársaság, Spanyolország, Olaszország és Nagy-Britannia.
721080

- Economic and social survey of Asia and the Pacific / United Nations Economic and Social Commission for Asia and the Pacific. - Bangkok: UN ESCAP, 1996. - XII, 172 p.
Ázsia és a Csendes-óceáni térség gazdasági és társadalmi felmérése, 1996.
I-072-B-0116/1996
- Economic survey of Europe in 1995-1996 / Economic Commission for Europe. - New York: UN, 1996. - XI, 192 p.
Európa gazdasági áttekintése, 1995-1996.
I-031-B-0134/1995-1996
- Elektrisitetstatistikk = Electricity statistics. - Oslo [etc.] : Stat. Sentralbyrå, 1996. - 51 p.
Norvégia villamosenergia-statisztikája, 1993.
I-040-B-0082/1993
- Energiundersokelsen. - Oslo [etc.] : Stat. Sentralbyrå, 1995. - 46 p.
Norvégia energiaellátása, 1993.
472266/1993
- Energy: Statistical yearbook = Energie = Énergie. - Luxembourg : EUROSTAT, 1996. - XXIX, 81 p.
Az Európai Közösségek energiastatisztikai évkönyve, 1994.
I-030-B-0011/1994
- Environmental taxes in OECD countries / Organisation for Economic Co-operation and Development. - Paris: OECD, cop. 1996. - 99 p.
Környezetvédelmi adó az OECD-országokban.
818486
- Ergebnisse der landwirtschaftlichen Statistik im Jahre 1995. - Wien: ÖSZ, 1996. - 138 p.
Ausztria mezőgazdasági statisztikai adatai, 1995.
I-002-B-0221/1995
- Estatísticas agrícolas Continente, Açores e Madeira = Statísticas agrícolas / Instituto Nacional de Estatística. - Lisboa: INE, 1996. - 157 p.
Portugália mezőgazdasági statisztikája, 1995.
I-035-B-0075/1995
- Estatísticas da construção de edifícios: Licenciamento, habitação / Instituto Nacional de Estatística. - Lisboa: INE, 1996. - 73 p.
Portugália építőipari statisztikája, 1994.
I-035-B-0090/1994
- Estatísticas da pesca: Continente, Açores e Madeira = Statistiques de la pêche / Instituto Nacional de Estatística. - Lisboa: INE, 1996. - 81 p.
Portugália halászati statisztikája, 1995.
I-035-B-0082/1995
- Estatísticas da produção industrial / Instituto Nacional de Estatística. - Lisboa: INE, 1996. - 58 p.
Portugália ipari termelési statisztikája, 1993.
I-035-B-0134/1993[1]
- European Investment Bank. Annual report. - Luxembourg: EIB, 1996. - 123 p.
Az Európai Beruházási Bank éves jelentése, 1995.
I-038-B-0120/1995
- Finanzen und Steuern. Rechnungsergebnisse der öffentlichen Haushalte für soziale Sicherung und für Gesundheit, Sport, ... / Statistisches Bundesamt. - Stuttgart [etc.]: Kohlhammer, 1996. - 265 p.
A Német Szövetségi Köztársaság pénzügyei és adói. A társadalombiztosításra, egészségügyre, sportra és üdülésre fordított államháztartási elszámolások eredményei, 1993.
I-004-B-0213/1993
- Foreign trade according to the Standard International Trade Classification (SITC-Rev.II): Special trade. Statistisches Bundesamt. Stuttgart [etc.]: Kohlhammer, 1996. 412 p.
A Német Szövetségi Köztársaság külkereskedelme a SITC-módosítások szerint, 1994.
I-004-B-0096/1994
- Fylkesfordelt nasjonalregnskap = National accounts by county. - Oslo [etc.]: Stat. Sentralbyrå, 1996. - 44 p.
Norvégia megyénkénti nemzetgazdasági elszámolásai, 1992.
I-040-B-0127/1992
- Gross- und Einzelhandelsstatistik: Umsatz, Wareneingang und Beschäftigte : Monatsergebnisse. - Wien: ÖSZ, 1996. - 110 p.
Ausztria nagy- és kiskereskedelmi statisztikája, 1995.
I-002-B-0205/1995
- Indkomster og formuer = Income and wealth / Danmarks Statistik - København: Danmarks Stat., 1996. - 199 p.
Dánia jövedelem- és vagyonstatisztikája, 1993.
I-039-B-0039/1993
- Industrial statistics = Statistikké bioméhanias. - Nicosia: Min. of Finance, 1996. - 379 p.
Ciprus iparstatisztikája, 1995.
I-048-B-0007/1995
- Inflation and inflation expectations in Sweden / Sveriges Riksbank. - Stockholm: Sveriges Riksbank, 1996. - 49 + 30 p.
Infláció és inflációs várakozások Svédországban, 1996.
480126/1996/1-2
- International comparison of gross domestic product in Europe: Results of the European Comparison Programme. - New York: UN, 1994. - 77 p.
Az európai GDP nemzetközi összehasonlítása, 1990.
I-072-B-0645/1990
- International trade statistics yearbook. Trade by country = Annuaire statistique du commerce international / Department of International Economic and Social Affairs. - New York: UN, 1995 [1996]. - XCIX, 1166 p.
Nemzetközi külkereskedelmi statisztikai évkönyv, 1994. Kereskedelem országok szerint.
I-072-B-0097/1994/1
- International trade statistics yearbook. Trade by commodity = Annuaire statistique du commerce international / Department of International Economic and Social Affairs. - New York: UN, 1995 [1996]. - XXXVIII, 238, 3133 p.
Nemzetközi külkereskedelmi statisztikai évkönyv, 1994. Kereskedelem árucikkek szerint.
I-072-B-0097/1994/2
- Jahresstatistik des Aussenhandels der Schweiz = Statistique annuelle du commerce extérieur de la Suisse / hrsg. von der Eidgenössischen Oberzolldirektion. - Bern : Eidg. Oberzolldirektion, [1996]. - 357 p.
Svájc külkereskedelmi statisztikája, 1995.
I-031-A-0009/1995/3
- Jordbruksstatistik årsbok = Yearbook of agricultural statistics. - Stockholm: SCB, 1996. - 255 p.
Svédország mezőgazdasági statisztikai évkönyve, 1996.
I-041-C-0208/1996
- Katz, A.: Returns to publicly owned transport infrastructure investment: A cost function/cost share approach for Norway, 1971-1991. - Oslo: CBS, 1995. - 37 p.
Infrastrukturális beruházások Norvégiában.
817496

- Land- und Forstwirtschaft, Fischerei. Betriebsgrößenstruktur / Statistisches Bundesamt. - Stuttgart [etc.]: Kohlhammer, 1996. - 63 p.
- A Német Szövetségi Köztársaság mezőgazdasága, erdőgazdálkodása és halászata. Uzemmagyság, 1995.*
I-004-B-0251/1995
- Lohnsteuerstatistik. - Wien: ÖStZ, 1996. - 513 p.
- Ausztria jövedelemadó-statisztikája, 1994.*
I-002-B-0242/1994
- Meade, J. E.: Full employment regained?: An agathoptian dream. Cambridge: Cambridge Univ. Press, cop. 1995. XIX, 94 p.
- A teljes foglalkoztatottság makroökonomiai összefüggései.*
520707
- Methodik der regionalen volkswirtschaftlichen Gesamtrechnungen. Bruttowertschöpfung und Bruttoanlageinvestitionen nach Wirtschaftsbereichen. - Luxembourg [etc.]: EUROSTAT, 1995. - 29 p.
- A regionális nemzetgazdasági elszámolás módszertana.*
817425
- National accounts of the Slovak Republic / Statistický úrad Slovenskej republiky. - Bratislava: SÚSR, 1996. 84 p.
- Szlovákia nemzetgazdasági elszámolásai, 1992.*
I-020-B-0020/1992
- National income and expenditure / compil. by the Central Statistics Office. - Dublin: CSO, 1996. - XX, 45 p.
- Irország nemzetgazdasági elszámolásai, 1995.*
I-036-C-0129/1995
- Nationalratswahlen : Der Wandel der Parteienlandschaft seit 1995 = Les élections au Conseil National de 1995. - Bern: BFS, 1995. - 88 p.
- Svájc választási statisztikája, 1995.*
I-031-B-0255/1995
- Naturmiljön i siffror = The natural environment in figures. - Stockholm: SCB, 1996. - 240 p.
- Svédország természeti környezete számokban, 1996.*
I-041-C-0228/1996
- Norwegian monetary policy and financial markets. - Oslo: Norges Bank, 1995. - 73 p.
- A norvég monetáris politika és pénzügyi piacok.*
817790
- OECD employment outlook / Organisation for Economic Co-operation and Development. - Paris: OECD, 1996. - XII, 212 p.
- Az OECD-országok foglalkoztatottsági helyzete, 1996.*
I-033-B-0399/1996
- OECD financial statistics. Financial accounts of OECD countries. Luxembourg, Netherlands, Switzerland = Statistiques financières de l'OCDE / Organisation for Economic Co-operation and Development. - Paris: OECD, 1996. - 75 p.
- Az OECD-országok pénzügyi statisztikája, 1980-1995. Luxemburg, Hollandia, Svájc.*
I-033-B-0437/1980-1995
- OECD financial statistics. Financial accounts of OECD countries. Germany = Statistiques financières de l'OCDE / Organisation for Economic Co-operation and Development. - Paris: OECD, 1996. - 45 p.
- Az OECD-országok pénzügyi statisztikája, 1980-1995. Német Szövetségi Köztársaság.*
I-033-B-0435/1980-1995
- OECD financial statistics. Non-financial enterprises financial statements = Statistiques financières de l'OCDE / Organisation for Economic Co-operation and Development. - Paris: OECD, 1996. - 121 p.
- Az OECD-országok pénzügyi statisztikája. Nem pénzügyi szervezetek mérlegbeszámolója, 1995.*
I-033-C-0195/1995
- Öffentliche Aufwendungen für Forschung und Entwicklung. Government financing of research and development. Le financement public de la recherche et du développement. Luxembourg: EUROSTAT, 1992. 198 p.
- Az Európai Unió kutatás-fejlesztési statisztikai évkönyve, 1980-1991.*
I-030-B-0094/1980-1991
- Preise. Preise und Preisindizes für die Land- und Forstwirtschaft / Statistisches Bundesamt. - Stuttgart [etc.]: Kohlhammer, 1996. - 63 p.
- Árak a Német Szövetségi Köztársaságban. A mezőgazdaság és erdőgazdálkodás árai és árindeksi, 1995.*
I-004-B-0074/II/1995
- Preise. Preisindizes für die Lebenshaltung / Statistisches Bundesamt. - Stuttgart [etc.]: Kohlhammer, 1996. - 363 p.
- Árak a Német Szövetségi Köztársaságban. Létfenntartási árai és árindeksi, 1995.*
I-004-B-0059/II/1995
- Produzierendes Gewerbe. Produktion im Produzierenden Gewerbe / Statistisches Bundesamt. - Stuttgart [etc.]: Kohlhammer, 1996. - 341 p.
- A Német Szövetségi Köztársaság ipara. Az iparvállalatok termelése, 1995.*
I-004-B-0054/1995
- Produzierendes Gewerbe. Beschäftigung, Umsatz und Investitionen der Unternehmen im Baugewerbe / Statistisches Bundesamt. - Stuttgart [etc.]: Kohlhammer, 1996. - 48 p.
- A Német Szövetségi Köztársaság ipara. Az építőipari üzemek foglalkoztatottsága, forgalma, géppálmánya, 1994.*
I-004-B-0071/II/1994
- Produzierendes Gewerbe. Kostenstruktur der Unternehmen im Baugewerbe / Statistisches Bundesamt. - Stuttgart [etc.]: Kohlhammer, 1996. - 92 p.
- A Német Szövetségi Köztársaság ipara. Az építőipari vállalatok költség szerkezete, 1994.*
I-004-B-0209/1994
- Produzierendes Gewerbe. Beschäftigte, Umsatz und Investitionen der Unternehmen und Betriebe im Bergbau ... / Statistisches Bundesamt. Stuttgart: Kohlhammer, 1996. 129 p.
- A Német Szövetségi Köztársaság ipara. A bányászati és feldolgozóipari üzemek és vállalatok foglalkoztatottsága, forgalma és beruházásai, 1994.*
I-004-B-0198/1994
- Produzierendes Gewerbe. Beschäftigung, Umsatz, Investitionen und ... der Unternehmen in der Energie- und Wasserversorgung. Statistisches Bundesamt. Stuttgart: Kohlhammer, 1996. 49 p.
- A Német Szövetségi Köztársaság ipara. Az energia- és vízellátási vállalatok foglalkoztatottsága, forgalma, beruházásai és költség szerkezete, 1994.*
I-004-B-0289/1994
- Produzierendes Gewerbe. Kostenstruktur der Unternehmen im Bergbau, Grundstoff- und Produktionsgütergewerbe. Statistisches Bundesamt. Stuttgart: Kohlhammer, 1996. 119 p.
- A Német Szövetségi Köztársaság ipara. A bányászati, alapanyagipar, feldolgozóipari vállalatok költség szerkezete.*
I-004-B-0215/1994

- Rapport sur les comptes de la nation de l'année. - [Paris]: INSEE, 1996. - 283 p.
Jelenítés Franciaország nemzetgazdasági elszámolásairól, 1996.
I-033-B-0380/1996
- Recensement agricole et horticole au 15 mai 1995. Institut National de Statistique. [Bruxelles]: INS, 1996. 235 p.
Belgium mezőgazdasági összeírása, 1995.
I-038-B-0222/1995
- Regnskapsstatistikk. Industri og varehandel = Statistics of accounts. Manufacturing, wholesale and retail trade. - Oslo [etc.]: Stat. Sentralbyrå, 1996. - 143 p.
Novégia nemzetgazdasági elszámolási statisztikája. Feldolgozóipar, nagykereskedelem, kiskereskedelem, 1994.
I-040-B-0053/1994
- Renewable energy resources statistics, 1989-1991. European Commission. Luxembourg: EUROSTAT, 1995. 80 p.
Az Európai Közösség megújítható energiaforrás-statisztikája, 1989-1991.
I-030-B-0291/1989-1991
- Report on the survey of research and development / Statistics Bureau Management and Coordination Agency. - [Tokyo]: Stat. Bureau, 1996. - 290 p.
Japán éves kutatás-fejlesztési felmérése, 1995.
I-051-C-0060/1995
- Schweizerische Aussenhandelsstatistik: Jahresbericht. Statistique du commerce extérieur de la Suisse. Eidg. Oberzolldirektion. [Bern]: Eidg. Oberzolldirektion, [1996]. 277 p.
Svájc külkereskedelmi statisztikája, 1995.
I-031-B-0204/1995
- La situation de l'industrie en 1995: Premiers résultats par secteur d'entreprise / Ministère de l'industrie et de l'aménagement du territoire direction générale de l'industrie. - Paris: SESSI, 1996. - 93 p.
Franciaország iparának helyzete, 1995.
I-033-B-0410/1995
- Statisticheskij ezhegodnik Dunajjskoj Komissii za 1994 god = Annuaire statistique de la Commission du Danube pour 1994 / Dunajjskaja Komissija. - Bp.: DK, 1996. - 177 p.
A Dunabizottság statisztikai évkönyve, 1994.
I-001-B-0598/1994
- Statistiques du commerce extérieur de l'Union économique belgo-luxembourgeoise / Institut National de Statistique. - Bruxelles: INS, [1995]. - 579 p.
A Belga-luxemburgi Gazdasági Unió külkereskedelmi statisztikai évkönyve, 1994.
I-038-B-0208/1994
- Steuerbelastung in der Schweiz: Kantonshauptorte, Kantonsziffern = Charge fiscale en Suisse. Chefs-lieux des cantons, nombres cantonaux / Eidg. Steuerverwaltung. - Bern: Eidg. Steuerverwaltung, 1996. - 97 p.
Svájc adórendszere. Adózók kantonok szerint, 1995.
I-031-B-0241/1995
- Tarimsal yapı. Agricultural structure: Production, price, value. Devlet İstatistik Enstitüsü. Ankara: DIE, 1996. 633 p.
Törökország mezőgazdasági szerkezete, 1994.
I-050-B-0044/1994
- Toptan fiyat istatistikleri : Ticaret borsalarında işlem gören maddeler = Wholesale price statistics / Devlet İstatistik Enstitüsü. - Ankara: DIE, 1996. - XV, 71 p.
Törökország nagykereskedelmi árstatisztikája, 1990-1994.
I-050-B-0037/1990-1994
- Transitory adjustment costs and long term welfare effects of an EU-membership: The Norwegian case / Einar Bowtitz [et al.]. - Oslo: CBS, 1995. - 28 p.
Az EU-hoz való felzárkózás költségei és ennek hatása a norvég gazdaságra.
817434
- Tschechische Republik und Slowakische Republik. - Paris: OECD, 1994. - 195 p.
Csehország és Szlovákia gazdasági áttekintése, 1994.
I-033-C-0233/1994
- Tuinbouwcijfers = Agricultural data / Landbouweconomisch Instituut, Centraal Bureau voor de Statistiek. - 's-Gravenhage: LEI; Voorburg: CBS, 1996. - 180 p.
Hollandia mezőgazdasági adatai, 1996.
I-037-C-0060/1996
- Türkiye ve dünya dış ticareti = Turkey and world foreign trade / Devlet İstatistik Enstitüsü. - Ankara: DIE, 1996. - XIII, 229 p.
Törökország és a világ külkereskedelmi statisztikája, 1950-1993.
I-050-B-0085/1950-1993
- United Kingdom balance of payments / Central Statistical Office. - London: HMSO, 1996. - 125 p.
Nagy-Britannia fizetési mérlege, 1996.
I-036-B-0152/1996
- United Kingdom national accounts. - London: HMSO, 1996. - 219 p.
Nagy-Britannia nemzetgazdasági elszámolásai, 1996.
I-036-B-0091/1996
- Volkswirtschaftliche Gesamtrechnungen für Bayern: Entstehung, Verteilung und Verwendung des Sozialprodukts: Revidierte Ergebnisse von 1970 bis 1993: Berechnungsstand März 1994. - München: BLS.D, 1995. - 161 p.
Bajorország nemzetgazdasági elszámolásai. A társadalmi termék létrejötte, elosztása és felhasználása. 1970 és 1993 közötti javított eredmények.
I-006-B-0075/490
- World economic outlook / International Monetary Fund. - Washington: IMF, 1996. - IX, 189 p.
Világgazdasági kilátások, 1996.
471642/1996
- World employment: An ILO report. - Geneva: ILO, 1995. - X, 200 p.
Az ILO jelentése a világ foglalkoztatottsági helyzetéről, 1995.
480129/1995
- TÁRSADALOMSTATISZTIKA
- EGÉSZSÉGÜGY - KULTÜRSTATISZTIKA
- Annuaire des statistiques sanitaires et sociales / Ministère des affaires sociales et de la solidarité nationale. - Paris: SESI, 1996. - 366 p.
Franciaország egészségügyi és szociálstatisztikai évkönyve, 1996.
I-033-C-0203/1996
- Arbetsjukdomar och arbetsolyckor = Occupational diseases and occupational accidents / Arbetarskyddsstyrelsen. - Stockholm: SCB, 1996. - 237 p.
Foglalkozási megbetegedések és foglalkozási balesetek Svédországban, 1994.
I-041-B-0087/1994

- Australian social trends / Australian Bureau of Statistics. Canberra : ABS, 1996. - 187 p.
Ausztrália társadalmának jelzőszámai, 1996.
I-091-B-0071/1996
- Expenditure on education, Australia / Australian Bureau of Statistics. - Canberra : ABS, 1996. - III, 23 p.
Ausztrália oktatásgazdaságtana, 1994-1995.
I-091-B-0073/1994-1995
- Kosten en financiering van de gezondheidszorg = Cost and financing of health care / Centraal Bureau voor de Statistiek Afdeling Gezondheidsstatistiek. - Voorburg [etc.] CBS, 1996. - 35 p.
Hollandia egészségügyi ellátásának költségei, 1995.
I-037-B-0126/1995
- National crime statistics: January to December 1995. Australian Bureau of Statistics. Canberra : ABS, 1996. 95 p.
Ausztrália igazságügyi statisztikája, 1995.
I-091-B-0078/1995
- Rechtspflege. Strafverfolgung / Statistisches Bundesamt. - Stuttgart [etc.] : Kohlhammer, 1996. - 106 p.
A Német Szövetségi Köztársaság igazságügyi statisztikája. Büntető eljárások, 1994.
I-004-B-0226/1994
- Statistiques criminelles internationales = International crime statistics = Estadísticas internacionales de delincuencia / Organisation internationale de police criminelle. - Lyon : OIPC, [1995]. - [20]. 108 p.
Nemzetközi bűnügyi statisztikai évkönyv, 1994.
I-033-B-0291/1994
- DEMOGRÁFIA
- XI Censo general de población y vivienda 1990. Memoria / Instituto Nacional de Estadística Geografía e Informática. - [México] : INEGI, 1995. - X, 521 p.
Mexikó 11. népszámlálása és lakásösszeírása, 1990. A népszámlálás és lakásösszeírás technikai előkészítése, adatfeldolgozás, kiadványok.
I-073-B-0098/[2]
- Befolkningsstatistik = Bevölkerungsstatistik = Demographic statistics = Statistiques démographiques. - Luxembourg : EUROSTAT, 1996. - XXXI, 252 p.
Az Európai Közösségek országainak népességi helyzete, 1996.
I-030-B-0077/1996
- Bevölkerung und Erwerbstätigkeit. Haushalte und Familien / Statistisches Bundesamt. - Stuttgart [etc.] : Kohlhammer, 1996. - 271 p.
Népesség és keresőtevékenység a Német Szövetségi Köztársaságban. Háztartások és családok, 1994.
I-004-B-0182/1994
- Demographic yearbook. Population census statistics = Annuaire démographique / Department of International Economic and Social Affairs, Statistical Office. - New York : UN, 1996. - X, 1131 p.
Nemzetközi demográfiai évkönyv, 1994.
I-072-B-0090/1994
- Framskrivning av folkemengden : Regionale tall = Population projections. - Oslo [etc.] : Stat. Sentralbyrå, 1994. - 166 p.
Norvégia népességelőrejelzése, 1993-2050.
I-040-B-0155/1993-2050
- Marriages and divorces, Australia / Australian Bureau of Statistics. - Canberra : ABS, 1996. - 97 p.
Ausztrália házassági és válási statisztikája, 1995.
I-091-B-0079/1995
- Naselenie / Komitet za socialna informacija pri Ministerskija sahet. - Sofija : KSI, 1996. - 288 p., [10] t.
Bulgária népességszámításai, 1995.
I-045-B-0081/1995
- The Population Council. Annual report. - New York : PC, [1996]. - 65 p.
A Population Council éves jelentése, 1995.
471567/1995
- Powierzchnia i ludność w przekroju terytorialnym = Area and population in the territorial profile. - Warszawa : GUS, 1996. - 133 p.
Lengyelország népességének területi megoszlása, 1996.
I-022-C-0046/[1996]
- Report of the 1992 migration survey / National Statistical Office. - Bangkok : NSO, [1994]. - 105 p., 7 t.fol.
Jelentés Thaiföld vándorlási felméréséről, 1992.
I-058-B-0061/1992
- Review and appraisal of the World Population Plan of Action : 1994 report. - New York : UN, 1995. - IX, 134 p.
A világ népességszámításai akciótervének értékelése, 1994.
I-072-C-0461/1994
- La situation démographique en 1993 : Mouvement de la population. - [Paris] : INSEE, 1996. - 264 p.
Franciaország demográfiai évkönyve, 1993.
I-033-B-0386/1993
- UNFPA : Report of the United Nations Fund for Population Activities. - New York : UNFPA, [1996]. - 74 p.
Az UNFPA éves jelentése, 1995.
471571/1995
- Väestönmuutokset kunnittain = Befolkningsrörelsen kommunvis = Vital statistics by municipality. - Helsinki : Tilastokeskus, 1996. - 64 p.
Finnország népmozgalmi statisztikája községek szerint, 1995.
I-043-B-0127/1995
- Väestörakenne = Befolkningsens sammansättning = Structure of population. - Helsinki [etc.] : Tilastokeskus, 1996. - 144 p.
Finnország népességstruktúrája, 1995.
I-043-B-0221/1995
- World population trends and policies: monitoring report. With special report on refugees. - New York : UN, 1996. - XII, 238 p.
Népességszámításai trendek és politikák. Jelentés a menekültekről, 1993.
I-072-B-0486/1993